

1110

ประวัติครู

ครูสง่าราชพัฒน์มณีในวันครู

๑๒ มกราคม ๒๕๐๑

หน้าสมเด็จครูสง่า

๗๓๐
๗
(๕)

วิ
ย
ป

920

3458

ประวัติการ

การตั้งประชาคมชาวมอญในประเทศไทย

๑๖ มกราคม ๒๕๐๑

คำนำ

ด้วยคณะกรรมการจัดงานวันครู ๑๖ มกราคม ๒๕๐๑ พิจารณาเห็นว่า ควรจะไต่เรียงเรียงประวัติครูเก่าๆ ผู้ล่วงลับไปแล้วที่มีความสามารถในหน้าที่ จิตพิมพชนเป็นพระลูกในวันครู ๑๖ มกราคม ๒๕๐๑ เช่นเดียวกับ กบขบขแล้ว เพื่อเป็นการเผยแพร่เกียรติคุณของครูในอดีตกาล ใจ จึง ไต่ตั้งให้ผมนามต่อไปเป็นอนุกรรมการแผนกประวัติครู

๑. นายรอง ศยามานนท์ ประธานอนุกรรมการ
๒. ชุนวิรุฬห์จิรวรยา อนุกรรมการ
๓. นายพงศ์อินทร์ ศุขขจร อนุกรรมการ
๔. นายระบิล สัตสรวรรณ อนุกรรมการ
๕. ม.ร.ว. แสงไสม เกษมศรี อนุกรรมการ
๖. นายภักดี ฉวีสุข อนุกรรมการ
๗. นายอุทัย สิงห์ศักดิ์ อนุกรรมการ
๘. น.ส. บุญเจือ องคประทีปฐู อนุกรรมการและเลขานุการ

คณะอนุกรรมการได้วางเกณฑ์ไว้ว่า ในคืนนี้จะเรียงเรียงประวัติครู ๑๐ ท่านที่ล่วงลับไปแล้ว และได้ทำประโยชน์ในงานครูตั้งแต่รัชกาล พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว สืบมาจนถึงก่อนเปลี่ยนแปลงการ

ปกครอง พ.ศ. ๒๔๗๕ โดยคัดเลือกกรมที่มีความสามารถเด่นในด้านต่าง ๆ กัน เป็นต้นว่า ด้านการสอน การแต่งแบบเรียน การปกครองอาชีวศึกษา การอบรมกุลสตรี การพิมพ์ ฯลฯ ส่วนรายชื่อนักเรียน ผักหัดครทศอภัยโลวิชาติเป็นครู ประกาศนียบัตรก นามาลงพิมพ์ท้ายเล่มต่อจากประวัติครูเล่มแรก คือตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๕๓ จนถึง พ.ศ. ๒๔๖๘ เฉพาะ พ.ศ. ๒๔๕๓--๒๔๕๖ คัดจากระเบียบการของโรงเรียนข้าราชการพลเรือนในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พิมพ์เมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๗ และตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๕๗--๒๔๖๘ คัดจากทะเบียนและแบบ ต. ๒ ก. ของ กองส่งเสริมวิทยฐานะ กรมการฝึกหัดครู

ในการเรียบเรียงครั้งนี้ คณะอนุกรรมการได้ขอความช่วยเหลือจากบรรดาท่านผู้ทรงหลายตลอกจนเจ้าหน้าที่ของหน่วยราชการต่างๆ เป็นอนันต์ นอกจากนั้นยังมีท่านผู้มอบการคุณชกหลายท่านที่ได้อวยเหลือให้หนังสือประวัติครูเล่มนี้สำเร็จเป็นเล่มเช่น ทั้งมีรายพระนามและนาม

ต่อไปนี้

หอสมุดคุรุสภา

๑. พระวรวงศ์เธอ กรมหมื่นพิทยลาภพฤฒิยากร	ทรงนิพนธ์ประวัติพระยาเมธาธิบดี (สาทร สุทธเสถียร)
๒. หม่อมเจ้าหญิงวงศ์ทิพสุธา เทวกุล	ทรงนิพนธ์ประวัติหม่อมเจ้าหญิงพิจิตรจิราภา เทวกุล
๓. หลวงสวัสดิศาสตราศรพุทธิ	เขียนประวัตินายอ. เอส. สมิธ
๔. พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าวิมลวิมลวง	เขียน ประวัติ พระยาราชนกุล (วัน ศยามานนท์)

- ๕. พ.ต.อ. บุณณะ ศาละลักษมณ เขียนประวัติพระยาปริยัติธรรม-
ธาดา (แพ ศาละลักษมณ)
- ๖. นางสาวเทียบจุฑา ฤกษ์สาร เขียนประวัตินางทิม กาญจน-
โสภาท
- ๗. นายอารีย์ กาญจนาชวีระ เขียนประวัติพระยาอุปกิตศิลป-
สาร (น้อม กาญจนาชวีระ)
- ๘. นายฉวลย์ หงสกุล เขียนประวัตินายแถม หงสกุล

คณะอนุกรรมการขอขอยพระทัยและ ขอขบคุณบรรดาท่าน ผู้มีอุปการ
คุณทั้งหลายไว้ ณ ทนทวย

อนึ่ง ได้มีผลทบทวงรายชื่อคนเรียนฝึกหัดครูที่สอบไล่วิชาใดเป็นครู
ประกาศนียบัตร พ.ศ. ๒๔๓๗-๒๔๕๒ ซึ่งพิมพ์ไว้ท้ายประวัติครูเล่ม
แรก ไปยังคณะอนุกรรมการหลายราย ทั้งได้พิมพ์แก้ไขไว้ในประวัติครูเล่ม
นี้แล้ว คณะอนุกรรมการขอขบคุณบรรดาท่านทบทวนแจ้งให้ทราบไว้
ณ ทนทวย และขอเรียนว่า แม้อาจารย์คนเรียนฝึกหัดครูที่สอบไล่ใดเป็นครู
ประกาศนียบัตร พ.ศ. ๒๔๕๓-๒๔๖๘ ทั้งที่พิมพ์ใหม่ ก็คงมีผล
พลาดออกมาก ฉะนั้น หากท่านผู้ใดพบข้อบกพร่องประการใด ก็ขอได้โปรด
แจ้งให้ทราบด้วย เพื่อยุติแก้ไขให้ถูกต้องในการพิมพ์คราวต่อไป.

คณะอนุกรรมการแผนกประวัติครู

สารบัญ

	หน้า
พระยาปริยัติธรรมธาดา (แพ ตาละลักษมณ์)	๑
นางทิม กาญจนโฆวาท	๘
นายอ. เอส. สมิต.	๑๘
เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี (สนั่น เทพหัสดิน ณ อยุธยา)	๒๗
พระยาโฆวาทวรกี (เหม ผลพันธ์)	๖๑
พระยาอุปกิตศิลปสาร (นิ่ม กาญจนาชีวะ)	๖๘
พระยาเมธาธิบดี (สาทร สุทธิเสถียร)	๘๘
หม่อมเจ้าหญิงพิจิตรจิราภา เทวกุล	๙๙
พระยาราชนกุล (วัน ศยามานนท์)	๑๐๘
นายแถม หงสกุล	๑๒๖
บรรณานุกรม	๑๓๒
รายชื่อคนเรียนฝึกหัดครูที่สอบไล่วิชาไคเป็นครูประกาศนียบัตร พ.ศ. ๒๔๕๓—๒๔๖๘	๑๓๖
รายชื่อคนเรียนฝึกหัดครูที่สอบไล่วิชาไคเป็นครูประกาศนียบัตร พ.ศ. ๒๔๓๗—๒๔๕๒ เฉพาะที่แก้ไขใหม่	๑๖๕

พระยาปริยัตถกรรมชาติา

(แพ ตาละลักษมณ์)

พ.ศ. ๒๔๐๕-๒๔๖๕

คุณพ่อเกิดเมือชนคุกร เดือน ๑๒ ชน ๙ ค่ำ ยชช ทรงกษยวณที่ ๓๑
กตุลาคม พ.ศ. ๒๔๐๕ ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
บิดาชอพง มารดาชอขัน บ้านเดิมอยค้ายลบ้านเพ็รียง อำเภอโพไร่หวาน
จังหวัดเพชรบุรี เมือปฐมวัยอายุราว ๘ ชวบ ได้เล่าเรียนอักษรสมัยและ
พระปริยัตถกรรมอยทวคเพ็รียง วัคห้วยเล็ช และวัคมหาสมณารามโคย
ลำคัย ได้ชวชเป็นสามเณรจนถงอายุ ๑๙ ปี จึงย้ายมาเล่าเรียนอยใน
สำนักสมเด็จพระสังฆราช (สา) วัคราชประคิชฐ์

พ.ศ. ๒๔๒๕ เข้าแปลพระปริยัตถกรรมในสนามหลวง ได้เป็น
เปรียญ ๔ ประโยค แต่ยงเป็นสามเณร ต่อมาจงอุปสมบทอยวัคราช-
ประคิชฐ์นั้น โดยมีสมเด็จพระสังฆราช (สา) เป็นอุปัชฌาย์ เมือลา
สิกขาทแล้วเข้าถวายเป็นมหาคเล็กใน พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า
เจ้าอยู่หัว ได้เข้ารับราชการอยในกรมคึกษาธิการตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๓๐ ใน
พ.ศ. ๒๔๓๒ ได้รับพระราชทานสัญญาบัตรเป็นชนประเสริฐอักษรรนคิ
ต่อมา พ.ศ. ๒๔๓๙ ได้รับตำแหน่งเป็นปลัดกรม กรมคึกษาธิการ และ
ในชคต่อมาได้รับพระราชทานสัญญาบัตรเลื่อนชนเป็นหลวงประเสริฐอักษรรนคิ
ในพ.ศ. ๒๔๔๖ ได้ย้ายมาเป็นปลัดกรมราชขณคคค ครนถง พ.ศ. ๒๔๕๑

ได้รับพระราชทานสัญญาบัตรเลื่อนเป็นพระปริยัติธรรมธาดา ตำแหน่ง
เจ้ากรมราชบัณฑิตยสภา

ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว พ.ศ. ๒๔๕๔
ได้รับพระราชทานยศเป็นรองอำมาตย์เอก แล้วเลื่อนเป็นอำมาตย์ตรีในพ.ศ.
๒๔๕๖ ต่อมาถึง พ.ศ. ๒๔๕๗ ได้รับพระราชทานสัญญาบัตรเลื่อนขึ้น
เป็นพระยาปริยัติธรรมธาดา และมียศเป็นอำมาตย์โท ใน พ.ศ. ๒๔๖๒
ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้โอนกรมธรรมการมาสังกัดอยู่ในกระทรวงวัง
คุณพ่อคงย้ายมาอยู่กรมราชบัณฑิตยสภาถึง พ.ศ. ๒๔๖๖ จึงได้รับพระ
ราชทานยศเลื่อนขึ้นเป็นเสวกเอก

คุณพ่อเป็นนักหนังสือพิมพ์และนักวิชา โหราศาสตร์เป็นอย่างดี
ท่านได้รับราชการทำประโยชน์ให้ไว้แก่กระทรวงศึกษาธิการเป็นอันมาก
ข้าพเจ้าได้รวบรวมงานของท่านที่พอจะนำมากล่าว ณ ที่นี้ คือ

พ.ศ. ๒๔๓๒ เป็นแม่กองรวบรวมพจนานุกรมไทย ต่อจากที่กรม
ศึกษาธิการได้รวบรวมมาแต่ พ.ศ. ๒๔๒๗ งานพจนานุกรมสำเร็จเมื่อ
พ.ศ. ๒๔๓๔ ได้พิมพ์เป็นครั้งแรก ๕๐๐ ฉบับ พิมพ์ครั้งที่ ๒
พ.ศ. ๒๔๕๘ อีก ๑,๐๐๐ ฉบับ นับเป็นต้นแรกที่แม่กองรวบรวม
พจนานุกรมไทยจนสำเร็จเป็นทางการ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า
เจ้าอยู่หัว ได้พระราชทานเหรียญคุณภุชกาลาเข็มศิลปวิทยา เป็นรางวัล
และใน พ.ศ. ๒๔๓๓ ยังได้รับแต่งตั้งเป็นแม่กองแต่งคำาษาเรียนด้วย

นอกจากรวบรวมพจนานุกรมของกรมศึกษาธิการสำเร็จ ท่านยังได้
ทำพจนานุกรมอื่น ๆ ไว้อีกหลายเล่ม ที่ควรนำมากล่าวคือ

พระยาปริยัติธรรมธาดา (แพ ตาละลักษมณ์)

๑. ขาลลิตยกรรม พจนานุกรม ขาล—ไทย พิมพ์เมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๙

เป็นพจนานุกรมขาลฉบับใหญ่ที่สุดที่ไทยมีอยู่ในเวลานั้น

๒. มหาพจนานุกรมสยาม เขียนงานส่วนตัวนอกเหนือจากงาน

พจนานุกรมของกรมศึกษาธิการ แต่ยังไม่ได้พิมพ์เผยแพร่

เมื่อครั้งท่านเป็นหลวงประเสริฐอุทัยธรรมิโก ได้รับราชการพิเศษเป็นผู้

ช่วยหอพระสมุดวชิรญาณ ได้เป็นกำลังสำคัญของสมเด็จพระยาตำรา

ราชานุภาพ ในการหาหนังสือเก่าใหม่ และตั้งพระธรรมเจ้าหอพระสมุด จาก

การเสาะหาหนังสือ ท่านได้พบหนังสือสำคัญฉบับหนึ่ง ซึ่งยังเป็นอนุสรณ์

ของท่านปรากฏอยู่จนทุกวันนี้ คือ “พระราชพงศาวดารฉบับหลวง

ประเสริฐ” ถึงสมเด็จพระยาตำราฯ ทรงเล่าไว้ในนิทานโบราณคดี

เรื่องหนังสือหอหลวงว่า “————— ยางที่ได้หนังสือคืออย่างแปลก

ประหลาด จะเล่าเป็นตัวอย่าง ดังครงหนึ่ง พระยาปริยัติธรรมธาดา

(แพ ตาลละลักษมณ์) เมื่อยังเป็นหลวงประเสริฐอุทัยธรรมิโกไปเห็นยายแก่

กำลังเอาสมุดตำราวมใส่กระชูดอันหนึ่ง ถามว่าจะเอาไปไหน แกบอก

จะเอาไปเผาไฟทำสมุดสำหรับฝังรัก พระยาปริยัติฯ ขออ่านดูก่อน

แก่ก็ส่งมาให้ทั้งกระชูด พบหนังสือพงศาวดารเมืองไทย แต่ครงสมเด็จพระ

พระนารายณ์ฯ เล่มหนึ่ง อยู่ในพวกสมุดที่จะเผานั้น ออกปากว่าอยากได้

ยายแก่ก็ไม่หวงเหน พระยาปริยัติธรรมธาดาเอาสมุดเล่มนั้นมาให้ฉัน

เมื่อพิจารณาเห็นเป็นหนังสือพงศาวดารความเก่าแก่ก่อนเพื่อน เรื่องและ

ศักราชก็แม่นยำ ผิดกับฉบับอื่นทั้งหมด ฉันจึงให้เรียกว่า พระราช

พงศาวดารฉบับหลวงประเสริฐ ให้เป็นเกียรติยศแก่พระยาปริยัติ ฯ และ
ไต่ใช้เป็นฉบับสำหรับสอนสืบมาจนบัดนี้

ขณะเมื่อเป็นพระปริยัติธรรมธาดา ท่านไต่เป็นพนักงานตรวจหนังสือ
เก่าแผนกขาลีของหอพระสมุดวชิรญาณ และรวบรวมสำรวรคัมภีร์พระไตร-
ปิฎกด้วย นอกจากงานหนังสือพจนานุกรมแล้ว คุณพ่อยังได้ประพันธ์หนังสือ
อื่น ๆ อีกเป็นอันมาก ท่านเป็นผู้ศึกษาโบราณคดีอย่างเชี่ยวชาญ ไต่แต่ง
หนังสือประเภทนี้ไว้มาก เช่น

๑. ทำนนานเมืองเพชร
๒. ทำนนานกองทัพเรือมหามาศยาม และยังได้แต่งพงศาวดาร
วนจชัยไว้อีกหลายตอน
๓. ทำนนานพระแก้วมรกต
๔. พุทธศาสนิกสถาน
๕. จามเทววงศ์
๖. มหาวงศ์ (พงศาวดารลังกา)
๗. รัตนพิมพวงศ์
๘. ทำนนานศรีปราชญ์
๙. ศิลปจารึก
๑๐. ศุภอักษรของเสนาบดีไทยไปลังกา
๑๑. สมณศาสน์พระเถรธรรมยุติกานำไปขังลังกาด้วย
๑๒. สังคหวงศ์

๑๓. อธิบายคำนมัสการ

๑๔. สู่ภายิตหลักทรัพย์.

หนังสือเหล่านี้พิมพ์แล้วทั้งสิ้น แต่ยังมีหนังสือที่เกี่ยวกับพุทธศาสนา

อีกหลายเล่มที่ยังมิได้จัดพิมพ์ ข้าพเจ้ายังมีตนฉบับหนังสือที่ศกษาคงแต่

เป็นคาถาพย์ หรือเรียกกันอีกอย่างหนึ่งว่า "กลอนสวด" เป็นทำนองสอน

ให้หัดอ่านตั้งแต่ยังไม่วัยอะไรเลยจนอ่านหนังสือออก แต่งตั้งแต่ท่านยังอยู่

ในสมณเพศ เพิ่งได้เปรียบ ๕ ประโยค หนังสือที่ศกษาคงจำแนกมาตรา

ไว้ดังนี้

- แม่ ก กา พระเทมย์
- แม่ กน พระจันทกุมาร
- แม่ กง พระเนมราช
- แม่ กก พระมหาชนก
- แม่ กค พระมโหสถ
- แม่ กข พระภริทัต พระนารท
- แม่ กม พระสุวรรณสาม พระวิฑูร
- แม่ เกย พระเวสสันดร

ความในท่อนต้นของหนังสือเรื่องนี้ว่า

“----- ข้าฯ ขอแพ รุชธรรมคำแปล สี่ประโยคฯ ดูเล่า
เข้าใจ คำในสารา บาลีมีมา สู่ภาษาไทย ลำนาคำพระ ในชาติกะ
ทศะคำไข ชื่อพระเทมย์ บาลีมีใน วิชาจำได้ เล่าใน ก กา” ต่อจากน

๑. นางสีทิธินรภัย (เกตรา พืชผล)
๒. นางพยุงเวชศาสตร์ (เพทาย พยุงเวช)
๓. ร.ท. เขมี่ ทาละลักษมณ์
๔. นางสาวภา สุวรรณมาลี
๕. พ.ต.อ. บุณณะ ทาละลักษมณ์
๖. พล.ท. ปารณี่ ทาละลักษมณ์
๗. ร.ท. ณ. เณร ทาละลักษมณ์
๘. นางสุภาพ สันติกุล

พ.ต.อ. บุณณะ ทาละลักษมณ์

หอสมุดคุรุสภา

นางทม กาจจนโอวาท

พ.ศ. ๒๔๑๓-๒๔๕๗

คุณครูทม เกิดเมื่อวันพฤหัสบดี ขึ้น ๘ ค่ำ เดือน ๘ ปีมะเมีย
ตรงกับวันท ๔ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๑๓ เป็นบุตรนายอ่อนและนางเขียว
ชุมทอง ภูมิลำเนาของบิดามารดาอยู่จังหวัดอ่างทอง มีพี่น้องเป็นหญิง
ทั้งหมดรวม ๓ คน คุณครูทมเป็นพี่ใหญ่ คุณครูเต่า (นางพิทักษ์พลศึกษา)
เป็นคนกลาง และคุณครูหว่าง (นางธนากรภักดี) เป็นคนสุดท้อง ท่าน
กำพร้ามารดาตั้งแต่คุณครูหว่างยังเล็ก ๆ ต่อมาได้มาอยู่กับมิสเอ็ดนา
เอส. โคล (Miss Edna S. Cole) เรียกกันสั้น ๆ ว่า หม่อมโคล ครูใหญ่
โรงเรียนกุลสตรีวังหลัง (เรียกย่อ ๆ ว่า โรงเรียนวังหลัง) เรียนอยู่นั้น
สำเร็จตามหลักสูตรของโรงเรียนบริบูรณ์แล้ว ได้เป็นครูในโรงเรียนนั้น
ทุกคน คุณครูทมเล่าว่า ท่านต้องรับภาระเลี้ยงน้องที่ยังเล็กอยู่ ทั้งต้อง
รับใช้การงานของหม่อมด้วย เพราะเป็นเด็กอาศัยมิได้เสียค่าเล่าเรียน
อย่างนักเรียนอื่น เวลาว่างงานก็ต้องรับจ้างทำงานพิเศษเพื่อหาเงินไว้
ใช้สอย เช่น รับจ้างสอยกางเกง เป็นต้น ทำให้เห็นความอดุสสาหะ มานะ
พากเพียร เอาตัวรอดตลอดจนต้องทั้งสองด้วย

นางทิม กาญจนโอวาท

ในสมัยนั้นโรงเรียนสตรีในเมืองไทยยังไม่มี จน พ.ศ. ๒๔๑๓ คณะ

มิชชันนารีอเมริกันได้จัดตั้งโรงเรียนกุลสตรีวังหลังขึ้นที่พระราชวังหลัง ซึ่ง
เคยวนโตสร้างเขนตถนนของนักเรียนพยาบาลและผดุงครรภ์แห่งศิริราช-
พยาบาล ต่อมาเมื่อเดือนมกราคม พ.ศ. ๒๔๖๔ โรงเรียนกุลสตรีวังหลัง
ย้ายไปตั้งที่บางกระบือเปลี่ยนชื่อว่า "วัฒนาวิทยาลัย"

พ.ศ. ๒๔๒๓ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๕ ทรงพระ-
กรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งโรงเรียนชนบทปากคลองตลาด เพื่อเป็นอนุสรณ์
แก่สมเด็จพระนางเจ้าสุนันทากุมารีรัตนซึ่งสิ้นพระชนม์พร้อมกษัตริย์
ขณะเสด็จประพาสบางปะอิน เพราะเรือล่มที่ตำบลลานเท พระราชทาน
นามว่า โรงเรียนสุนันทาลัย นับเป็นโรงเรียนสตรีโรงเรียนแรกที่ได้
เริ่มจัดขึ้น แต่ต่อมาได้เลิกกันไป

พ.ศ. ๒๔๔๐ สมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ โปรดเกล้าฯ
ให้จัดตั้งโรงเรียนขึ้น ณ ที่ซึ่งเป็นวังของพระเจ้าวรวงศ์เธอพระองค์เจ้าจุล-
จักรพงษ์เคยวน ปรทานนามว่า โรงเรียนเสาวภา โดยใช้พระนามเดิม
"เสาวภาผ่องศรี" ของพระองค์ตั้งเป็นชื่อโรงเรียน

รัฐบาลได้จัดตั้งโรงเรียนสตรีขึ้นเป็นแห่งแรกที่บ้านเก่าของขุนหลวง
พระยาไกรสิทธิ์ (เปล่ง) ตำบลบ้านหม้อ ชื่อ โรงเรียนบำรุงสตรีวิชา

พ.ศ. ๒๔๔๖ สมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ ได้โปรด
เกล้าฯ ให้ตั้งโรงเรียนขึ้นอีกแห่งหนึ่งที่ถนนมุนีถนนอนัฎฐคามินนจักรเพชร
ตำบลปากคลองตลาด ปรทานนามว่า โรงเรียนราชินี และให้ยุบโรงเรียน

เสาวภา มารวมกับ โรงเรียนบำรุงสตรีวิชา ภายหลังได้เปลี่ยนชื่อโรงเรียน
บำรุงสตรีวิชาเป็น โรงเรียนเสาวภา ต่อมาโรงเรียนราชินีได้ย้ายไปตั้งที่
“สันนทาลัย” ซึ่งตั้งอยู่ตลอดมาจนทุกวันนี้

คุณครูทิมเป็นครูอยู่ในโรงเรียนวังหลังไม่นานนักก็ลาออกไป เข้าใจ
ว่ามีสามี เพราะโรงเรียนนี้ใช้ครูประจำที่เป็นโสด ถึงแม้ว่าคุณครูทิมจะเป็น
ครูในโรงเรียนวังหลังไม่นานนัก ท่านก็ทำงานนำหน้าเพื่อนครูในสมัยเดียวกัน
คือเป็นครูที่สามารรถและเป็นทีไว้วางใจของหม่อมไค้ สามีของคุณครูทิม
ชื่อ นายเสียน กาญจนโอวาท เป็นน้องชายคุณหญิงนรารัตนภักดิ์ (สว่าง
ณ มหาชัย) คุณครูทิมจึงมีเคหสถานอยู่ในบ้านพระยานรารัตนภักดิ์ (แสง
ณ มหาชัย) นั้น บ้านนี้คือที่ตั้งโรงพิมพ์คุรุสภา

ต่อมากระทรวงธรรมการได้จัดตั้งโรงเรียนสตรีชนอก ๒ แห่ง คือ
โรงเรียนสตรีวิทยากับโรงเรียนศึกษานารี โรงเรียนสตรีวิทยาตั้งอยู่ที่
“โรงหอย” ตำบลสามยอด (เคยวนเป็นตึกบริษัทสามมิตรสงเคราะห์)
แล้วย้ายไปตั้งที่ตึกแถวหลังวังบูรพาภิรมย์ มุมถนนทหารบกทหารเรือกับ
ถนนเจริญกรุง พ.ศ. ๒๔๕๘ ย้ายจากหลังวังบูรพาภิรมย์ไปตั้งที่ขานข้าง
โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร ถนนราชบพิธ ส่วนโรงเรียนศึกษานารีตั้ง
อยู่ที่ตรอกข้าวสาร (ถนนข้าวสาร) แล้วย้ายไปตั้งที่ขานใหม่ของขุนหลวง-
พระยาไกรสิทธิ์ (เปล่ง) หลังตลาดยอคยาลำพ เจ้าพระยาพระเสด็จ
สุเรนทราธิบดี (ม.ร.ว. เบี้ย มาลากุล) เมื่อยังมีบรรดาศักดิ์เป็นพระยา
วิสุทธิสุริยศักดิ์ อธิบดีกรมศึกษาธิการและปลัดทูลฉลองกระทรวงธรรมการ
ได้ขอให้หม่อมไค้จัดหาครูใหญ่และครูน้อยให้สองโรงเรียนที่จะจัดขึ้นใหม่

มีสลูตี คันแลป (เรียกกันสั้น ๆ ว่า แหม่มลี้) ใ้เป็นครูใหญ่โรงเรียนสตรีวิทยา และคุณครูทิมเป็นครูใหญ่โรงเรียนศึกษานารี เมื่อวันที่ ๘ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๔๔

พ.ศ. ๒๔๔๗ มีสลูตี คันแลป ลาออกเพราะป่วย กรมศึกษาธิการจึงให้คุณครูทิมรับหน้าที่เป็นครูใหญ่โรงเรียนสตรีวิทยาอีกโรงเรียนหนึ่ง โรงเรียนศึกษานารีซึ่งคุณครูทิมเป็นครูใหญ่ครองน มีชื่อเสียงว่านักเรียนมีระเบียบเรียบร้อย การสอนก็ดีผลดี นักเรียนชั้นสูงเข้าสอบไล่ได้เท่า นักเรียนชาย นับเป็นเด่นกว่าโรงเรียนอื่น ทางราชการเห็นความสามารถของคุณครูทิม จึงให้รับตำแหน่งครูใหญ่แทนมีสลูตี คันแลป ครูใหญ่โรงเรียนสตรีวิทยาที่ลาออกอีกโรงเรียนหนึ่ง ตอนนั้นคุณครูทิมต้องทำงานสองโรงเรียน คือเข้าไปโรงเรียนสตรีวิทยา บ่ายไปโรงเรียนศึกษานารี เนื่องจากต้องทำงานสองฝั่งสองฝ้าย่อมจะเหนื่อยล้ามาก คุณครูทิมจึงเสนอความคิดที่จะรวมโรงเรียนทั้งสองเข้าเป็นโรงเรียนเดียวกัน โดยจัดหาสถานที่ซึ่งเป็นย่านกลางถนนนักเรียนทั้งสองโรงเรียนจะไปได้ไม่ไกลนัก ทั้งนี้ใน พ.ศ. ๒๔๕๐ ก็ได้รวมโรงเรียนศึกษานารีกับสตรีวิทยาไปเรียนที่ "คอกกั้น" ซึ่งตั้งอยู่ริมมถนนดินสอที่ยัดถนนราชดำเนินกลาง ใ้ชื่อโรงเรียนว่า "สตรีวิทยา" นับแต่นั้นมาโรงเรียนก็มีความเจริญขึ้นโดยรวดเร็ว เป็นโรงเรียนที่มีนักเรียนมากกว่าโรงเรียนอื่น ๆ ในสมัยนั้น เนื่องจากความนิยมของประชาชนคงจะอยู่ไกลก็ยังส่งบุตรหลานมาเล่าเรียน ส่วนชื่อโรงเรียนศึกษานารีได้นำไปใช้เป็นที่ตั้งโรงเรียนที่ถนนบ้านคุณหญิงพัน บุณนาค จังหวัดขอนแก่น เดิมชื่อ "โรงเรียนสตรีบ้านคุณหญิงพัน" ซึ่งเป็นโรงเรียน

อยู่ในอุปการะของสมเด็จพระพุทธอาจารย์ (นวม พุทธิธรรมมหาเถระ) ต่อมา
โรงเรียนศึกษานารีได้เปลี่ยนที่ไปยังโรงเรียนบ้านสมเด็จพระเจ้าพระยา คือที่โรงเรียน
ศึกษานารีตั้งอยู่ในปัจจุบัน (เดิมที่แห่งนี้เป็นโรงเรียนฝึกหัดอาจารย์
ซึ่งต่อมาย้ายไปตั้งที่ฝั่งพระนคร) เพราะที่กินของโรงเรียนถูกตัดถนนไปมาก
ทำให้โรงเรียนแคบ จึงต้องย้ายเปลี่ยนที่นี้ เนื่องจากทางราชการระจัด
โรงเรียนประจำขนาดใหญ่ต้องการเนื้อที่ก่อสร้างมาก

คุณครูที่มีรูปร่างค่อนข้างใหญ่สำหรับหญิงไทย ท่านแต่งกายสะอาด
เรียบร้อยกะทัดรัดงดงาม มีบุคลิกลักษณะเป็นสง่าภาคภูมิใจน่าเคารพเกรงขาม
เหมาะสมกับลักษณะของครู สันติที่จัดเจนในการสอนและการปกครอง อัน
เกิดจากอุปนิสัยของท่านเอง คิษย์ทุกคนเคารพรักใคร่เกรงกลัว ไม่ใช่
กลัวด้วยอำนาจไม่เรียวหรือดุนุ้ ท่านมีอำนาจครอบงำไปจนถึงบ้าน ไม่มี
คิษย์คนใดจะกล้าฝ่าฝืนคำสั่งสอนของท่านทั้งต่อหน้าและลับหลัง หลัดใน
การอบรมสั่งสอนของท่านก็คือ ท่านทำตัวเป็นกระแจะของคิษย์ทั้งแต่ที่วิชา
มารยาทตลอดจนความประพฤติ ท่านมีมารยาทเรียบร้อยอ่อนโยนนุ่มนวล
เข้าไหนเข้าได้ รั้ที่ท่าที่สูง ไม่เย่อหยิ่ง พูจาอ่อนหวานไพเราะ มีปาก
เป็นเส้นที่ สันตนาเช่นที่ถูกอารมณ์คนทุกชน ใครได้พบปะสมาคมก็ต้อง
คิดใจนับถือรักใคร่ ท่านจึงเป็นคนกว้างขวาง มีเพื่อนฝูงมากทั้งชายและ
หญิง ท่านมีน้ำใจเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ใครขอความช่วยเหลือเป็นไม้มขัด ทั้งแรง
งานและทุนทรัพย์ ที่มากที่สุดก็เกี่ยวแก่การทำคอกไม้สด งานทำคอกไม้
สดเป็นงานที่ควรใช้คนมาก การทำก็ควรทำในเวลาจำกัด มีฉะนั้นก็จะ

หิวหรือสับสนไม่สึกใส่งดงาม ท้องอืดท้อบอคนอนทำกินคืนยังรุ่งและแถม
แถมยงค่า ข้าพเจ้าเป็นศิษย์คนหนึ่งที่อยู่ในพวกที่ของอคนอนทำดอกไม้
กล้วยทุกระวัง ผลที่ไทรยถียงเช่นความมรุตคั่วมาจนทุกวันนี้

พูดลงในค่านวิชาความรู้ ก็ไม่มีใครกล้าดูหมิ่นท่านได้ ทั้งภาษาไทย
และภาษาอังกฤษ ท่านมีชีวิตสมเป็นครูจริง ๆ พยายามหาคำความรู้เพิ่มเติม
เสมอ ท่านเป็นคนฉลาด พบเห็นสิ่งใดก็ไม่ปล่อยให้ผ่านไป จดจำไว้ สงสัย
ก็ไต่ถาม ไม่รู้ก็เรียน ท่านจึงเป็นคนทันสมัยอยู่เสมอ ในส่วนความรู้
เฉพาะสตรี เช่น เย็บปักถักร้อย และการทำกับข้าวของกิน ท่านก็ไม่แพ้
หญิงอื่น ท่านชอบการสมาคม ไม่ตระหนี่ตัว ใครเชื่อเชิญเป็นไม้มขัด
ท่านได้สนทนาวินิจฉัยได้พบได้เห็นมาก ทำให้หูตาสว่าง เกิดความรู้และ
ได้ปฏิบัติประโยชน์สาธารณะ

การบริหารโรงเรียนและการปกครองศิษย์ ท่านปกครองอย่างลูกหลาน
ของท่าน รักใคร่อุปการะช่วยเหลือไม่ทอดทิ้ง ส่งเสริมสนับสนุนตามความ
สามารถ เจ็บไข้ที่ห่วงใยรักษาพยาบาล ท่านพยายามให้นักเรียนไต่รับ
ความรู้ทันสมัยอยู่เสมอ หากครูที่เชี่ยวชาญมาสอนประจำและสอนพิเศษ วิชา
ใดที่ครูสตรีไม่สอนก็ ักเรียนต่อทางการขอครูชายมาสอนเป็นพิเศษ
เช่น วิชาวาทเขียน คำนวณ ภูมิศาสตร์ประวัติศาสตร์ และ วิทยาศาสตร์
นักเรียนจึงไต่รับความรู้เท่าเทียมกับนักเรียนชาย ส่วนครูก็ขอให้ผลสำเร็จ
การศึกษาจากต่างประเทศมาสอนนอกเวลา ยังขอไปตั้งโรงเรียนต่าง ๆ
ครูคนใดสมัครจะเรียนก็มาเรียนด้วยได้ โดยมีของเสียค่าเล่าเรียน วิชาที่

สอนได้แก่ วิชาครู ภูมิศาสตร์ ประวัติศาสตร์ สุขวิทยา พฤษศาสตร์
และพีชคณิต วิชาที่สำคัญของครูก็โตแก่วิชาครู เพราะทำให้ครูวิธีที่จะ
ถ่ายทอดความรู้ให้แก่เด็ก ครูที่สอนวิชาครูคนแรกของโรงเรียนนคอ พระยาตุง
วิทยาเสริม (กำจัต พลังกูร) พ.ศ. ๒๔๕๓ เป็นคนแรกที่ครูสตรีสอน
ได้ประกาศนียบัตรวิชาครูอย่างครูชาย ในคนแรกคนนักเรียนสตรีได้
ประกาศนียบัตรครุมูล ๔ คน ในครั้งนั้นโรงเรียนสตรีวิทยาเป็นแหล่งผลิตครู
สตรี ครูสตรีรุ่นแรก ๆ ที่สอนตามโรงเรียนต่าง ๆ โดยมากจึงไปจากโรงเรียน
นคอ มา พ.ศ. ๒๔๕๕ ทางราชการได้ส่งครูชายมาประจำทำการสอน
วิชาครูแก่นักเรียนชั้นมัธยมปลาย ควบไปกับวิชาสามัญเลขที่เคียว ครูผู้
นคอ พระนนทพรรศณลานศิษย์ (ชวน เอกโรหิต)

พ.ศ. ๒๔๕๖ ทางราชการได้จัดตั้งโรงเรียนฝึกหัดครูสตรีขึ้น เพื่อ
เพาะครูสตรีไปทำการสอนตามจังหวัดต่าง ๆ โดยให้จังหวัดจัดส่งนักเรียน
เข้ามาอยู่ประจำในโรงเรียน เมื่อเรียนสำเร็จแล้วจะได้ออกไปเป็นครูใน
จังหวัดของตน ทำให้การุสอนนักเรียนสตรีได้ผลทดแทนมากกับการสอน
นักเรียนชาย โรงเรียนที่วานไต่จกตงชนทวงพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมขุน-
มรพงศ์ศรัพทมน ซึ่งตั้งอยู่ที่เสาชิงช้า ตรงข้ามวัดสุทัศน์เทพวราราม อัน
เป็นพระมรดกที่ประทานให้เป็นโรงเรียน เพื่อดูทิศส่วนกุศลถวายพระบาท
สมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระมัยนหาราช จึงได้นำมาว่า "เขมยจม
ราชาลัย" ทางราชการได้โอนการสอนวิชาครูในโรงเรียนสตรีวิทยาไปเรียน
ในโรงเรียนใหม่ทั้งครูและนักเรียน กัยแบ่งครูและนักเรียนชั้นต่าง ๆ ซึ่ง

บ้านอยู่ใกล้ไปรวมด้วย การจัดโรงเรียนใหม่ตั้งแต่เริ่มแรกท่านสำเร็จ เป็น
 หน้าที่ของคุณครูที่มี ทั้งใหญ่เป็นครูใหญ่โรงเรียนเบญจมราชาลัย
 อีกตำแหน่งหนึ่ง ครั้นท่านต้องมาอยู่ประจำในโรงเรียนใหม่ด้วย
 นักเรียนประจำซึ่งต่างจังหวัดจัดส่งมา

โดยที่ทางราชการเห็นความสามารถในการอบรม สั่งสอนครูและนัก-
 เรียนได้ผลดี เมื่อโรงเรียนไหนเกิดความบกพร่องก็ให้ท่านไปช่วยจัดการ
 จนในที่สุดท่านได้รับตำแหน่งเป็นอาจารย์ผดุงการฝ่ายสตรี มีหน้าที่เป็นผู้
 ควบคุมโรงเรียนสตรีของรัฐบาลในพระนครและธนบุรีทั้งหมด ท่านต้องตรวจ
 ตราทุกโรงเรียน เมื่อเปิดโรงเรียนเบญจมราชาลัยแล้วไม่นาน นางสาว
 เหลือบ บุณยเกศ ครูใหญ่โรงเรียนศึกษานารี ซึ่งตั้งอยู่ที่บ้านคุณหญิงพัน
 ลายช่วย ทางราชการก็ให้ท่านรับหน้าที่เป็นครูใหญ่แทนอีกโรงเรียนหนึ่ง ใน
 ตอนท้ายท่านต้องรับหน้าที่เป็นครูใหญ่ถึง ๓ โรงเรียนคือ สตรีวิทยา
 เบญจมราชาลัย และศึกษานารี

หน้าที่พิเศษที่ท่านต้องทำตามคำขอของคือ

๑. ต้องไปจัดโรงเรียนเบญจมราชูทิศ ซึ่งเป็นโรงเรียนเด็ก
 ขนาดในสมัยนั้น ตั้งอยู่ที่โรงเรียนเด็ก ถนนบำรุงเมือง เป็นโรงเรียนของ
 กระทรวงนครบาล (กระทรวงมหาดไทยเดิมนั้น)
๒. สอนศีลธรรมและจรรยา มารยาทแก่นักเรียนพยาบาลและ
 ผังศรภทศิรราชพยาบาล

๓. ถวายพระอภิษรแก่พระมิตาทุกพระองค์ของสมเด็จพระเจ้า

บรมวงศ์เธอเจ้าฟ้ากรมพระนครสวรรค์วรพินิต

พ.ศ. ๒๔๕๖ ท่านเริ่มป่วยกระเสาะกระแสะด้วยโรคเส้นประสาท

พิการ มีอาการปวดศีรษะอย่างแรง แพทย์แก้ไขก็ทุเลาไปโตชั่วคราว

ท่านมีอาการตงน้อยเรื่อย ๆ แต่ท่านก็ได้หยุดงาน พักคอยทุเลาท่านก็

ทำงานต่อไป ภายหลังขงเกิดผลผูกขวนตามลำเส้นและกล้ามเนื้อหลาย

แห่ง จน พ.ศ. ๒๔๕๗ มีอาการมากขึ้นต้องไปรักษาตัวในโรงพยาบาล

อาการยิ่งทรุดหนัก ในที่สุดก็ถึงแก่กรรมเมื่อวันที่ ๑๔ มีนาคม พ.ศ.

๒๔๕๗ ใต้รับพระราชทานเงินเดือนชนสุดท้าย ๒๙๐ บาท มรดกรรม

ของท่านเป็นที่อาลัยของเจ้านาย ข้าราชการ ญาติมิตร และศิษย์ทั่ว ๆ ไป

ตลอดจนผู้ปกครองนักเรียน ท่านเป็นสตรีตัวอย่าง คดี เช่นผู้นำหน้าไว้วาง

ใจ เป็นผปกครองหน้าเคารพริกไครย่าเกรง เป็นครุหน้าเคารพเชือดถอ เป็น

มิตรทพงพาอาศัยไค เป็นผนอยทออินโยนเรียขรอยกตัญญู เจ้าพระยา-

พระเสด็จสุเรนทราธิบดี เสนาบดีกระทรวงธรรมการไคกล่าวเมอไปรคนา

ศพทศรราชพยาบาลว่า "จะหาคนอย่างแม่ที่มันหาไคยาก" ท่านรับ

เป็นเจ้าภาพจัดงานศพตลอดจนถึงฌาปนกิจ ในการฌาปนกิจมีผู้มาสักการะ

ศพมากนยเป็นประวัติการณ์

ชีวิตครู มดกเพียงมีศิษย์เคารพนยถอเป็นจำนวนมาก ครูดีของ

บำเพญตนให้สมกยเป็นผทเขาเคารพอย่างพระสงฆ์ทรงศีล ชีวิตครูเป็น

ชีวิตที่ดองเสียดสี เพื่อทำความดีให้แก่โลกและประเทศชาติ คือทำคน
ให้เป็นคน เป็นงานหนักที่ไม่มีใครจะมีใครมองเห็น ทั้งยากที่จะพบความ
ร่ำรวย ชีวิตครูเปรียบได้กับเทียนที่จุดไฟ เวลาวิ่งไปก็เหลือน้อยลงทุกที
ในที่สุดก็ดับไป แล้วเขาก็จุดเล่มใหม่ต่อไปอีก.

นายอ. เอ็ด. สมิท

พ.ศ. ๒๔๑๖ — ๒๔๖๓

ก่อน “คริสต์มิช” เกิด ๒ ปี การจัดการศึกษาในประเทศไทยได้เริ่มเข้าสู่ระยะใหม่ คือระยะการจัดตั้งโรงเรียนหลวงขึ้น อันเช่นโรงเรียนที่มีความหมายตรงกัยคำว่า “โรงเรียน” ตามที่เราเข้าใจกันในปัจจุบันนี้ แทนที่จะเป็นการศึกษาแผนโบราณซึ่งราษฎรจัดกันเองโดยอาศัยพระภิกษุสงฆ์ผู้อ่านออกเขียนได้เป็นครูสอนเหมือนแต่เดิม เพื่อให้การศึกษาก้าวหน้าไปตามแบบนานาอารยประเทศ รัฐบาลไทยจึงได้จัดตั้งผู้ที่เหมาะสมออกไปศึกษา ณ ประเทศอังกฤษ เพื่อกลับมาเป็นครูอาจารย์ส่งสอนกุลบุตรกุลธิดาสืบต่อไป และในตนเองที่วิทยาลัย เบอโรโรด (Borough Road College, Isleworth) ในมหานครลอนดอน ประเทศอังกฤษ ได้มีส่วนสัมพันธ์กับการจัดการศึกษาของประเทศไทยอย่างใกล้ชิด เพราะเป็นวิทยาลัยฝึกหัดครูที่กระทรวงธรรมการได้ส่งนักเรียนไปเรียนวิชาครูเป็นแห่งแรก ยิ่งกว่านั้น รัฐบาลไทยยังได้จ้างครูชาวอังกฤษ ซึ่งสำเร็จการศึกษาจากวิทยาลัยแห่งนี้เข้ามาบริหารราชการเป็นครูในโรงเรียนที่ก่อกำเนิดขึ้นในประเทศไทยอีกด้วย บรรดาผู้สำเร็จการศึกษาจากวิทยาลัยเบอโรโรด ที่บริหารราชการเป็นครูในประเทศไทยมี นายคยิลว. ยี. ยอนสัน, นายอ. เอ็ด. สมิท, นายเทรยส์, นายฟิลิปส์, นายฮอลโลเวย์, นายเจ. เอช. เซตจิวีก, นายเอ็น. ซัทตัน, นายเฮน. แอล. เซลลีย์ และ นายเอ. ซี. เซอร์ซิลล์ เป็นต้น ส่วนที่เป็นคนไทยก็มี

นายอี เอส สมิต

เจ้าพระยาอรรคมหาคัมภีร์ พระยาราชนกุล พระยาเมธาธิบดี และพระยา
ภทรราชา เป็นต้น นับว่าวิทยาลัยเบอโรโรได้มีบทบาทอันสำคัญยิ่งยุคหนึ่ง
ในการจัดวางรากฐานการศึกษาของประเทศไทย

นายเออร์เนส สเปนซ์ สมิท (Ernest Spence Smith) หรือเรียก
สั้น ๆ ว่า ครุสมิท เกิดเมื่อวันที่ ๑๔ มกราคม พ.ศ. ๒๔๑๖ ที่เมือง
มิดเดิลสโบโร (Middlesborough) มณฑลยอร์กเชอร์ (Yorkshire)
ประเทศอังกฤษ มีพี่น้อง ๕ คนด้วยกัน ได้เริ่มการศึกษาที่โรงเรียนไฮสกูล
ที่มิดเดิลสโบโร เป็นนักเรียนที่เรียนเก่งได้ริบรางวัลในการเรียนที่
ต่อมาได้เข้าศึกษาวิชาครุศาสตร์ที่วิทยาลัยเบอโรโร จนสำเร็จการศึกษาเมื่อ
พ.ศ. ๒๔๓๕

นอกจากจะดีในการเรียนแล้ว ครุสมิทยังเก่งในทางกีฬาอีกด้วย ซึ่ง
คุณสมบัตินี้ ๒ ประการนี้ ไม่ใคร่จะพบอยู่ในคน ๆ เดียวกันบ่อยนัก ครุ
สมิทเป็นนักกีฬาตัวเยี่ยมของวิทยาลัย กีฬาที่ชอบที่สุดคือ ฟุตบอล โดย
เฉพาะตำแหน่งกองหน้า เล่นโตกจนกระทั่งได้ริบการคัดเลือกให้เป็นผู้เล่น
ในชุดของแอสตัน วิลลา ๑๑ (Aston Villa XI) ของลอนดอน

ครุสมิทได้เข้ามารับราชการ ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอม
เกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อวันที่ ๑ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๓๕ บรรจุเป็นครูใน
กรมศึกษาธิการ และได้รับการแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งครูใหญ่โรงเรียน
พระตำหนักสวนกุหลาบ แผนกภาษาอังกฤษ แทน นายคัมภีร์ ยี่ ยอนสัน
ซึ่งย้ายไปเป็นอาจารย์ใหญ่โรงเรียนฝึกหัดอาจารย์ โรงเรียนพระตำหนัก
สวนกุหลาบแผนกภาษาอังกฤษในขณะนั้น ตั้งอยู่ที่โรงเรียนสุนันทาลัย

อันเป็นโรงเรียนซึ่งทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สร้างขึ้นในการพระราช
กุศลอุทิศถวายสมเด็จพระนางเจ้าสุนันทากุมารีรัตน์ ในรัชสมัย
ของโรงเรียนราชินี

ตลอดระยะเวลาที่ดำรงตำแหน่งครูใหญ่ ครูสมิทธิได้ทำหน้าที่ของครู
อย่างสมบูรณ์ มีศิษย์ที่สำเร็จการศึกษาออกไปเป็นจำนวนมาก งานพิเศษ
ที่นอกเหนือจากการสอนหนังสือคือ การปลูกผัก ซึ่งท่านสนใจมาแต่
ไหนแต่ไรแล้ว ครูสมิทธิได้สนับสนุนและส่งเสริมการเล่นฟุตบอลในโรงเรียน
เป็นผลก ด้งช่วยซ่อมให้นักเรียนด้วยตนเองด้วยความเอาใจใส่ตลอดมา
และไ้ไ้ริยเกียรติเป็นกกรรมการที่กลืนฟุตบอลระหว่างโรงเรียนต่าง ๆ บ่อยครั้ง
นอกจากเรื่องฟุตบอลแล้ว ครูสมิทธิยังสนใจในกีฬาอื่น ๆ ทั้งประเภทและ
ลาน ได้เขียนคำแนะนำในการฝึกซ้อมกรีฑา เป็นคัมภีร์ของนักกีฬาที่
จะเข้าแข่งขัน ซึ่งแม้ในขณะนั้นเวลาจะล่วงมาประมาณถึงศตวรรษแล้ว ก็ยัง
ใช้ได้ด้อย

การทำงานในหน้าที่ของครูสมิทธิ ได้ก้าวหน้าเป็นผลดีแก่ราชการเป็นอัน
มาก จึงได้ริยการแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งปลัดกรมตรวจ ซึ่งมี นายคยลว.
ย. ยอนสัน เป็นเจ้ากรม กรมตรวจมีหน้าที่ตรวจการศึกษาคณะกรรมการจัด
การศึกษาตามโรงเรียนต่าง ๆ ตลอดจนเป็นเจ้าหน้าที่สอยไล่ แย่งออกเป็น
เขตเป็นแขวง มีนายตรวจแขวงรับผิดชอบเป็นแขวง ๆ ไป ครูสมิทธิก็ไ้ริย
หน้าที่เป็นนายตรวจแขวงพิเศษด้วยดีหนึ่ง ด้พที่จะเป็นนายตรวจแขวงใดนั้น
จะต้องเป็นครูประกาศนียบัตร และมีความดีความชอบเด่นเป็นพิเศษ จึงจะ
เลื่อนตำแหน่งขึ้นเป็นนายตรวจแขวงได้ ต่อมาภายหลังครูสมิทธิได้เลื่อน

เป็นผู้ตรวจการพิเศษ และผู้ตรวจการใหญ่ตามลำดับ ตำแหน่งสุดท้ายของ
 ครุฑนกฟ้าผืนคอ ผู้ช่วยอธิบดีกรมศึกษาธิการอันเป็นกรมที่มีโรงเรียนใน
 สังกัดกระทรวงอาณัติ

ครุฑมณี เป็นครูฝรั่งที่ภาษาไทยดีคนหนึ่ง ถึงขนาดเรียบเรียงตำรา
 ภาษาไทยไว้ใช้ในราชการ หนังสือที่ครุฑมณีเรียบเรียงและได้ใช้เป็นแบบ
 เรียบกนแพร่หลายขนยาวมาหลายสิบปีคือ “เลขมาตราต่าง ๆ” และ “เลข
 คิดในใจ” นอกจากนี้ยังเป็นผู้สนใจในบทประพันธ์ภาษาอังกฤษเป็นอย่างมาก
 มาก เป็นนักเลงหนังสือ ในห้องสมุดส่วนตัวของครุฑมณี มีงานของนัก-
 ประพันธ์ชั้นเยี่ยมรวบรวมไว้มาก ยิ่งกว่าที่ปรากฏในงานอดิเรกของครุฑมณี
 คือการแต่งบทประพันธ์ภาษาอังกฤษ ทั้งคำประพันธ์และร้อยแก้วทั้งเป็น
 เรื่องซ้ำ ๆ ไว้มากจน ดังที่เคยยกมาแสดงไว้ ณ ทนพอสโมสรสำหรับท่าน
 ที่สนใจ บทประพันธ์บทแรกเป็นเรื่องที่ครุฑมณีเขียนไว้เมื่อราว พ.ศ. ๒๔๕๐
 เป็นทำนองคำทำนายเหตุการณ์เกี่ยวกับพวกผิวขาวที่เข้ามาแสวงหาอาณานิคม
 ทางภาคตะวันออกไกล ซึ่งจะเกิดขึ้นในระยะเวลา ๓๐ ปีข้างหน้า
 และเป็นเรื่องที่เกิดขึ้นจริง ๆ ภายในเวลาที่ใกล้เคียงกับสงครามเอเชียบูรพา
 ระเบคขึ้น นับว่าเป็นการทำนายที่ค่อนข้างแม่นยำพอใช้

A. D. 1940

(TUNE - YANKEE DOODLE)

The European came to trade
 And thought it mighty fine - a
 To live in state and make his pile

And take it out of China
 Hong-Kong and Singapore, Shanghai,
 Yokohama,
 The hens that laid the golden eggs roost
 in a Chinese farm - a.

The European walked the East
 A skipper on his deck - o
 He stayed a hundred years or so
 And then he had to trek - o
 All the way from Singapore up to
 Yokohama
 John smiles and clucks above the hens
 that roost up in his farm - a.

Long time John Chinaman
 He went to school to learn - a
 But now he just signs "per pro my"
 And ruins the whole concern - a.
 Deutscher and Britisher, French and
 Yankee doodle
 Have quit the game without their chips
 and John has scooped the boodle.

Sugar rice and opium
 Coal and iron too, sir
 John will sell you anything

From whiskey to a cruiser.

Pig-tails and flapping breeks are now
the only wear, sir

And not a head in all the East that
has to part its hair, sir.

TRIOLETS.

The Gymkhana has come,
And Jamey's brow wrinkles.
But tickle the drum!

The Gymkhana has come,
Tho' his features are glum,
Sure, his optic it twinkles.

The Gymkhana has come,
And Jamey's brow wrinkles.

There are favourites hot,
And owners much hotter.
(Don't think much of the lot!)

There are favourites hot,
And much gold to be got
By each winner the spotter;
There are favourites hot,
And owners much hotter.

On the night of the Day,
Tho' I doubt it is sinful,
(I give no one away),

On the night of the day
 Who was heard to say
 He'd retire with a skinful?
 On the night of the day
 Tho' I doubt it is sinful.

Now who'll be so bold
 As to whisper the gee-gee
 Whose owner will hold,
 (Now who'll be so bold?),
 The King's Cup of Gold,
 For short the K.C.G.?
 Now who'll be so bold
 As to whisper the gee-gee?

A GIN and bitters underneath the fan
 (At frequent intervals repeated), an
 Occasional sandwich from a remnant heap,
 And what's the good of dinner to a man?
 'OMER.

Alike to who in ping-pong still delight
 And those who Bridge it each successive night
 Is given the pity of the truly wise
 But they! they wist not of their grievous plight.
 'OMER.

I sometimes think nowhere improves the road
 As where the foot of Majesty has trod,
 That every vanished sewer and shanty razed
 Has followed close a further drive abroad.

‘OMER.

ในด้านการสังคม ครุสมิทธิเป็นทรกใครของเพื่อนฝูงทั่วไป ทั้งนี้
 เนื่องจากความมีใจเป็นนักกีฬา และว่าเรียงสนุกสนาน เป็นสมาชิกในราช-
 กริศาสตร์โมสร ทางด้านราชการ ครุสมิทธิได้ประกอบคุณงามความดี ได้
 เลื่อนตำแหน่งสูงขึ้นเรื่อย ๆ ดังได้กล่าวมาแล้ว ได้รับพระราชทานเครื่อง
 ราชอิสริยาภรณ์ ทริตาคารณช้างเผือก เมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๘ และทวิติยา-
 ภรณ์มงกุฎไทย เมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๒ เงินเดือนครั้งสุดท้ายเดือนละ
 ๑,๒๕๐ บาท ในด้านครอบครัว ครุสมิทธิได้แต่งงานกับแม่ชุ่ม ได้รับ
 พระราชทานนามสกุล “สุมิตร” มีบุตร ๖ คน เป็นชาย ๔ คน หญิง ๒ คน
 บุตรที่สิบเสด็จสายทางกรรม หลวงสวัสดิศาสตราศรพุทธิ และนายสนั่น สุมิตร
 เมื่อวันที่ ๑๑ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๖๑ ครุสมิทธิได้ประสบอุบัติเหตุ
 หลังจากนั้นสุขภาพของท่านก็ทรุดโทรมเรื่อยมา แพทย์แนะนำให้พักผ่อน
 ให้มาก จึงขอลาหยุดราชการ ๑๒ วัน เพื่อไปตากอากาศที่สิงคโปร์
 โดยเรือสุทธาทิพย์ ออกเดินทางเมื่อวันที่ ๑๘ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๖๓

ระหว่างการเดินทาง กรุงเทพ ฯ — บ้านดอน นครสมิทธิไถถิงแก่กรรมด้วย
 โรคหัวใจวาย เมื่อเช้ามืดของวันที่ ๒๑ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๖๓ อายุ
 ได้ ๕๗ ปี ภัยอันตรายที่พญไถถิงได้ประสบคือเพลิงเรือกลไฟเล็กไปขึ้นที่บ้าน
 ดอน จังหวัดสุราษฎร์ธานี ทั้งศพไวหิวด้วยกรรมบูชา และต่อมาได้รพบ
 พระราชทานเพลิงศพ ณ เมรุวัดสระเกศ

หลวงสวัสดิสารศาสตร์พุทธิ

หอสมุดคุรุสภา

เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี

(สนัน เทพหัสดิน ณ อยุธยา)

พ.ศ. ๒๔๑๕—๒๔๘๖

เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี มีนามเดิมว่า สนัน เกิดเมือวันจันทร์
แรม ๒ ค่ำ บัวหวด ตรงกับวันที่ ๑ มกราคม พ.ศ. ๒๔๑๕ เวลา
๑๘ นาฬิกา ๔๒ นาที ที่บ้านหลังศาลเจ้าห่มเมศ ตำบลสะพานหิน จังหวัด
อุตรดิตถ์ เมื่อวันที่ ๑ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๕๖ ที่บ้านถนนนครสวรรค์
อายุได้ ๖๖ ปี ท่านเกิดในตระกูล เทพหัสดิน ณ อยุธยา อันเป็นสาขา
หนึ่งในราชตระกูล บรรพบุรุษต้นตระกูลของท่านได้เคยอยู่ในตำแหน่งสูง คือ
ม.ร.ว. ช่าง ผู้เป็นคุณปู่ของท่าน และเป็นต้นตระกูล เทพหัสดิน ณ อยุธยา
สนัน ได้เป็นท้าวพระยาราชาภิกษุรัตนราชสมบัติยศ อภิเษกพิธีพาดู ส่วน
บิดาของท่านชื่อ เจียม ได้เป็นท้าวพระยาไชยสุนทร มารดาของท่านชื่อ อยู่
เป็นคุณหญิงไชยสุนทร บิดาของท่านมีบุตรธิดาต่างมารดาทั้งสิ้น ๓๒ คน
ท่านเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีเป็นบุตรคนที่ ๑๘ แต่เป็นคนแรกที่เกิดจาก
คุณหญิงไชยสุนทร (อยู่) พ่อท่านอายุได้ ๘ ขวบ บิดาก็ถึงแก่อนิจกรรม
มารดาของท่านจึงต้องรับภาระเลี้ยงดูและให้การศึกษากับท่าน ตลอดมาตั้ง
แต่บัดนั้น

ท่านได้เริ่มเรียนหนังสือไทยที่โรงเรียนศาลาวัตโกล्यानคือ โรงเรียน
 วัดบพิตรพิมุข ได้รับความรู้เบื้องต้นและอบรมทางจรรยาบรรณเป็นอย่างดี
 สอบไล่ได้ประโยคหนึ่งเมื่ออายุได้ ๑๒ ขวบ ครูผู้สอนคือ พระมหาหนอ
 (ขุนอนุกิจวิฑูร น้อย จุลวิฑูร) การเรียนหนังสือในวัดและเรียนกษัตริย์
 ย่อมย่อมมีนิสัยขี้ขลาดแก่ศิษย์ในทางมรรยาธเรียบร้อย อ่อนโยน เมตตา-
 กรุณา จิตใจมั่นคง รักความสงบ มั่นอยู่ในขนบธรรมเนียมประเพณี ทงน
 เนื่องมาจากพระเป็นศุภอยู่ในศีลธรรม และเป็นแม่พิมพ์ของศิษย์เป็นอย่างดี
 นเอง จึงซุกงูใจให้ศิษย์ดำเนินรอยตามครูไปด้วย ท่านสอบไล่ได้มาเป็น
 ลำดับ แล้วย้ายไปเรียนต่อที่โรงเรียนพระตำหนักสวนกุหลาบ สอบไล่ได้
 ประโยคสองเมื่ออายุ ๑๓ ปี ต่อมาสอบไล่ได้ชั้น ๕ ภาษาอังกฤษตาม
 หลักสูตรหลวง แล้วสอบไล่ได้ประกาศนียบัตรจากโรงเรียนฝึกหัด
 อาจารย์เป็นที่ ๑ ในชุดแรก ได้ขอกรมราชการเป็นนักเรียนสอนในกรม
 ศึกษาธิการเมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๕ ขณะนั้น ท่านมีอายุเพียง ๑๖ ขวบท่าน
 ออก ๒ ปีต่อมา ท่านได้รับหน้าที่ใหม่เป็นครูผู้ช่วยอาจารย์ใหญ่ โรงเรียนฝึกหัด
 อาจารย์ เพื่อนักเรียนรุ่นเดียวกับท่าน มีหลวงสังฆวิฑูรพิสุทธิ (สค
 ผลพันธ์ิน) และพระยาโสภาทวารกิจ (เหม ผลพันธ์ิน) อาจารย์กรรณรอด
 ซึ่งเป็นอาจารย์สอนวิชาครูอยู่ในสมัยนั้น ได้รายงานว่าท่านเป็นผู้มีความรู้
 และความสามารถเป็นเยี่ยมคนหนึ่ง ในพ.ศ. ๒๔๓๘ กระทรวงธรรมการ
 ก็ได้คัดเลือกส่งท่านออกไปศึกษาวิชาครูเพิ่มเติม ณ ประเทศอังกฤษด้วยทุน
 เล่าเรียนของรัฐบาล ระหว่างที่อยู่ในประเทศอังกฤษ มีสเทอรัวราวนซึ่ง
 เป็นผู้ดูแลนักเรียนไทยได้จัดให้ท่านเข้าศึกษาในวิทยาลัยเบอโรโรค อัน

เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี
(สนั่น เทพหัสดิน ณ อยุธยา)

เป็นโรงเรียนฝึกหัดอาจารย์ ต่อมานักเรียนไทยอื่น ๆ มาเรียนนอก
 เช่น พระยาศึกษาสมุทรณ์ พระยาราชนกุล พระยาเมธาธิบดี และพระยา
 ภรตราชา เป็นต้น ท่านเป็นผู้หนึ่งที่ทำชื่อเสียงไว้ ณ วิทยาลัยเบอโรโรตัน
 เพราะท่านเรียนดีและสำเร็จการศึกษาได้รับประกาศนียบัตรแล้วได้ศึกษาวิชา
 จิตการศึกษากับท่านเซอร์โรเบิตมอแรนต์ ซึ่งมีหน้าที่อยู่ในแผนกตรวจการ
 ศึกษา ในกระทรวงศึกษาธิการของอังกฤษเวลานั้น เมื่อได้ศึกษาพอสมควร
 แล้ว กระทรวงธรรมการได้เรียกตัวท่านกลับใน พ.ศ. ๒๔๔๑ แม้ท่าน
 มีความประสงค์จะเรียนต่อออก กิจาต์ของกลบมารบไซ้ชาติบ้านเมืองและแะ
 ศึกษาศึกษาในประเทศอินเดียด้วย ในสมัยนั้นประเทศอังกฤษชาติที่สามารถ
 จะมาขยายการศึกษาให้รุดหน้าไปไคตามทศควร อย่างไรก็ การที่ท่านได้
 ไปเห็นประเทศอังกฤษเพียง ๓ ปี ก็ไคมาปรับปรุงการศึกษาให้เจริญช
 อย่างมากมายทีเดียว ทั้งนี้เพราะท่านเป็นผู้ที่มีสติปัญญาหลักแหลม มีความ
 ปริชาสามารถ ตามที่ไคกล่าวมาแล้ว ท่านกลับมารับราชการเมอวันที่
 ๙ มกราคม พ.ศ. ๒๔๔๑ เป็นครุสอนวิชาครูในโรงเรียนฝึกหัดอาจารย์
 เมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๒ ได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์เป็นหลวงไพศาลศิลา
 สัตว์เมอวันที่ ๑ เมษายน พ.ศ. ๒๔๔๓ และได้รับหน้าที่ใหม่เป็นผู้ช่วย
 หัวหน้าของตรวจกรมศึกษาธิการ คงสอนอยู่ในโรงเรียนฝึกหัดอาจารย์
 ตามเดิมด้วย

ต่อไปจะไม่กล่าวถึงตำแหน่งราชการที่ไคเลื่อนขึ้นตามปรกติ เพราะ
 การงานที่ท่านได้ปฏิบัติอยู่ไคได้รับความนิยชมชอบจากผู้น้อยจนกระทั่งถึง
 ผู้ใหญ่ ท่านไปรับตำแหน่งหน้าที่ไค การงานในตำแหน่งหนาทหนักเจริญ

รุ่งเรืองขึ้นอย่างรวดเร็ว การเลื่อนตำแหน่งของท่านจึงเป็นเงาตามตัวไปด้วย
จะขอยกตัวอย่างตำแหน่งสำคัญ ๆ ที่ท่านได้รับมอบหมายดังต่อไปนี้

วันที่ ๕ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๕๔ ได้เลื่อนตำแหน่งใหม่ จากจาก
หน้าที่เจ้ากรมกรมตำรวจ เป็นรองตำแหน่งปลัดทูลฉลองกระทรวงธรรมการ
ต่อมา ๑๐ เดือน ในวันที่ ๖ เมษายน พ.ศ. ๒๔๕๕ ได้เลื่อนขึ้นเป็น
ปลัดทูลฉลองกระทรวงธรรมการ ครั้นถึง พ.ศ. ๒๔๕๗ ทรงพระกรุณา
โปรดเกล้าฯ ทรงให้เป็นผู้รับตำแหน่งผู้บัญชาการโรงเรียนข้าราชการพลเรือน
ในวันที่ ๑๒ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๕๗ ด้วยยกตำแหน่งหนึ่ง อันเป็นเกียรติ
ประเสริฐอย่างยิ่ง เพราะตำแหน่งนี้ต้องได้ผู้ที่มีความรู้และประสบการณ์อัน
สมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงให้โรงเรียนข้าราชการพลเรือนจำเป็น
ต้องได้ผู้ทรงคุณวุฒิมาดำรงตำแหน่งใหม่รากฐานมั่นคง เพื่อยังได้ตั้งเป็น
มหาวิทยาลัย ให้ทันเทียมอารยประเทศต่อไป

วันที่ ๑๙ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๕๙ ท่านได้รับตำแหน่งสูงสุดใน
กระทรวงธรรมการ คือเป็นเสนาบดี และในขณะนั้นเอง ท่านได้รับพระราชทานยศ
ถึง ๒ ครั้ง ในขณะเดียวกัน เมื่อใดที่ช่วยประวัติกแล้วจะเห็นว่าหาผู้เสมอเหมือน
ได้ยากมาก ขอยกประวัติบางตอนของท่านมาประกอบเป็นหลักฐาน คือ

วันที่ ๑ เมษายน พ.ศ. ๒๔๕๙ ได้รับพระราชทานยศเป็นจางวางโท
และในวันที่ ๒๖ ตุลาคมศกเดียวกันนั้นเอง ได้เลื่อนเป็นจางวางเอก พอ
รุ่งขึ้นอีกยี่หนึ่ง ในวันที่ ๓๑ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๖๐ ข้าราชการใน
กระทรวงธรรมการยังจำกันได้ดีตั้งแต่ข้าราชการผู้น้อยจนถึงข้าราชการ

ผู้ใหญ่ ต่างมีความยินดีกันเป็นอันมาก ที่ใต้ทราชข่าวการเลื่อนบรรดาศักดิ์
 อันยิ่งใหญ่ของท่านขึ้นเป็นเจ้าพระยาในราชทินนามเดิม เพราะข่าวราชการ
 ในสมัยนั้น ถือว่าถ้าเจ้ากระทรวงของใคร เป็นเจ้าพระยาแล้ว ก็จะมีหน้า
 มีตา โขยขานกันอยู่ทั่วไป และในขณะนั้นท่านมีอายุเพียง ๔๑ ปีเท่านั้น

คุณงามความดีของท่านไม่สามารถจะเขียนพรรณนาได้ละเอียด จึง
 ขอนำประกาศพระบรมราชโองการแต่งตั้งเจ้าพระยามาลงไว้เพื่อประกอบการ
 พิจารณา เป็นเกียรติประวัติของท่าน เพื่อแสดงให้เห็นว่าบุคคลใดที่จะได้
 เป็นเจ้าพระยาแต่ละท่านนั้น จะต้องประกอบภารกิจอย่างหนักและมีคุณงาม
 ความดีอย่างไรบ้าง จึงจะเป็นผลสมควรกับบรรดาศักดิ์นั้น

“ศุภมัสดุ พระพุทธศาสนกาล เป็นอดีตภาค ๒๔๖๐ พรรษา
 ปรัชยุบันกาล สัปตสังวัจจร ฐันวาคมมาส เอกติงสมสุรทินจันทรवार
 โดยกาลกำหนด พระบาทสมเด็จพระรามาธิบดีศรีสินทรมหาวชิราวุธฯ ฯลฯ
 พระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

ทรงพระราชดำริว่า พระยาธรรมศักดิ์มนตรี ได้ถวายตัวเป็น
 มหาดเล็กในพระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวง ภายหลังทรงพระกรุณา
 โปรดเกล้าฯ ให้รับราชการสนองพระเดชพระคุณในสมเด็จพระบรม
 เชษฐาธิราชเจ้าฟ้ามหาจักรุณหิศ พระยาธรรมศักดิ์มนตรี เป็นผู้
 ฉันทพิริยอุตสาหะในการศึกษาวิชาอักษรศาสตร์แต่เยาว์มา ได้เข้า
 ศึกษาวิชาครูเป็นนักเรียนสอนคนแรก ครั้นพุทธศักราช ๒๔๓๓
 กรมศึกษาธิการได้เปิดโรงเรียนฝึกหัดอาจารย์ขึ้น พระยาธรรมศักดิ์
 มंत्रीก็ได้เข้าเป็นนักเรียนอาจารย์ และเป็นคนแรกที่ได้รับประกาศ
 ญัตติบัตรครูของกรมศึกษาธิการ เมื่อครั้งกรมศึกษาธิการจะเริ่มเปลี่ยน

วิธีสอนในโรงเรียนให้ต้องตามกาลสมัย คือ สอนนักเรียนพร้อม ๆ กัน
 เป็นชั้น ๆ กระทรวงธรรมการเห็นว่า พระยาธรรมศักดิ์มนตรี เป็นผู้
 คุ้นเคยสามารถในเชิงวิชาครูและวิธีสอน จึงให้บรรดาครูโรงเรียนหลวง
 ในกรุงเทพฯ มาฟังปาฐกถาว่าด้วยวิชาครูและวิธีสอนที่วิทยาทานสถาน
 และเลือกพระยาธรรมศักดิ์มนตรีเป็นผู้แสดงจนตลอดวิชา พระยา
 ธรรมศักดิ์มนตรีได้สำแดง อธิบาย และความสามารถยัง ประโยชน์ให้
 เกิดแก่ครูอาจารย์เหล่านั้นเป็นอันมาก แม้ในเวลานั้นมีผู้ทบทวนอาจารย์
 ของพระยาธรรมศักดิ์มนตรีเองอยู่หลายคนก็ ได้รับคำชี้แจงของ
 พระยาธรรมศักดิ์มนตรีโดยเคารพ ภายหลังพระยาธรรมศักดิ์มนตรีได้
 รับพระราชทานทุนเล่าเรียนหลวง ออกไปศึกษาวิชา ณ ประเทศยุโรป
 และได้ประกาศนียบัตรครูของประเทศอังกฤษเป็น สำคัญอีกส่วนหนึ่ง
 เมื่อกลับจากประเทศยุโรป พระยาธรรมศักดิ์มนตรีได้ตรวจและเรียน
 แบบแผนวิธีจัดการศึกษา ในประเทศอินเดีย ทงภาคเหนือและภาคใต้
 ซึ่งมีสำคัญต่างกัน แล้วกลับเข้ามารับราชการในกรมศึกษาธิการ
 ตำแหน่งผู้สอนวิชาครูในโรงเรียนฝึกหัดอาจารย์ และเป็นพนักงานแต่ง
 แบบเรียนด้วย ต่อมาได้รับหน้าที่ตรวจและจัดโรงเรียน จึงได้จัดวาง
 ระเบียบแบ่งแขวงศึกษาในจังหวัดกรุงเทพฯ วางหลักสูตรระเบียบการ
 ตรวจโรงเรียนและสอบไล่วิชานักเรียนตามวิธีใหม่เป็นลำดับมา จน
 การศึกษาอย่างสมัยนั้นซึ่งได้เริ่มขึ้นในกรุงเทพฯ ก่อน ได้ขยายแพร่หลาย
 ออกไปยังหัวเมืองมณฑล ครั้นพุทธศักราช ๒๔๔๕ กระจับเวลาที่
 พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เที่ยงทรงดำรงพระอิสริยยศเป็นสมเด็จพระ
 พระยุพราช ทรงสำเร็จการศึกษาวิชา ณ ประเทศยุโรป เสด็จพระราช

ดำเนินกลับคนพระมหานคร ทางประเทศสหพันธรัฐอเมริกาและประเทศ
 ญี่ปุ่น พระยาธรรมศักดิ์มนตรีได้ออกไปกับขบวนข้าราชการที่ออกไปรับ
 เสด็จ เพื่อตรวจและศึกษาวิธีการศึกษาของประเทศญี่ปุ่นด้วย การที่ได้
 ตรวจและศึกษาแบบแผนวิธีการจัดการศึกษา ทั้งฝ่ายตะวันตกและ
 ตะวันออก ย่อมกระทำให้พระยาธรรมศักดิ์มนตรี เป็นผู้ที่มีวิชาสามารถ
 จำนาญในการจัดการศึกษาเป็นอันมาก ได้นำแบบแผนการศึกษาอันได้
 เปลี่ยนแปลงและเจริญขึ้นตามสมัยในประเทศต่าง ๆ มาดัดแปลงแก้ไข
 ใช้ในประเทศสยามให้เป็นที่ไปชอบ ประกอบด้วยคุณประโยชน์และ
 ดำเนินรวดเร็วขึ้นอีกเป็นอันมาก พระยาธรรมศักดิ์มนตรีได้เป็นดุกใน
 การฝึกหัดครู และแต่งแบบเรียนของกรมศึกษาธิการมาตั้งแต่ชนแรก
 แบบเรียนที่พระยาธรรมศักดิ์มนตรีแต่งเอง ได้เป็นคุณเป็นประโยชน์
 แก่บรรดาครูอาจารย์และลูกบุตรทั้งหลายก็มาก ทั้งพระยาธรรมศักดิ์
 มนตรีได้เป็นผู้รับราชการในกระทรวงธรรมการตลอดมา นับตั้งแต่ได้เป็น
 ครู จนเป็นผู้ตรวจจัดการเล่าเรียน เป็นเจ้ากรมราชบัณฑิต เป็นเจ้า
 กรมตรวจ เป็นปลัดทูลฉลอง เป็นผู้รับตำแหน่งเสนาบดี ตลอดจน
 เป็นเสนาบดีกระทรวงธรรมการ ในพุทธศักราช ๒๔๕๕

นอกจากรับราชการประจำในตำแหน่งหน้าที่แล้ว พระยาธรรม-
 ศักดิ์มนตรีได้รับราชการพิเศษอีกเป็นหลายอย่าง คือเป็นผู้สอนวิชาครู
 ในวิทยาลัยทานสถาน เพื่อแก้ไขวิธีสอนในโรงเรียนหลวงให้ดำเนินตาม
 แบบแผนอย่างใหม่ เป็นกรรมการโรงเรียนข้าราชการพลเรือน ของ
 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อพุทธศักราช ๒๔๕๓

ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งโรงเรียนมหาดเล็กหลวงขึ้น รวบรวม
 นักเรียนมหาดเล็กข้าหลวงเดิม ตั้งการสอนที่โรงเรียนราชกุมารเดิม ใน
 พระบรมมหาราชวัง พระยาธรรมศักดิ์มนตรี ได้เป็นกรรมการจัดการ
 โรงเรียนมหาดเล็กหลวง จัดวางระเบียบการให้ดำเนินเป็นลำดับมา
 จนได้ขยายการและย้ายไปตั้งอยู่ที่บริเวณพระราชวังดุสิต ณ บัดนี้ ภาย
 หลังเมื่อพุทธศักราช ๒๔๕๗ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เป็น
 ผู้ดำรงตำแหน่งผู้บัญชาการ แล้วเป็นผู้บัญชาการโรงเรียนข้าราชการ
 พลเรือนฯ ส่วนทางโรงเรียนมหาดเล็กหลวงจึงทรงพระกรุณา
 โปรดเกล้าฯ หย่อนภาระลงคงเป็นแต่กรรมการ และเมื่อได้รับ
 ตำแหน่งเป็นเสนาบดีกระทรวงธรรมการแล้ว จึงโปรดเกล้าฯ ให้เป็น
 ผู้ตรวจการพิเศษมาจนบัดนี้ อนึ่งเมื่อพุทธศักราช ๒๔๕๔ ได้
 ทรงตั้งข้อบังคับ ลักษณะปกครองกองลูกเสือขึ้น ทรงพระกรุณา
 โปรดเกล้าฯ ให้เป็นผู้ตรวจการลูกเสือมณฑลกรุงเทพฯ เป็นคนแรก
 ได้จัดการตั้งกองลูกเสือให้เป็นรูปและเริ่มฝึกหัดครูเป็นผู้กำกับลูกเสือ
 ภายหลังกรมศึกษาธิการได้ส่งครูเหล่านั้นออกไปรับราชการในมณฑล
 ต่าง ๆ ครูเหล่านั้นได้ไปเป็นผู้กำกับลูกเสือ เป็นประโยชน์แก่การ
 ลูกเสือในมณฑลทั้งหลายด้วย ส่วนราชการในหน้าที่ผู้บัญชาการ
 โรงเรียนข้าราชการพลเรือนฯ ก็ได้ตั้งใจอุตสาหะจัดวางระเบียบขยายการ
 ศึกษาให้กว้างขวางยิ่งขึ้นจนได้โปรดเกล้าฯ ให้สถาปนาโรงเรียนข้าราชการ
 พลเรือนขึ้นเป็นมหาวิทยาลัย พระราชทานนามว่า จุฬาลงกรณ์
 มหาวิทยาลัย ณ บัดนี้

เมื่อระลึกถึงราชการต่าง ๆ ที่พระยาธรรมศักดิ์มนตรีได้รับสนอง
 พระเดชพระคุณมาทั้งปวงนี้แล้ว ก็เป็นพยานให้เห็นปรากฏชัดว่า
 พระยาธรรมศักดิ์มนตรีเป็นผู้มีความรอบรู้ในวิทยาการ และชำนาญใน
 การจัดการศึกษาอย่างลึกซึ้งกว้างขวาง มีสติปัญญาวิจรรณญาณอย่าง
 สุขุมประกอบด้วยความอดุสาหะพิริยภาพเป็นอย่างยิ่ง มีความสามารถ
 ในราชกิจจานุกิจ กระทำความชอบไว้ในราชการเป็นอันมาก ทั้งเป็นผู้
 ผู้ที่ตั้งอยู่ในธรรมสุจริตมีอหยาศย์มั่นคงเยือกเย็น เป็นผู้ทูลพระบาท
 สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงคุ้นเคยมาช้านาน ทรงมีพระราชหฤทัยใน
 ความจงรักภักดีในส่วนพระองค์ และตั้งใจดีต่อราชการอยู่เป็นนิตย์ ตั้ง
 ใจปฏิบัติราชกิจน้อยใหญ่ต้องตามพระบรมราโชบายเป็นอันดี มีความ
 โอบอ้อมอารีแก่บรรดาเพื่อนข้าราชการและชนเป็นอันมาก ตั้งตนไว้
 ในฐานะอันสมควรแก่เกียรติยศฐานันดรศักดิ์ที่ทรงพระมหากรุณาชุบ
 เลี้ยงแต่งตั้งไว้ในเวลานี้ได้รับราชการในหน้าที่เสนาบดีอันมี
 ตำแหน่งสูงสุดแล้ว สมควรที่จะทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ยกย่องให้มี
 เกียรติยศใหญ่ยิ่งขึ้น

จึงมีพระบรมราชโองการ ดำรัสสั่งให้สถาปนาพระยาธรรมศักดิ์
 มนตรีขึ้นเป็นเจ้าพระยา มีสมญาจารึกในหิรัญบัฏว่า เจ้าพระยา
 ธรรมศักดิ์มนตรี ศรีศาสนวโรปกร สุนทรธรรมจริยานุวาท พิศาล
 ศิลปศาสตรศึกษาธิการโกศล พิมพ์วงศ์เทพหัสดิน บรมนรินทร์ราม
 ธิราชสวามิภักดิ์ เสมอธรรมจักรมูรธาธร ราชกิจจานุสรสุทธสมาจาร

ไตรรัตน์สรณาลังการเมตตาชาวาศาสรีย์ อภัยพิริยบรากรมพาหุ นาค
นาม ถือศักดิ์นา ๑๐๐๐๐ จงเจริญทฤมชนมายุ พรณสุขพล สิริสวัสดิ
พิพัฒน์มงคล ธนสารสมบัติ บริวาร สมบูรณ์ทุกประการ เทอญฯ”

เมื่อได้อ่านคำประกาศตั้งเจ้าพระยาแล้ว จะเห็นว่า การที่จะได้
เลื่อนบรรดาศักดิ์เป็นเจ้าพระยานั้น จะต้องรออยู่ในเหตุการณ์ทั่ว ๆ ไป
และต้องมีความฉลาดเฉลียวไกลซึกพระองค์ท่าน มีโอกาสได้ถวายคำ
ปรึกษาได้ถูกต้อง สยพระราชอิริยาศย์ยิ่งกว่า จะขอค้ำพระราชหัตถ์เลขา
ถึงท่านครั้งที่ท่านยังเป็นพระยาไพศาลศิลปศาสตร์ สักกอนันท์ ดังนี้

สวนดุสิต วันที่ ๖ สิงหาคม รตนโกสินทรศก ๑๒๕

พระยาไพศาล

การโต้เถียงกัน ด้วยเรื่อง กรมศึกษาเรียกค่าเล่าเรียน ในหนังสือ
พิมพ์ลงมาไม่อยู่ดนานแล้ว วันนี้มีผู้ใดลงหนังสือพิมพ์ไทย เช่นขอ
ปรวาทที่ ค่อยเข้ารูป

จริงอยู่ ถ้อยคำของคนทีลงพิมพ์นั้น เป็นผู้ที่มีความรู้เกิดขึ้นทางหู
ได้ยินแล้ว ๆ แล้วเดาผสมเสียเป็นพื้น ไม่ใช่มีความรู้กว้างขวางอันใด
ส่วนความคิดนั้นเล่า ก็คิดไปตามการ ซึ่งมาปรากฏเฉพาะในยตา
ได้เคยเห็นดีเพียงไหนก็คิดว่าดีที่สุดเพียงนั้น คนที่แต่งหนังสือส่าไป
ลงพิมพ์เป็นคนเช่นนั้นโดยมาก จึงไม่น่าจะควรถือเอาเป็นข้อคำนึง แต่
ก่อนมา พระบรมราชาบายอันใดที่จะทำไป ไม่ใคร่จะได้แสดงให้

ราษฎรทราบ เพราะเหตุว่าถึงทราบก็ปราศจากความคิด ฤกษ์ลับคิด
 เหนือการให้ผิดไปโดยมิได้แก่ล้ง เพราะความไม่เข้าใจเป็นที่ตั้ง จึง
 เป็นธรรมเนียมใช้นั่งเสียไม่บอกว่าจะอะไร จัดไปทำไปทีเดียว ผิดกับ
 ประเทศอื่น ๆ

การซึ่งได้ให้บอกเล่า เช่นหมอดรจว่า เข้าชาวเป็นต้นเหตุให้
 เกิดโรควม รัฐบาลอังกฤษถามมาว่า เราจะมีความคิดอย่างไรบ้าง
 ตัวข้าเองเป็นผู้ได้โรครหอมไฮเอ็ด ตั้งแต่เมื่อกลับมาจากประชุมเมือง
 มนิลา ว่าไปเอออวยกับเขา เมื่อยังมิได้ทดลองให้เห็นจริงแน่นอนเลย
 เห็นว่าเป็นเหตุที่จะให้สดุ้งเสทอนในกรค้าขาย จึงให้กระทรวงเกษตร
 ออกเชอคุลาให้โรงสีทั้งปวงทราบ ถ้ามความเห็นว่าเขาเห็นอย่างไร
 แลคิดอ่านให้จัดการทดลองในกระทรวงเกษตร เซอรคุลารอนนเองมี
 คนเข้าใจว่า รัฐบาลห้ามไม่ให้ใส่เข้าชาวเสียแล้ว การพูดให้คนทราบ
 ยากที่จะทำให้เข้าใจ แม้แต่ในพวกพ่อค้าซึ่ง คล่องแคล่วกว่าคน
 ธรรมดาเป็นอันมาก ยังมีผู้เข้าใจผิดเช่นนี้ได้ เพราะฉนั้นแต่ก่อนมา
 จึงไม่มีใครจะบอกให้รู้เสียทีเดียว

แต่บัดนี้ มีความคิดเห็นอย่างหนึ่งเกิดขึ้นในใจ ว่าในเมืองเรานี้
 คนจำพวกหนึ่ง ซึ่งไม่ได้มีความรู้เล่าเรียนมาแต่เล็กแต่น้อย แต่ทำทำ
 ทักทักเหมือนรู้อไรต่ออะไรพอพูดโวไปกับเขาได้ พวกนี้ได้รับความรู้มา
 จากไหน จากคำที่โจทย์กัน ฟังคนนั้นพูดนิตคนนั้นพูดน้อย แต่น่าจะ
 ได้จากหนังสือพิมพ์เสียเป็นพน จึงมีความสงสัยว่าหนังสือพิมพ์นั้น ไม่มี

ประโยชน์ที่จะถึงนำบัลลอบไปโยนให้เดินตามก็จริงอยู่ แต่พวก
ที่หาความรู้ร้อน ๆ น่ากลัวจะเรียนจากหนังสือพิมพ์มากกรรมัง บาง
คราวจึงเกิดรำคาญเมื่อสำแดงความโง่ออกมา มีท่าทางที่จะชักพาให้
คนอื่นคิดตาม แล้วไม่มีผู้ใดแก้ ก็ดูเหมือนความคิดนั้นถูก ก็ยังชัก
พาคนพวกนั้นงมงายหนักลงไป จึงเห็นว่า ถ้าหากว่าหนังสือพิมพ์ลงกล่าว
เฉไฉนัก นำที่เจ้าพนักงานในกระทรวงนั้นจะแก้ไขบอกความจริงเสีย
อย่าปล่อยให้ความเข้าใจผิดติดอยู่ในหนังสือเปล่า ๆ เปนอันได้ทำการ
สั่งสอนพวกเรียนด้วยหู ด้วยตา ให้คิดอะไรไกลข้างถูกชั้น ในเวลานั้น
พวกนั้นยังมีอยู่มาก ซึ่งคงจะหมดไป จริงอยู่แหละ แต่จะยังนาน แลคน
พวกนั้นมักจะเป้นคนที่ฝรั่งเรียก เอปิวปล หุตาว่องไว จึงได้ถือฮ้อกฮ้อ
ทางอยู่ได้ ถ้าสภิดีให้รู้จักทางถูกเสียเล็กน้อย บางทีจะเป็นผลดีได้
บ้างกรรมัง

เช่นการเล่าเรียนที่หลงไปว่า เปนหน้าที่ของรัฐบาลจะหาคนให้
ไม่ใช่หน้าที่ของคนทั้งปวง ซึ่งจะต้องฝึกหัดตัวของตัวในวิชาความรู้
เพราะเป็นที่ตั้งแห่งความประพฤติดี ความสุขแลโลกทรัพย์ ตามทาง
ที่พูด ๆ กันอยู่ในเวลานี้ ว่าโดยย่อก็เรียนเป้นเสมือนซึ่งหวังใจว่าจะกัน
ขึ้นไปเป้นเสนาบดีด้วยกันทั้งหมด ไม่รู้จักหน้าที่ของตัวที่จะปลุกฝังตัว
เองให้เป้นพลเมืองคนหนึ่ง ซึ่งมีความรู้แลทางหากินเสมอเหมือน
พลเมืองประเทศอื่น

แลทำให้ความคิดแคบสั้น แลดูเฉาะหมู่เฉาะเหล่า เพราะ
ตั้งต้นจะสั่งสอนไว้สำหรับให้ทำราชการเหมือนอย่างกับคิดหัดละครโ
หนึ่ง ให้ได้คนพอเล่นละครแล้วก็แล้วกัน การเล่าเรียนของรัฐบาล

จัดเหมือนหนึ่งว่า ถ้าเดินไปพอได้คนพอทำราชการไม่ขัดสนแล้วก็เป็น
 อนุญติ หมดความรู้อของผู้ที่เรียนด้วยตาด้วยหูรอน ๆ กันอยู่เพียงเท่านั้น
 ความคิดที่จะคิดว่า ทำไฉนจะให้คนทั้งพระราชอาณาเขตได้มีโอกาส
 เล่าเรียนให้ทั่วถึงเช่นนั้น ไม่เคยมีปรากฏแก่ญาณของพวกเหล่านั้นเลย

จึงเห็นว่ากรมศึกษาเอง น่าจะดำเนินความคิดอันนี้ เพาะปลูก
 ความคิดของคนให้รู้จักหน้าที่ของตัว แล้วจักความคิดกว้างขวาง ซึ่งจะ
 เป็นประโยชน์ทั้งชาติ ทั้งประเทศ แต่ถ้าเป็นตำราที่ไม่อ่าน พวกนัก
 เรียนหู นักเรียนตา เหล่านี้ เขามักจะหาความรู้ด้วยโอบเอา เพราะ
 มีทีฐูว่าไม่เป็นศิษย์ใคร ตรีสรูเองเสียแล้วตั้งนั้นเป็นที่ตั้ง จึงต้อง
 เหมือนโยนเข้าบ้นไปให้โอบอย่างกา จะดีฤรายอย่างไรบอกไม่ได้แน่
 นึกในใจขึ้นมาเช่นนั้นก็พูดไปแก่เจ้าคู้ที เพราะเหตุที่มันเป็นความคิดนอก
 ทางอยู่จึงไม่ส่งไปยังกระทรวง พูดถึงเจ้าเพื่อจะไม่ให้เป็นทางราชการ

สยามินทร์

หอสมุดคุรุสภา

(สำเนา)

วันที่ ๑ สิงหาคม ร.ศ. ๑๒๕

ขอเดชะฝ่าล่องธุลีพระบาทปกเกล้าปกกระหม่อม

ข้าพระพุทธเจ้าได้รับพระราชทานพระราชหัตถเลขา ลงวันที่ ๖
 เดือนนี้ พระราชทานพระราชปรารภเรื่องการโต้เถียงกันด้วยเรื่องกรม
 ศึกษาเรียกค่าเล่าเรียนในหนังสือพิมพ์ ซึ่งได้มีมาไม่หยุดหย่อนนั้น
 แล้ว พระมหากษัตริย์เป็นล้นเกล้า ๆ หาที่สุดมิได้

ความเป็นไปในเรื่องหนังสือพิมพ์ และคนที่ได้ควมรู้ความคิด
 จากการฟังเกี่ยวข้องด้วยหนังสือพิมพ์ มีอยู่เป็นพันในทวันนั้น ต้อง
 ด้วยพระราชกระแสทุกประการ เรื่องโต้เถียงกันต่างๆ นี้ ไม่ใช่อันไกล
 เกิดแต่ความไม่เข้าใจตลอดอย่างเดียว ในชั้นเดิมถ้าได้มีประกาศรับพระ
 บรมราชโองการอธิบายความประสงค์ในการเรียกค่าเล่าเรียนให้ชัดเจน
 และประกาศให้แพร่หลายแล้ว เชื่อด้วยเกล้าฯ ว่าน่าจะไม่ต้องมีปาก
 เสียงกันเหมือนเช่นนี้ แต่ประกาศที่ได้ออกนั้นเป็นประกาศสั้นๆ ลงพิมพ์
 ในวิทยากร และส่งไปยังโรงเรียนทั้งปวง ซึ่งเป็นประกาศเฉพาะในวง
 โรงเรียนเท่านั้น คนทั้งหลายที่ต้องการออกความเห็นได้เห็นแต่ข่าว
 ในหนังสือพิมพ์ ซึ่งผู้เขียนข่าวก็ไม่ทราบเหตุผลตลอดเหมือนกัน
 กับบางที่จะได้ทราบจากบุตรหลานที่เป็นนักเรียนอยู่บ้างก็ออกความเห็น
 เหวไปต่างๆ สักเหตุดูในหนังสือพิมพ์พะเนาะภาษาต่างประเทศ ก็ไม่
 เห็นมีข้อคัดค้านอย่างใด มีตกอยู่แต่ในส่วนภาษาไทยเท่านั้น ความ
 จงรักภักดีของราษฎรทั้งหลายต่อใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาท และความ
 เชื่อมใจไว้ในพระบรมราชาบาย ยากที่จะหาราษฎรของประเทศ
 อื่นเปรียบได้เพียงใด ข้าพระพุทธเจ้าขอพระราชทานยืนยันให้ผู้หนึ่ง
 เพราะฉะนั้นในเรื่องเช่นนี้ ในชั้นต้นถึงแม้ว่าเป็นการยากที่จะให้คน
 ทั้งหลายเข้าใจเหตุผลได้ทั่วกันก็ดี เพียงแต่เป็นประกาศดำเนินกระแส
 พระบรมราชโองการเท่านั้น ก็พอเสียแล้ว

ความเห็นในหนังสือพิมพ์เหล่านี้ ได้ทำให้ข้าพระพุทธเจ้าและ
 เจ้าหน้าที่ทั้งหลายกระวนกระวายอยู่เสมอ หากคิดด้วยปอลิซของ

ราชการ จึงมีใต้มการแก้ไขตลอดมา ถึงกระนั้น ข้าพระพุทธเจ้าก็ได้พยายามทางอ้อม ได้พบพูดและเขียนชี้แจงถึงเอดิเตอร์เป็นไปรวเวตอยู่เนืองๆ แต่คิดด้วยเกล้าๆ ว่า สู้พูดและจัดเป็นทางราชการโดยตรงไม่ได้ เพราะกรทงนี้อาจให้ผลเป็นความเสื่อมเสียแก่ผู้อ่าน ผู้ฟัง ดังพระราชปรารภได้เป็นอันมาก เพราะฉนั้นเห็นด้วยเกล้าๆ ว่า ถ้าใต้มประกาศกระทรวงธรรมการหรือกรมศึกษาธิการอธิบายความให้ชัดเจนในหนังสือพิมพ์รายวันทุกฉบับ แล้วกำขั้บเอดิเตอร์ให้แข็งแรง การก็คงจะสำเร็จเรียบร้อยได้.

ควรมิควรแล้วแต่จะทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อม

(ลงนาม) ข้าพระพุทธเจ้า พระยาไพศาลศิลปศาสตร์

ขอเดชะ

สวนดุสิต

วันที่ ๗ สิงหาคม รัตนโกสินทรศก ๑๒๕

พระยาไพศาล

หอสมุดคุรุสภา

ได้รับหนังสือตอบของเจ้าแล้ว , ความคิดเป็นหลักถานถูกต้องดีนัก ได้จดหมายส่งไปยังพระยาวิสุทธศรียศศักดิ์ฉบับหนึ่ง ให้คิดร่างประกาศ ให้เจ้าช่วยกันเรียบเรียงให้ดี ขอความในประเทศญูนัน ต้นสมุดเรื่องเอดูเคชนเมืองญูนัน ลงเนอความกั้กับเมืองเราได้ดี เรื่องราวนั้นก็เป็นเหมือนกัน แต่ต่างด้วยกาลเทศะ ฝ่ายประเทศเขาแบ่งคนเป็นสี่ตระกูล สอหลง คงเสียง ผู้ทลอว่าต้องเรียนแต่สอพวกเดียว แต่ทั้งสอต้องเรียนก็ว่าเพราะประโยชน์ของรัฐบาล เพียงให้รัฐบาลใช้เงิน เขาจึง

ประกาศว่า ไม่เฉพาะแต่สี่ ให้เรียนทั่วกันหมด แลแผนนำที่ของคน
ทั่วไป จะต้องหาวิชาใส่ตัว

ฝ่ายเมืองเราถึงไม่ได้จำกัดพวกใด แต่ผู้เรียนรู้สึกเสียว่าเรียน
สำหรับประโยชน์ราชการ ฤ็ประโยชน์อื่นอันจะได้ทำราชการ ความ
ก็เป็นอันรูปเดียวกันนั่นเอง แต่ฝ่ายเขา ดูเหมือนจะมีผู้เข้าใจ การ
แข่งขันในระหว่างพลเมืองเขาต่อพลเมืองชาติอื่น แต่ข้างเรานั้นไม่มีเสีย
เลย ถ้าชนชื่อว่าฝรั่งแล้วก็ยอมแพ้ตายราบ ถ้าเจ๊กก็ดุดกหนักไปแล
เกินไปเสียทั้ง ๒ อย่าง จนจะตกเป็นเยื่อหยิ่งไม่เอาการ นี่เป็นข้อที่เดือด
เนื้อร้อนใจอยู่มาก ถ้าหากว่าเรียงคำประกาศสกิดให้เป็นทางความคิด
อย่าให้แหลมเฉียบขาดถึงยุญาชั่วมากนัก แต่พอให้รู้เค้า ๆ ใต้น่า
จะชักนำใจคนให้ดีขึ้น

สยามินทร์

ระหว่างที่ดำรงตำแหน่งเสนาบดีในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎ
เกล้าเจ้าอยู่หัว ท่านยังได้รับราชการพิเศษในหน้าที่สำคัญ ๆ หลายตำแหน่ง
เช่นเป็นกรรมการราชบัณฑิตยสภา เป็นองคมนตรี ฯลฯ และท่านยัง
มียศเป็นนายกอง โทในกรมเสื่อย้าพรานหลวงรักษาพระองค์ด้วย เครื่อง
ราชอิสริยาภรณ์สูงสุดที่ท่านได้รับพระราชทานก่อนออกจากราชการคือ
ปฐมจุลจอมเกล้า ประถมาภรณ์ช้างเผือก ประถมาภรณ์มงกุฎไทย ทรา
รัตนวราภรณ์ และรัตนภรณ์ จ.ป.ร. และ ว.ป.ร. ชั้นที่ ๒

ในทางพระศาสนา ท่านก็เลื่อมใสศรัทธา ได้อุปสมบทในขวร-
พุทธศาสนาตามแบบอย่างพุทธมามกะทั้งหลาย โดยที่พระบาทสมเด็จพระ

มังกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวได้โปรดเกล้าฯ ให้อุปสมบทเป็นนาคหลวง ณ วัด
 พระศรีรัตนศาสดาราม เมื่อวันที่ ๘ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๕๑ แล้วไป
 จำพรรษาที่วัดนิเวศวิหาร สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณ
 วโรรส ทรงเป็นพระอุปัชฌาย์ ลาสิกขาบทเมื่อวันที่ ๖ พฤศจิกายน พ.ศ.
 ๒๔๕๑ รวมเวลาอุปสมบทได้ ๑๒๐ วัน การเรียนในเวลาอุปสมบท ได้
 เรียนวินัยและธรรม สอบไล่ได้ทั้ง ๑ ทั้งสองอย่าง ก็ขอยกพุดานพุด
 ประวัตินี้ไว้ไว้ ใ้ประธานไขสำคัญเป็นชั้นเอกพิเศษ

เรื่องการอุปสมบทของท่านก็เป็นนาคอุทธารณ์เป็นอย่างดีว่า แม้
 ท่านได้ไปเล่าเรียนในต่างประเทศก็ได้ละเลยประเพณีของไทยเสีย และ
 ยังสอบไล่ได้ธรรมชั้นสูงอีกด้วย

กิจการสำคัญซึ่งมาสำเร็จในสมัยท่านเป็นเสนาบดีก็คือ ได้ประกาศ
 ใช้พระราชบัญญัติโรงเรียนราษฎร์ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๑ เพื่อควบคุมโรง-
 เรียนส่วนบุคคล ทั้งของชาวไทยและชาวต่างประเทศ ให้จัดการฝึกสอน
 กุลบุตรกุลธิดาให้ต้องตามรัฐประศาสนโยบายของประเทศไทย จัดการให้
 มีพระราชบัญญัติประถมศึกษาเพื่อบังคับกุลบุตรกุลธิดาที่มอายุอยู่ในเขตเล่า
 เรียนให้ได้เข้าเล่าเรียนทั่วหน้ากัน ยังความเจริญให้แก่ประเทศ การออก
 พระราชบัญญัติทั้งสองฉบับนี้ มิใช่เป็นของง่าย มีอุปสรรคนานัปการ โดย
 เฉพาะพระราชบัญญัติประถมศึกษา ได้ร่างขึ้นตั้งแต่รัชกาลพระบาทสมเด็จพระ
 พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว สมัยเจ้าพระยาพระเสด็จสุเรนทราธิบดีเป็นปลัด
 ทูลฉลองกระทรวงธรรมการ และอธิบดีกรมศึกษาธิการ เพิ่งมาสำเร็จออก
 เป็นพระราชบัญญัติประกาศใช้ได้ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้า

เจ้าอยู่หัว เมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๔ พระราชบัญญัติดังกล่าวได้ริบการแก้ไข
กติกเปลี่ยนแปลงให้เหมาะแก่กาลสมัยในเวลาต่อมาและยังคงใช้สืบมาจนทุกวันนี้

ท่านได้ดำรงตำแหน่งเสนาบดีสืบต่อมาจนสิ้นรัชกาลพระบาทสมเด็จพระ
มงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงลาออกจากราชการเพื่อบริการพระราชนิเวศน์
คุณไฉไล เทพหัสดิน ณ อยุธยา บุตรีของท่านเห็นว่าท่านเคยทำงาน ถ้า
ออกจากงานมาอยู่บ้านเฉย ๆ คงจะไม่สบายใจ คุณไฉไลจึงลาออกจากครู
โรงเรียนราชินีและวิชาวุฒวิทย์วิทยาลัยมาตั้งโรงเรียนจุลนาคน (โรงเรียน
ตั้งแต่เดิมเปิดสอนชั้นเตรียมประถมถึงมัธยมปีที่ ๒ ต่อมาขยายถึงชั้นมัธยม
ปีที่ ๔ ปัจจุบันมีเพียงชั้นมัธยมปีที่ ๖) ได้ขอให้ท่านมาสอนด้วย ท่านได้มา
สอนเด็กชั้นเล็กอยู่พักหนึ่ง และได้แบ่งหนังสือชุดแบบเรียนอ่านใหม่เล่ม
๑-๗ ชั้นสอนนักเรียนเหล่านี้ ระหว่างที่สอนอยู่ในโรงเรียนจุลนาคน ท่าน
สอนวิชาเลขและอ่านไทยแก่เด็กชั้นเล็กที่ยังอ่านหนังสือไม่ออก และได้ช่วย
อบรมครูในโรงเรียนตลอดจนแสดงการสอนให้ดูด้วย

ครั้นถึง พ.ศ. ๒๔๗๕ ภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง
ท่านได้รับแต่งตั้งเป็นประธานสภาผู้แทนราษฎรคนแรกของประเทศ ท่าน
ได้วางระเบียบสภาผู้แทนราษฎรไว้ ต่อมาเมื่อได้รับแต่งตั้งเป็นรัฐมนตรีว่า
การกระทรวงธรรมการ ท่านก็ได้เขียนโครงการศึกษาพฤษชน และ
โดยที่เห็นว่านักเรียนที่เรียนสำเร็จแล้วมักจะไม่เข้ารับราชการมากนัก
ทุกที จึงได้ตั้งโรงเรียนอาชีพขึ้น โรงเรียนแต่ละแห่งมีกรรมการที่ปรึกษา
เป็นตำแหน่งกิตติมศักดิ์ เลือกลงจากสามัญจริง ๆ

ท่านเป็นผู้ริเริ่มงานต่าง ๆ ของกระทรวงธรรมการมากที่สุด พยายาม
กติกเปลี่ยนแปลงงานทุกอย่างให้เจริญก้าวหน้ายิ่งขึ้นเสมอ ไม่ยอมให้งานอยู่นิ่ง

เหมือนกับผู้ใหญ่ของท่านไม่ชอบทำอะไร เคยจะทำอย่างไรก็ทำอย่างนั้น
 ไม่คิดแก้ไขทีด่แปลงหรือริเริ่มอะไรให้ถูกกาลเทศะสมกาลสมัยเลย อย่าง
 ๕๕๐ ๕๕๑ ๕๕๒
 ๕๕๓ ๕๕๔ ๕๕๕
 ๕๕๖ ๕๕๗ ๕๕๘
 ๕๕๙ ๕๖๐ ๕๖๑
 ๕๖๒ ๕๖๓ ๕๖๔
 ๕๖๕ ๕๖๖ ๕๖๗
 ๕๖๘ ๕๖๙ ๕๗๐
 ๕๗๑ ๕๗๒ ๕๗๓
 ๕๗๔ ๕๗๕ ๕๗๖
 ๕๗๗ ๕๗๘ ๕๗๙
 ๕๘๐ ๕๘๑ ๕๘๒
 ๕๘๓ ๕๘๔ ๕๘๕
 ๕๘๖ ๕๘๗ ๕๘๘
 ๕๘๙ ๕๙๐ ๕๙๑
 ๕๙๒ ๕๙๓ ๕๙๔
 ๕๙๕ ๕๙๖ ๕๙๗
 ๕๙๘ ๕๙๙ ๖๐๐

เท่านั้น มีการแข่งขันชิงถ้วยน้อย ถ้วยใหญ่ มีชุดฟุตบอลของพระบาท
สมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว อย่างที่สามัญชนเรียกว่า "ทีมในหลวง"
และยังมีชุดฟุตบอลชาติเรียกว่า "ทีมชาติ" ท่านได้กล่าวในหมู่ครู
ที่มาประชุมในครั้งหลัง ๆ ว่า ท่านรู้สึกดีใจมากที่การฟื้นผ้าอุปลวรรคของ
ท่านได้ผลสำเร็จทันตาเห็น ในปัจจุบันนี้ท่านทั้งหลายจะเห็นได้ว่า การ
แข่งขันฟุตบอลได้เจริญก้าวหน้าไปไกลมาก ประเทศไทยได้เคยนำคณะ
ฟุตบอลไปแข่งขัน ณ ต่างประเทศในแดนยุโรป ทั้งยังได้นำไปแข่งขันกับ
ฉันทมิตรกับประเทศเพื่อนบ้านอยู่เนือง ๆ

บรรดาทำงานในด้านการศึกษา ที่ท่านได้ริเริ่มไว้ก็ยังมีปรากฏอยู่ใน
ปัจจุบันนี้อีกมาก เช่น การตั้งสามัคยาจารย์สมาคม เพื่อประโยชน์ในการ
ศึกษา ท่านเป็นผู้ริเริ่มและเป็นสมาชิกเลขที่ ๑ เริ่มออกหนังสือวิทยากรย
ที่โรงเรียนฝึกหัดอาจารย์ในครั้งกระโน้น แล้วภายหลังได้โอนมาเป็นของ
สามัคยาจารย์สมาคมจัดทำต่อไป

ท่านมีส่วนริเริ่มส่งเสริมวิชาช่างและหัตถกรรม ซึ่งต่อมาได้แยกสอน
ที่โรงเรียนเพาะช่าง ท่านเป็นผู้เสนอขอตั้งโรงเรียนพาณิชย์การท้าวคมหา
พุดคาราม และที่โรงเรียนสวนกุหลาบซึ่งเป็นโรงเรียนพาณิชย์การชุดแรก
ท่านเป็นผู้ริเริ่มแย่งแซงวงศึกษา เพื่อประโยชน์แห่งการตรวจและจัด
โรงเรียนให้เป็นการจริงจังขึ้น ตามที่ท่านได้ไปปฏิบัติงานและได้เห็นมาแต่
ประเทศอินเดีย เมื่อคราวกลับจากทวีปยุโรป

ท่านเป็นผู้ริเริ่มวางหลักสูตรแบบใหม่ ซึ่งแต่เดิมก็มีการเรียนหนังสือ
ไทย เลข และไวยากรณ์ ท่านได้เพิ่มวิชาพิเศษขึ้นในโรงเรียน คือ

จัดการศึกษา กติกรรมและพิธีชยการ ทงนเพอเบคช่ของทางให้คนหนุ่ม ๆ ไค
สใจในทางอื่น ๆ นอกจากเรียนหนังสือ เช่นการเตรอมทวทจะเขารบราชการ
ท่าน การจัทหลกสตรแบบใหม่ นเองจากผลทท่านไคไปตุการศึกษา
ากประเทศญชมาเปลยนแปลงให้คชน

การริเริ่มของท่านถึงจะเป็นเวลาล่วงเลยมานานแล้วก็จริง แต่
ะเห็นไคว่า ในปัจจุบันนี้กยจกาทตามแนวทท่านไควางไว้ทงน เช่น
งคสามของการศึกษา ก็เพิ่มทคศึกษาชนเขนองคตส วิชากติกรรม
นปัจจุบันไคขยายเขนมหาวิทยาลัยชนแล้ว วิชาพิธีชยการ ก็ไคคังเขน
รงเรียนชนหลายแห่ง ชนอยู่ในกรมอาชวคศึกษา ทงยงมีการสอนลงชน
ริญญาในมหาวิทยาลัยอิกทวย

เมื่อครั้ง ทท่าน เขนผรง ตำแหน่ง ผชญชการ โรงเรียน ชำราช การ
เลเรือน ชงคองยทปทมวน ปัจจุบันเขนทคังกรมพลคศึกษานน ผเชยชน
งเขนนักเรียนแผนกครคศึกษา โรงเรียนนยงมอก ๒ แผนกคคือ แผนกยนตร
ึกษา (ปัจจุบันเรียกว่ว วิศวกรรมคาสตร) และแผนกรฐีประคาสนคศึกษา
ง ๓ แผนกนตางกเฟงจะมาอยรวมกน เพอจะจกคังเขนมหาวิทยาลัยค่อไป
นงผเชยชนยงจำไคว่า ท่านเขนผใหญ่ชนาคผชญชการโรงเรียน แต่
ระทาคนเขนครแทหรือวางคนอยบิคากยบุตรปคครองนักเรียนอยผใหญ่
รวักล่าวคคกเคอนกใช้การพคอยอย่างอฮนหวาน ใช้นิยายเขนเครองประคอย
เมกยทจะกล่าวว่า “ชวไมให้ชานาไมให้ชน” ลคทวลงมาปะปนกย
นักเรียน คุแลทกขสชชของนักเรียนเขยงบิคามารคาทกรคบุตรทงหลาย แม
คทท่านเขนเสนายคทท่านกไมคเคียนใครจนเกนไป เมื่อเห็นผุไคทำไมถูก

ก็เชิญมาประชุมหารือแล้วแนะนำวิธีปกครองหรือกลเม็ดในการปกครองให้ไป
ใช้ดูก็ปรากฏว่าได้ผลเป็นอย่างดี

จะขอย้อนกล่าวถึง แผนก ทั้งสาม ของ โรงเรียน ข้าราชการ พลเรือน
สมัยนั้นสักเล็กน้อย แผนกครูศึกษาย้ายมาจากโรงเรียนฝึกหัดอาจารย์บ้าน
สมเด็จพระเจ้าพระยา แผนกครูรัฐประศาสนศึกษาย้ายมาจากโรงเรียนการปกครอง
ซึ่งตั้งอยู่ในพระบรมมหาราชวัง และแผนกบัณฑิตศึกษาย้ายมาอยู่ที่ทิวมนซึ่ง
เคยเป็นโรงเรียนเกษตร ไปรตนกถึงภาพของโรงเรียนข้าราชการพลเรือน
ในสมัยนั้นที่ว่า นักเรียนที่มาจากโรงเรียนต่างคนต่างมากันคนละทิศละทาง
แล้วก็เป็นนักเรียนขนาดใหญ่ มาเล่าเรียนวิชาสามัญเรียนรวมกันแต่แยก
กันเรียนวิชาเฉพาะ เช่นจะเรียนภาษาอังกฤษ คำานวณ ต้องเรียนรวมกัน
ถ้าถึงวิชาเฉพาะแผนก เช่น วิชาครู วิชาการปกครอง วิชาช่างกล ต่าง
แยกกันไปเรียนในชั้นของแผนกที่จัดไว้ให้ ซึ่งยอมไม่สะดวกสบายอย่าง
ปัจจุบัน

การแต่งกายของนักเรียนมีเครื่องแบบ สวมหมวกหนับท่า เสื้อนอก
ขาวตุ้ม ๕ เม็ด กางเกงขาสั้นสีดำ ถุงเท้าขาวสีดำ รองเท้าสีดำ ทุก
แผนกนุ่งอย่างเดียวกัน มีผิดกันแต่ตรงอินทรวงนุไม่ได้คิดขย่น่า คิดที่คอ
เรียกว่า แฉงคอ สีไม่เหมือนกัน มีสีประจำแผนก ศึกษาศาสตร์ใช้สีเหลือง
มีแถบทองผ่านกลาง บัณฑิตศึกษาใช้สีเลือดหมูมีแถบทองอย่างเดียวกัน
รัฐประศาสนศึกษาใช้สีดำ เวลาเข้าห้องเรียนต้องแต่งเครื่องแบบแต่ไม่ต้อง
สวมหมวก เมื่อมีกิจกรรมออกนอกบริเวณโรงเรียน จึงจะต้องสวมหมวกด้วย
การรับประทานอาหารรวมกันทั้ง ๓ แผนก มีหอนอน ๔ หลัง เรียกว่า

เรียน ก. เรียน ข. เรียน ค. และเรียน ง. การนอนมีไต่แย่งให้นอน
เช่นแผนก ๆ นักเรียนทั้ง ๓ แผนกนอนคละปนกัน เพื่อให้นักเรียนได้

สนิทสนมวิสาสะไม่ถือพวกเราพวักเขา การปกครองเหมือนแบบทหาร ใช้
สัญญาบัตรเดี่ยว เข้าคนนอน รับประทานอาหาร แทร่ประชุม แทร่นอน
ในเคอนหนึ่งจะมีการเดินทางไกลครั้งหนึ่ง ในสัปดาห์หนึ่งนักเรียนจะต้อง
ไปฝึกหัดวิชาเลื่อยป่า ๒ ครั้ง อาจารย์วิชาทหารประจำคือ พันตรี พระเทพ-
ภควานศิษย์ (ฉัตร วีระโยธิน) และมีอาจารย์กำกับการคือ พระครูธ-
มยุหรัภย์ (บุญเย็น อินโกเศศ) การลงคะแนนเลือกหัวหน้า ฝึกหัดเป็น
ประชาธิปไตยมีมาแต่ในสมัยนั้นแล้ว เลือจากนักเรียนทั้งสามแผนก ตาม
ลำดับคะแนนมากไปหาน้อย คือ ผู้บังคับกองร้อย ๑ คน ผู้บังคับหมวด
๔ คน ผู้บังคับหมู่ ๘ คน นักเรียนปกครองตนเอง เมื่อตัดขาดสิ่งใด
ก็ถามกันในหมู่ของตน เป็นการฝึกให้นักเรียนรู้จักการรับผิดชอบตนเอง

การจตุระเขยขการปกครองนี้ ท่านผู้บัญชาการเป็นฝักดาเนนการทั้งสัน
แต่ถึงแม้ท่านจะได้พยายามทำอย่างดีที่สุดแล้ว ก็ยังมีบางสิ่งบางอย่างที่ยัง
ไม่รายงานไปก็เคยว ท่านจำเป็นต้องยอมเห็นอຍยากมาตุการเล่าเรียนของ
นักเรียนทุกแผนก ในเวลาเย็นท่านมารับประทานอาหารรวมกับนักเรียนด้วย
เพื่อความคุ้นเคยกับนักเรียน ในเวลาเย็น ๆ บางวันก็ให้นักเรียนมาร่วมเล่น
เทนนิสกับท่านเพื่อความสนิทสนม ให้แผนกต่าง ๆ เล่นฟุตบอลกันเป็นการ
สรวนสรวมคิด มีอยู่คราวหนึ่งนักเรียนเกิดระหองระแหงกันเล็กน้อย ท่าน
ไม่นึกตกใจถือว่าเป็นเรื่องเล็กน้อย เพราะท่านถือสุภาษิตว่า "ตกคนไฟ
ควลม" ท่านให้เรียกประชุมนักเรียนทั้ง ๓ แผนกพร้อมกัน ผู้เขียนจำได้

คิดค้ายจนตรวยเท่าทุกวันนี้ ท่านไม่ตำหนิผู้ใด และมีใครเรียกผู้ใดมาว่า
 กล่าวตกเคื่อน ท่านทำเช่นว่า ในเวลานั้นขอพบประสนทนากันระหว่างญาติใน
 ครอบครัวเคยวณ เมื่อท่านได้กล่าวปราศรัยพอสมควรแล้ว ท่านก็เริ่ม
 ดำเนินนิทานว่า ผู้ใหญ่เล่ากันมา มีชาย ๓ คน คนหนึ่งมีอาชีพเป็นนาย
 กลยกล คนที่สองเป็นนายทหาร และคนที่สามเป็นจมนอาชีพทางขายขนม
 แขนงคลุกนาตาลทราย วันหนึ่งชายคนท ๒ ที่เป็นนายทหารได้มาหาชาย
 คนทหนึ่งที่เป็นนายกลยกลให้ช่วยคคสมให้แก่ตน ระหว่างที่กำลังคคสมจวน
 จะเสร็จและกำลังโกนหนวดอยู่นั้น เผอิญมีแมลงวันตัวหนึ่งบินมาเกาะที่จมูก
 ของนายทหาร นายกลยกลเห็นเช่นนั้นแทนที่จะใช้มีดขุดไล่แมลงวันตัวนั้นไป
 กลยกลใช้มีดโกนที่กำลังโกนหนวดอยู่นั้นฟันแมลงวันขาดออกเป็น ๒ ท่อน
 ด้วยความชำนาญ มีไต่ระคายผิวเนอนนายทหารผนนเลยแม่แต่เนื้อ แมลงวัน
 มาเกาะที่หน้าอก ๒ ครั้ง นายกลยกลก็ใช้มีดโกนฟันขาด ๒ ท่อนทกครั้ง
 เมื่อนายทหารเสร็จจากการคคสมแล้ว จึงขอให้นายกลยกลย่นพวงผ่าหอง
 กางแขนออกทง ๒ ข้าง นายทหารใช้ขนบรราวนี้ขึงไปโดยไม่ต้องตั้งไป
 รอบตัวนายกลยกลผนน แล้วให้กลยกลเดินออกมาจะเห็นรูบนเป็นรูปของกลยกล
 ผนน ฝ่ายจมนซึ่งเป็นคนทสามเห็นการกระทำของชายทง ๒ คนทำไต่อย่าง
 นั้น จึงขอให้เขาแสดงบ้าง เขาได้นำคางซึ่งมาวางลง แล้วบนแขนเป็น
 กอนเล็ก ๆ คลุกกย่นาตาลทรายโยนลงบนจานที่คางซึ่งโดยเร็วและไม่คองนัย
 เมื่อเต็มในจานทง ๒ ข้างแล้ว คางซึ่งจะมีระคัยเท่ากัน ไม่เอนเอียงไป
 ข้างหนึ่งข้างใดแม่แต่เนื้อเดียว ท่านผู้ญชากการโรงเรียน ๆ จึงสรุปเป็น
 เทศนาโวหารว่า ชาย ๓ คนที่มีอาชีพต่างกัน มีความชำนาญชำนาญของ

แต่ละอาชีพ จะสรรเสริญว่าอาชีพอย่างไหนดีกว่ากันก็ได้ ต่างก็มีความ
 สำคัญไปคนละอย่าง แต่เมื่อรวมความแล้ว จะเห็นได้ว่า การงานและอาชีพ
 ทุกอย่างจะต้องพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน อาชีพหนึ่งอาชีพใดจะอยู่โดดเดี่ยว
 ได้อย่างเดียวย่อมไม่ได้ทั้งนั้น ต่อแต่นั้นมา นักเรียนทั้ง ๓ แผนกก็มี
 ความเข้าใจความหมายของเรื่องนิทานที่ท่านเล่าให้ฟังนั้นซาบซึ้งเป็นอย่างค
 ำทั้งก็อยู่กันมาด้วยปรกติสุข

การเป็นเสนาบดีของท่านแม่แต่จะเป็นตำแหน่ง ที่สูงที่สุดของ กระทรวง
 ก็จริง แต่ท่านก็ไม่ถืออย่างนั้น ท่านตั้งตนเป็นพ่อบ้าน เติบแบบอย่างสุ
 มนคุณแท้ พึงความคิดเห็นของปลัดทูลฉลอง เจ้ากรม ปลัดกรม ตลอดจน
 นายตรวจแขวง เมื่อเสนาบดีความคิดเห็นสิ่งใดขึ้นไป ท่านก็จะพิจารณาอีก
 ครังสุดท้าย ถ้าความเห็นข้อใดเหมาะสม ท่านก็ลงความเห็นตามผู้น้อย
 เพราะท่านถือว่า ในขั้นต้นได้ใคร่ครวญมาโดยรอบคอบแล้ว ขอยกตัวอย่าง
 เขียนโดยเขียนผู้หนึ่งที่เคยเลือกไปเป็นครูใหญ่โรงเรียนวัดราชาธิวาส ใน
 ณะนั้น ผู้เขียนเขียนครูอยู่โรงเรียนสวนกุหลาบวิทยาลัย ทางโรงเรียนนี้ไ
 ส่นชื่อไป ๕ คน และโรงเรียนอื่น ๆ อีก รวมกันประมาณ ๑๕ คน การ
 ลือกมีหลักเกณฑ์มาก เมื่อใครไม่ได้หลักเกณฑ์ตามที่กำหนดไว้ก็ถูกตัด
 ออกไป ในตอนสุดท้าย คัดเลือกได้ ๒ คน คือผู้เขียนเขียนคนที่ ๑ ท่าน
 จึงลงมาให้เป็นไปตามที่เลือกมานั้น ให้ขุนวิรุฬห์จรรยาไป แล้วท่าน
 จึงให้ไปพบบัณฑิต ท่านให้โอวาทก่อนที่จะไปรับตำแหน่งครูใหญ่ มีใจความ
 ั้น ๆ ฟังเข้าใจง่าย ยิ่งจำได้และคิดหัดคิดตามาจนกระทั่งยกคน ท่านสั่งสอน
 ะมาณ ๓ - ๔ ประโยคเท่านั้น แต่เข็นคาถาทศกคสัทธฉินคำ ท่านว่า

“จะไปเป็นครูใหญ่หรือ การไปเป็นหัวหน้าเขานั้น ต้องอดทน ทำใจเย็น จะดูใครว่าดีไม่ดี ต้องดูกันนาน ๆ จะทำอะไรต้องเห็นแก่ส่วนรวม” ท่านกล่าวแต่เพียงเท่านี้ แล้วก็พยักหน้าให้กลับ ผู้เขียนทำความเข้าใจแล้วก็นั่งคิดอยู่นาน ออกห่างจากรสใจคอเบิกบาน เติมตนไปด้วยความเคารพท่าน ยังจำได้ทุกสิ่งทุกอย่างที่ได้ประสบมาเป็นอย่างดี

ท่านเป็นผู้สนใจในการสอนและการอบรมนักเรียน เสมอหนึ่งท่านเป็นครูผู้สอนอยู่ในขณะนั้น ท่านคอยห่วงใยในเรื่องความประพฤติ ของนักเรียนอยู่เสมอ ไม่ว่าจะเกิดขึ้น ณ ที่ใด ท่านถือว่า มีส่วนรับผิดชอบด้วยเสมอ จะขอยกตัวอย่างออกสักเรื่องหนึ่ง เพื่อประกอบการพิจารณาว่าท่านเป็นเสนาบดี (หรือขณะนั้นเรียกว่า รัฐมนตรี) แต่ปฏิบัติเหมือนนักธุรกิจหรือพ่อของครอบครัวใหญ่ ๆ ครอบครัวหนึ่ง คือในต้นเดือนมกราคม พ.ศ. ๒๔๗๕ มีการซ้อมเดินสวนสนามประจำปีของลูกเสือ มีนักเรียนหญิงร่วมเดินด้วย เมื่อเลิกแถวกลับบ้าน มีนักเรียนชายเดินรวมไปเพียงนักเรียนหญิง จนนักเรียนหญิงถูกลวนลาม ตำรวจต้องช่วยเหลือให้ความอารักขาแก่นักเรียนหญิง ท่านได้เรียกครูใหญ่ที่นักเรียนเดินสวนสนามที่โรงเรียนหญิงและโรงเรียนชายไปประชุมที่ห้องประชุมกระทรวงธรรมการ แสดงความเสียใจในเรื่องที่เกิดขึ้นในวันนั้นมีใจความว่า น่าเสียใจในเรือที่เกิดขึ้น ระหว่างท่านนักเรียนชายและหญิงได้เลิกแถวเมื่อซ้อมสวนสนามเสร็จแล้ว ท่านเห็นว่าถ้าใครอยากทำอาชกรกิริยาเช่นเจ้าชู้ประตุดิน ก็ขอให้เปลืองเครื่องลูกเสือหรือเครื่องแต่งตัวนักเรียนออกเสียก่อน แล้วเอาไปไ้มานั่งแทน จะทำอาชกรกิริยาเช่นนั้นได้เหมาะทีเดียว ท่านแสดงควา

เสียใจจริง ๆ ขอให้ครูใหญ่ไปประชุมครูและนักเรียนให้ทราบตามนี้ และ
ให้นายตรวจแขวงกวตขันตามโรงเรียนต่อไป ต่อมาในวันที่ ๘ มกราคม

พ.ศ. ๒๔๗๕ ท่านได้ประชุมครูเรื่องการอบรมเด็ก ณ สามัคยาจารย์
สโมสรสถานอีก ได้พูดคุยถึงความประพฤติของนักเรียนชายหญิงที่เกิดขึ้น
ในวันซ้อมสวนสนามนั้นด้วย ผู้เขียนคิดว่า การที่เด็กของเราได้ถูกด้วย
ผู้ใหญ่ทำตนเป็นตัวอย่าง และเอาใจใส่ไม่ให้เรื่องที่เกิดขึ้นแล้วผ่านไปด้วย
เห็นว่าเป็นเรื่องเล้าน้อย แต่มักเลยลุกลามไปเป็นเรื่องใหญ่ทุกที

เรื่องที่เกี่ยวข้องกับท่านโดยทั่ว ๆ ไป ตามที่ผู้เขียนได้ติดตามอย่าง
ใกล้ชิดและได้ถามได้จากญาติของท่านก็พอจะรวบรวมได้ดังนี้

ท่านมีกิริยามารยาทเหมาะสมที่สุดแท้ ท่านไม่เคยกล่าวคำหยาบ
คายหรือคำที่ว่าผู้ใดเลย แม้แต่คำไม่สุสุภาพ ท่านก็ไม่สมัครใจจะใช้ ลูกหลาน
หรือใคร ๆ ในบ้านใช้คำพูดที่ผิด ๆ ท่านก็ไม่ยอมให้ผ่านไป จะต้องทักท้วง
และแก้ไขให้ถูกต้อง ตามนิสัยของครูอยู่เสมอ

ท่านมีกิริยาอ่อนโยน ละมุนละม่อมกับชนทุกชั้น แม้แต่คนใช้ในบ้าน
ถึงแม้ท่านจะโกรธหรือไม่พอใจอย่างไร ๆ ก็ไม่เคยแสดงกิริยาวาจาหยาบ-
คายด้วยเลยแม้แต่หน่อย ท่านรักษาความเป็นผู้ดีของท่านไว้ได้ตลอดชีวิต
ซึ่งเป็นที่น่าสรรเสริญและหาผู้ใดเปรียบได้ยาก

ท่านมีความมียศถ์ เกลียดความสุรุ่ยสุร่ายอย่างยิ่ง ท่านไม่ชอบ
ความตระหนกเหนียว ชอบเดินสายกลาง การใช้จ่ายเงินจะมากหรือน้อย
ก็ตาม ต้องให้สมเหตุสมผลและสมควร ครองหนังสือขานรูปร่างหน้าตาดี ๆ
คนหนึ่งเข้าไปหาท่านที่ขานเพื่อขอเงิน โดยอ้างว่าอยู่เปล่า ๆ ไม่มีงานทำ

แทนที่ท่านจะส่งสารและให้เงินไปทำตามข้อขออย่างสบาย ๆ ท่านจะต้องทำงานอะไรให้ทำสักอย่าง จะเป็นงานหนักหรือเบาก็ได้ แต่จะต้องทำงานเสียก่อน แล้วจึงจะได้เงิน ท่านไม่สนับสนุนการให้เงินกันเปล่า ๆ โดยไม่ต้องทำอะไรเลย เพราะจะช่วยให้คนนั้น ๆ เกียจคร้าน คอยแต่จะเบียดเบียนคนอื่น

ท่านขอรับประทานผลไม้ไทยนานาชนิดมาก แต่กำชับแม่ครัวให้ซื้อหามาให้รับประทานเมื่อลงครวทมัจฉาหน้าในตลาดอย่างตกคั้น ราคาพอสมควรและไม่แพง ท่านไม่นิยมรับประทานผลไม้ที่เพิ่งแรกมี หรือจวนจะสิ้นสุด เพราะมีราคาแพงมาก ท่านเห็นว่าไม่จำเป็น เลือกรับประทานผลไม้ชนิดอื่นที่ตกคั้นก็ได้

ความซอสดุจจริต เป็นสิ่งที่ท่านยกย่องและถือเป็นชีวิตจิตใจ ความจริงท่านก็มิใช่เป็นคนมั่งมีดังที่บางท่านเขามั่งมีกัน แต่ในเวลาเดียวกันท่านก็ไม่ยอมให้ความยากจนมารบกวนท่าน เพราะความมั่งมีสุขของท่านนั่นเอง ท่านจงรักษาระดับความเป็นอยู่อันเหมาะสมแก่ฐานะของท่านไว้ได้เป็นอย่างดี ในระหว่างที่ท่านเป็นเสนาบดีหรือเป็นรัฐมนตรี ท่านจะปฏิเสธไม่ยอมรับของกำนัลใด ๆ อย่างเด็ดขาด เนื่องจากความซอสดุจจริตแท้จริงอันเป็นคุณสมบัติของท่าน ทำให้บุคคลทุกชั้นไว้วางใจท่าน เช่น นางสาวลลิต หลิมแข่งไถ่ ได้มอบให้ท่านช่วยจัดทรัพย์สินสมบัติ เพื่อประโยชน์แก่การศึกษา ดังปรากฏเช่น โรงเรียนอนุบาลลลิตอุทิศ และโรงเรียนเอี่ยมลลิต เป็นต้น ท่านเป็นผู้ที่มีอนามิย์ดีมาก มีความเป็นอยู่อย่างง่าย ๆ อาหารที่รับประทานประจำวันก็เป็นอาหารธรรมดา ท่านไม่ต้องการวิจิตรพิสดารแต่อย่างใด รับประทานและพักผ่อนเป็นเวลาอย่างเหมาะสม การออกกำลัง

กลายเป็นสิ่งททานไม่ทรงหรือละเลย แม่เมื่ออายุ ๖๐ ปีบริบูรณ์แล้ว ท่าน
ยังเล่นตะกร้อ หรือเดินนาน ๆ เป็นประจำ

ผู้เขียนนบถือท่านในเรื่องการประพันธ์ทุกชนิดทั้งร้อยแก้วและร้อยกรอง
ท่านเป็นปราชญ์ในการประพันธ์สำคัญคนหนึ่งของไทย ได้แต่งคำร่ายคำราไว
มาก ตลอดจนหนังสือแบบเรียนชั้นอนนบาลของท่านก็ปรากฏผล ได้เล่าเรียน
กันมาจนถึงทกวนน แบบเรียนเกี่ยวกับวิชาครูเช่น ตรรกวิทยา คำราเรียน
เรขาคณิต พีชคณิต แบบสอนอ่านธรรมจรรยา และเรื่องสุขภาพสำหรับ
คนและครอบครัว เป็นต้น ท่านได้แต่งโคลงกลอนและร้อยแก้ว ว่าด้วย
การศึกษา การสมาคม จรรยา เศรษฐกิจ และการเมือง แสดงความคิด
ทางปรัชญาไวเป็นอนมาก ในหนังสือวิทยากรยและหนังสืออื่น ๆ ใช้นาม
จริงบ้าง ใช้นามปากกาว่า “เขยวหวาน” บ้าง “ครูเทพ” บ้าง แต่ปาก
“ครูเทพ” แพร่หลายมาก เรื่องทุก ๆ เรื่องของท่านนให้ทัศนะแก่ผู้อ่าน
มีอุดมคติ ความคิดเห็น เตอนใจให้ประจักษ์ในคุณค่าของชีวิตหรือคุณ
ประโยชน์ในทางศึกษา สอนศีลธรรมไปด้วย ท่านประพันธ์ด้วยสำนวน
ความเรียงอนราบรณ ฟังง่ายชวนคิด แฝงไว้ด้วยอารมณ์ชน ท่านประพันธ์
ขทะเลศรพดไว้ ๔ เรื่อง คือ เรื่องบ้อยใหม่ แม่ศรีครัว หมันไว้ และ
ตาเงาะ กลอนที่เตอนใจให้หนักก็ฟ้าระลกถงท่านอยู่เสมอ ก็คือเพลง
“กรวากฟ้า” ซึ่งท่านทงหลายคงจะได้ฟังกันอยู่เสมอ ๆ แล้ว

ในปัจจุบันนี้ คำลขลลลททได้ จาก งาน ของ ท่าน ได้ ตั้ง เป็น ทน
“เทพหส์ทิน ณ อยขยา” ในคณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณมหาวิทยาลัย
และสามารถให้ทุนนลลลครุศาสตร์ ได้ขละ ๒ ทุน

เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี ไคล่ลงลยไปแล้ว แต่คุณธรรมความดี
 ของท่านที่ใดทำมาแล้วแต่หนหลังยังคงปรากฏอยู่ เหลือที่จะนำมาพรรณนา
 ไว้ ณ ที่นี้ เฉพาะตัวผู้เขียนเองถือว่าทศอยุ่ใดทศกอนัน ก็เพราะยกมัน
 ในคำสั่งสอนของท่านตลอดมา จะขอยกขบประพันธ์ของท่านมาลงไว้เพื่อเป็น
 อนุสรณ์สัก ๒ เรื่อง

กลอนไม่เรียว

หนเขียนมารดาหาว่าคือ	ทแท้คือความเห็นเป็นคนละอย่าง
ความใ้ใจทำให้หนเขียนกระต้าง	มารดาขวางที่ไรใดเขียนคี่
แม่มักต่างก็ไม่เข้าใจกัน	เลยต่างคนต่างคนกันเต็มที
การชกจะหนักชนทุกที	เพราะเกิดมิตานไม่ชนในตน
โรคค่านไม่ลามาไปถึงใจจิต	ค่านความคิก ค่านหน้า และค่านกัน
ชนาคเขียนต้องเปลี่ยนไปตามคน	ทความค่านเข้าผจญประจำตัว
ยังตงตนแต่เล็กยงแรงแล่น	กว่าจะโตก็แก่นมิใช่ชั่ว
แม่มกัญแจมือใส่ยงไม่กลัว	เดินตากหน้าไ้ทอทองพารา

..... อย่าง^๐ คือความเห็นของมารดากับบุตรไม่ตรงกัน จึงเกิดชก
 กนชน

..... กระต้าง^๒ ถ้ามารดาให้บุตรชนะทุกทีไป บุตรก็ใ้ใจ ต่อไปก็
 จะเอาชนะราไป

..... คี่^๓ มารดาทเลยงบุตรให้คื่อ โดยยอมให้เอาชนะ เมื่อ
 เกิดโกรธและไม่ยอมที่ไรก็ตองตคน

..... ชั่ว^๔ ถ้าใช้วิชาตงแต่เล็ก ไม่ทนไรก็หนักไม่ คองตหนัก
 ชนทุกที จนเป็นอย่างทเรียกว่า “แก่นแก้ว”

หนุเบยทมกากลางใจตงเพชร
 เป็นเสื่อสานแม่นางโกงยกโขลงพา
 กากลางใจตงวานหาหยาก
 เป็นบรรษรตนคณประเทือง
 วิสัยเต็กเปรี่ยขไคกขไม้ออน
 คัดเย็นไคไคจนจกไมทำ?

ตองระเหิดระเหินคั้นเขาย่า
 เพาะพยาริหนอนบ่อนบ้านเมือง
 อบรมคิดมากหากฟุ้งเฟื่อง
 ไมใช่เรื่องหักหาญผลาญคุณธรรม
 ทดครอนลนไฟนนไมคว่า
 คัดด้วยน้ำรัก-กระต้างอ่อนคังใจ

ถ้ออำนาจเหตุผลคูลกรรม
 ของใครดีให้ประนอมยอมมันไป

ยุติธรรมปลุกเค็กเท็กผู้ใหญ่
 แต่มีให้ตามใจขอไปที

..... เมือง^๑ ชายเสื่อคนหนงตองมลกสฺมนหลายคน พวกเหล่าน
 เพราะเท็กให้เสี่ย กลายเป็นคนรกลอกลงไปหมด

..... คุณธรรม^๒ กากลางใจแข่งแรงของเต็กนนเป็นคุณธรรม ถ้ออบรมค
 กิดไป ถ้ออบรมฝคกเป็นการทำลายคุณธรรมนนแล

..... ใจ^๓ มเต็กทคอกแกคนอนหมตทงขาน จะยอมทำตามคำ
 มารดาคนเคียวแทนน ทงนเพราะมารดารจกอบรม
 ขตรด้วยใช้อานาจความรกรอนเป็นนาเยน จนเอาชนะ
 ใจทแข่งนนไค

..... ผู้ใหญ่^๔ คอทงฝ่ายเท็กและผู้ใหญ่ยอมอยู่ในอำนาจแห่งเหตุ ถ้อ
 ทถูกเป็นใหญ่

..... ไป^๕ ผู้ใหญ่ถูกเท็กก็ยอม แม่เท็กถูกผู้ใหญ่ก็ยอม

..... ที^๖ การตามใจในทีฝคก ปล่อยให้ตามใจพอให้แล้วกันไปกค
 ล้วนเป็นเหตุให้เท็กได้ใจและไม่ยอมอยู่ในอำนาจเหตุผล
 คอไป

ให้เหตุผลครอบงำยอมทำได้
 อบรมด้วยเหตุผลใดคนใด
 เกียไม้เรียวห่อไว้ในตุ้เหล็ก๒
 ทารกอ่อนเขาวนไว้อัลลภย
 ครเป็นผเพงจิตวิทยา
 เพศศิษยลวนราเวงบนเท็งใจ

เด็กผใหญ่ครศิษยไม่ผคท๑
 นารกมเมตตาเป็นยาพอ
 สำหรับเด็กเกกมะเทรทและเหล็ชช
 แลห่มห่อด้วยรักจกมีชย๑
 ใวิชาทวิวิคที่แจ่มใส
 ใใจริณเขาวนไวในชีวิต

..... ท๑ กวรอัยในอำนาจเหตุผล และยอมตามฝ่ายถูกน ไม้
 เป็นการลดเกียรท ๑ แม่ผใหญ่ก็ยอมเด็กได้ ทำให้
 กลยเป็นทวอย่างทสอนอย่างงคงามเสียดก
 เหล็ก๒ มเรื่องเล่ากนว่า มีครใหญ่คนหนง มีไม้เรียวชญา
 สททไวสำหรับโรงเรียนอนหนง เขาเอาแผนทเก้ามวน
 ๑ ไม้เรียวนนเขาไว แลวกเกยใส่ตลกนกุญแจ เมื่อจะไช
 ท้องไปไชกุญแจทขยขมวนนนออกมมา คลแผนทเอา
 ๑ ไม้เรียวออก กว่าจะเสร็จธุระเหล่าน ถ้าเขามโทสะ
 ๑ อย่ย่าง โทสะนั้นก็จะคลาย เขากลยไค้ตคท
 ชย๑ ๑ ฉนเคยพขมารคาทรกขทรไชค้ำว่าอย่างน ทำอย่างน
 ๑ ชิลก แม่ถจจะรัก ทำอย่างนแม่ไม่รักละ ลูกรักของแม่
 ๑ ต้องไม่ทำอย่างน ลูกรักแม่ต้องไม่ขัดใจแม่ ฝ่าย
 ๑ ลูกก็รักแม่ ไม่อยากขัดใจแม่ กลวแม่โกรธ เมื่อแม่
 ๑ โกรธแล้ว แม่ก็ไม่รักและไม่ตามใจ ลูกที่แม่รักและ
 ๑ อบรมค ยอมรักสิกอย่างน

ซึ่งดูก่อนห้าม

วสันตติลลฉันท

๑๕ บรรดาคุณคณะเรา

ใช้กษัตริย์ยศคุณันต์

เราใช้รักที่ใช้คุณแล้ว

ถึงโลกทะเลถึงมนะนิยม

ครุฑาจะพาศิษย์ชิต

โตควรสำเร็จ ณ ขณะไหน

การเวียนกัเรียนและฝึกเรียน

ท่าทางจะทำคุณทำนอง

การสุขขหรือพิวจะหิต

เสอฝนจะพาตกรประจำ

ไม่เท่าข เท้าจะระจะถือ

แว่นตาพิศาทศนะไกล

สายสร้อยและแหวนฉวมิวน

แข่งนวนลนะควรจะประจะทา

เหล่านและเหล่าคุณหัน

เว่งแล้วและส้อ วะระเผกิม

ครุฑมิกหมายผล

คตนิมควรวชม

ชวระแล่นประชันลม

คตนิมคุมคนองใจ

ฉิมจิตกัเจียนไป

ขณะนั้นดีควรลอง

ครุฑโตก็ควรปอง

ครุฑโตก็ควรทำ

และถนอถักคัมขำ

ระพิงากัพาไป

กรกวดและแกว่งไกว

นิลแว่นอำรุงตา

กัจะวุ่นแสวงหา

กลทนายผนังเจิม

หิริโทษททยัเหิม

กลเด็ก ณ คลองสำน

วันที่ ๕ กันยายน พ.ศ. ๒๔๕๖

(จาก ปกิณณกประพันธ์ น. ๖๗-๖๘)

ขุนวิรุพหัจจรรยา

พระยาโอวาทวรภิกข (เหมม ผลพันธ์)

พ.ศ. ๒๔๒๐ - ๒๔๘๕

เมื่อพูดถึงเจ้าคุณโอวาทวรภิกข คนรุ่นหลังก็มักจะคิดว่า ท่านเก่ง
แต่การโต้วาทีอย่างเดียวเพราะท่านมีปากดี เป็นนักพูดที่คล่องปาก มี
ปฏิภาณว่องไว เคยชนะเลิศในการโต้วาทีของกรมศิลปากร ทุกคราวที่ท่าน
โต้วาทีกับคนเขาฟังกันอย่างคึกคัก จนกระทั่งเกิดความนิยมว่า เมื่อ
ประมาณ ๒๐ ปีมาแล้ว ถ้ามงานที่ไหน ก็ต้องมีการโต้วาทีกัน และ
ท่านก็ได้รับเชิญให้เป็นผู้โต้วาทีบ่อย ๆ

อนึ่งจริง ท่านมีเกียรตินักเรียนครุศาสตร์เร็วจากโรงเรียนฝึกหัด
อาจารย์รุ่นแรก ท่านเกิดเมื่อวันที่ ๑๕ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๒๐ หลวง
ธรรมาวุธกิจานง (จูม ผลพันธ์) บิดา นางธรรมาวุธกิจานง (เพ็ง
ผลพันธ์) มารดา ณ บ้านหลวงวชิราชนคร จังหวัดพระนคร การศึกษา
ของท่านเริ่มขึ้นที่โรงเรียนพระตำหนักสวนกุหลาบ ในพระบรมมหาราชวัง
ท่านสอบไล่ได้ประโยคสอง ซึ่งเป็นประโยคสูงสุดในสมัยนั้นเมื่อปลาย พ.ศ.
๒๔๓๔ และต่อมาได้เข้าเรียนในโรงเรียนฝึกหัดอาจารย์ ในทันจะขอ
กล่าวถึงกำเนิดของการฝึกหัดครูสักเล็กน้อย ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระ
จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว การศึกษาได้รับการปรับปรุงเป็นการใหญ่ แต่
ก็ยังมิชดชดของอยู่อย่างหนึ่งในเรื่องครูที่จะสอน ด้วยครูในเวลานั้นยังไม่มี
ความรู้ ความชำนาญพอที่จะเป็นครู ได้ดีตาม แผนการ ศึกษา ที่จะจัดต่อไป

จำเป็นที่จะต้องจัดการฝึกหัดครูขึ้น เพื่อจะได้เพาะครูออกไปทำการสอนตาม
 โรงเรียนต่าง ๆ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาตำราวงษาภาพ
 เมธอครุยังมีพระอิสริยยศเป็นพระเจ้าอนงยาเธอ กรมหมื่นตำราวงษาภาพ
 และทรงบัญชาการกรมศึกษาธิการ ทรงพระดำริไว้แล้วที่จะจัดการฝึกหัดครู
 แต่พระองค์ก็ต้องย้ายไปเป็นเสนาบดีกระทรวงมหาดไทยเสียก่อน เจ้าพระยา
 ภาสกรวงศ์ (พร บุนนาค) ได้ดำเนินการนั้นต่อมา จัดตั้งโรงเรียนฝึกหัด
 อาจารย์ซึ่งเป็นสถานฝึกหัดครูแห่งแรกในเมืองไทย เปิดสอนเมื่อวันที่ ๑๒
 ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๓๕ โดยอาศัยโรงเรียนเลี้ยงเด็ก (ต่อมาเปลี่ยนเป็น
 โรงเรียนเบญจมราชูทิศ) เป็นสถานที่เรียน มีนายเชอ. กรันรอก ชาว
 อังกฤษเป็นอาจารย์ใหญ่ แต่เป็นทนายเสียค่าจ้าง ราชพัสดุไม่มีใครมีผู้นิยม
 นักเรียนของโรงเรียนฝึกหัดอาจารย์ในชั้นแรกมีเพียง ๓ คน ในปลายชั้นมี
 นักเรียนสอนเข้าใหม่อีก ๓ คน แต่คนเก่าก็ลาออกไปเสียก่อนที่จะเรียนจบ
 หลักสูตร ๒ คน เจ้าคุณโหวตาท เป็นนักเรียนที่เรียนสำเร็จจากโรงเรียน
 ฝึกหัดอาจารย์รุ่นแรก สอบไล่ได้ประกาศนียบัตรประโยคครูประถมเมื่อ
 ปลาย พ.ศ. ๒๔๓๗ และได้เป็นครูสอนวิชาภาษาไทย ต่อจากนั้นได้
 อุปสมบท ณ วัดเทพธิดาราม จังหวัดพระนคร เป็นเวลาหนึ่งพรรษา พระ-
 อุบาลาคณูปมาจารย์ (ปาน) เป็นอุปัชฌาย์ ได้ศึกษาธรรมวินัยตามกิจของ
 นวกสิกขุ ซึ่งปัจจุบันนี้จัดเป็นประโยคคนกัธรรม ท่านได้ประพฤติพรตพรหม-
 จรรย์อันเป็นอันสูงส่ง สมควรแก่ผลเสมอไปในพระพุทธศาสนา

เกี่ยวกับชีวิตราชการ ท่านได้รับราชการเป็นครูฝึกหัดอยู่ในโรงเรียน
 ฝึกหัดอาจารย์แล้วได้เลื่อนหน้าที่ขึ้นเป็นลำดับ จนเป็นอาจารย์ใหญ่โรงเรียน

พระยาโสภาทรรกิจ (เหม พลพันธุ์)

สายสวัสดิศรัทธาการเมืออายุเพียง ๒๐ ปี นับว่าเป็นอาจารย์ใหญ่ที่หนุ่ม
 มาก ท่านได้เป็นอาจารย์สอนพิเศษที่โรงเรียนกรมแผนที่ สระปทุม และ
 โรงเรียนมหาดเล็กในพระบรมมหาราชวัง วิชาที่ท่านสอนได้อย่างชำาของ
 คือภาษาไทย ต่อมาท่านได้เลื่อนชั้นเป็นอาจารย์ใหญ่โรงเรียนมัธยมสูงเทพ
 ศิริรินทร์ เมือ พ.ศ. ๒๔๔๕ ครั้นกระทรวงธรรมการตั้งโรงเรียนฝึกหัดครู
 ฝั่งตะวันตก ณ โรงเรียนบ้านสมเด็จเจ้าพระยาใน พ.ศ. ๒๔๔๖ ท่าน
 ได้เลื่อนชั้นเป็นอาจารย์ใหญ่โรงเรียนฝึกหัดครูแห่งนั้น ท่านได้แสดงความสามารถ
 ในการปกครองโรงเรียน ต่อมาอีก ๓ ปี ก็ย้ายไปเป็นผู้ตรวจการ
 โรงเรียนแขวงมัธยมของกรมศึกษาธิการ แล้วเป็นผู้อำนวยการโรงเรียน
 ราชแพทยาลัย เป็นอาจารย์ใหญ่โรงเรียนมหาดเล็กหลวง (คือวชิราวุธ
 วิทยาลัยในปัจจุบัน) และผู้อำนวยการโรงเรียนพลศึกษา ซึ่งตั้งขึ้นใหม่
 ตามลำดับ

ครั้นถึง พ.ศ. ๒๔๕๗ ท่านได้กลับเข้ารับราชการในกรมศึกษาธิการ
 ซึ่งเป็นกรมใหญ่คักยกรมธรรมการ ได้ดำรงตำแหน่งพนักงานสอบไล่ กรม
 ศึกษาธิการ มหนาทจการศึกษา และแย่งออกเป็นกรมย่อย ๆ มีหัวหน้ากรม
 เป็นชั้นเจ้ากรม คือ กรมสามัญศึกษา กรมวิสามัญศึกษา และ กรม
 ราชบัณฑิต ส่วนกรมธรรมการมีมหนาทจการพระศาสนา เจ้าคุณโสภาท
 ได้แสดงความสามารถในทางบริหารการศึกษา ยังประโยชน์ให้แก่กรม
 ศึกษาศึกษาเป็นอนนมาก ท่านจึงได้เลื่อนชั้นเป็นข้าหลวงตรวจการศึกษภาค
 หนึ่ง ดูแลการศึกษาในห้ามณฑลคือ อพยยา นครไชยศรี ราชบุรี ปราณ
 และจันทบุรี ครั้นถึง พ.ศ. ๒๔๖๐ ท่านได้เลื่อนชั้นเป็นเจ้ากรมวิสามัญ

ศึกษา มหาวิทยาลัยวิชาศึกษาและโรงเรียนสตรี เป็นกรมศึกษากรมสามัญ
 ศึกษา ทั้ง ๒ กรมขนส่งกตกรรมศึกษาธิการ นอกจากนี้ ท่านยังได้ทำหน้าที่
 กรรมการมณฑลกรุงเทพฯ มีสำนักงานออกแห่งหนึ่งในกระทรวงนครบาล
 แต่ครั้งยังไม่ได้รวมเข้ากับกระทรวงมหาดไทย ผู้เขียนจำได้ว่า ท่านเป็น
 ผู้ทมนัสยราเวง มีน้ำใจเป็นนักกีฬา เคยเล่นฟุตบอลมาตั้งแต่ยังเป็นหนุ่ม
 ครั้นร่างกายไม่อำนวยให้ท่านเล่นกีฬาหนัก ๆ ได้ ท่านก็ชอบกีฬาอื่น ๆ
 สวรรพดี ทั้งมีน้ำใจเป็นนักเลงพร้อมกันไปด้วย ท่านเขียนเรื่องจรรยาของ
 ผู้เล่นและผู้ฟุตบอลลงในหนังสือวิทยากรย์ มีข้อความน่าสังเกตคือ

“จรรยาของผู้ดู จะเป็นพวกข้างฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งก็ได้ หรือดู
 เป็นกลาง ๆ ก็ได้ แต่ไม่ควรจะมีกรยาวาจาสื่อให้เห็นว่า ตนทุจริต
 ประการใดประการหนึ่ง เช่น บอกให้ผู้เล่นโดยผิดกติกา หรือ
 เยาะเย้ยฝ่ายศัตรูในเวลาล้มหรือเตะผิดหรือแพ้ จะช่วยด้วยการบอก
 กัด หรือทำทางกัด ไม่เป็นการห้ามปราม เช่น บอกให้เตะไกล บอก
 ให้หลบ บอกเตะแรง ให้นำให้ตาก็ได้

การผิดกติกาของการเล่น บางคราวผู้ดูบางคนที่เป็นพวกฝ่าย
 พวกเล่นมักจะส่งเสริม คนชนิดนี้ได้ชื่อว่าไม่ใช่หนักเลง”

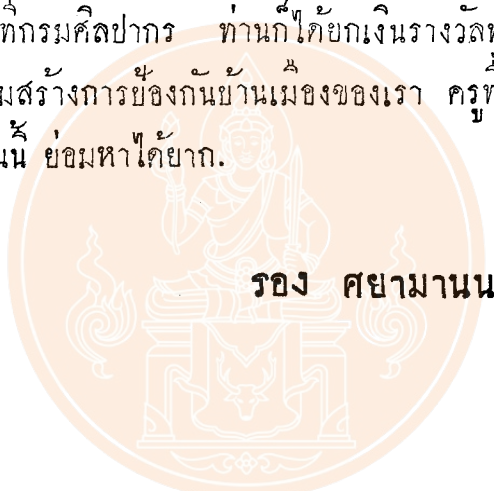
น้ำใจนักกีฬาทำให้ท่านมีเพื่อนฝูง กว้างขวางในวงสังคม ท่านมัก
 จะหาเรื่องพูดตลกขบขันเล่าให้เพื่อนฝูงฟังอย่างน่าสนใจสนาน ท่านเป็นผู้
 มรวางกายแข็งแรง และรักษาตัวของท่านตามแบบไทย ท่านสนิทสนมกับ
 บิดาของผู้เขียน ชอบไปเที่ยวถามต่างจังหวัดด้วยกัน บิดาของผู้เขียน
 พยายามรักษาตัวตามหลักสุขวิทยา ดังที่ท่านได้เขียนหนังสือแบบเรียนไว้

เล่มหนึ่ง ผู้เขียนจำได้ว่า วันหนึ่งเจ้าคุณโอวาทฯ ได้ไปเที่ยวเรือกบขีตา
 ของผู้เขียน ท่านรู้สึกทรงใจเบ็ดหน้าต่างเก่งเรือเพื่อให้ลมเข้า ขีตาของ
 ผู้เขียนขอกให้ขุด เพราะกลัวจะเป็นหวัด ในที่สุดก็ต้องเบ็ดและขุดหน้าต่าง
 เก่งเรือกันหลายครั้ง เจ้าคุณโอวาทฯซึ่งเป็นฝ่ายให้เบ็ดหน้าต่างเก่งเรือ ก็
 เหมือนจะเป็นฝ่ายตกคดก เพราะท่านมออายุมากกว่าขีตาของผู้เขียน

ตำแหน่งสูงสุดที่ท่านได้รับคือ ผู้ช่วยปลัดทูลฉลอง กระทรวงศึกษา-
 ธิการ ท้ายจากนั้นท่านก็ลาออกจากราชการรับพระราชทานบำนาญเมื่อ
 พ.ศ. ๒๔๖๘ มีเรื่องเล่ากันว่า เนื่องจากรัฐบาลผิดเคืองในเรื่องการเงิน
 จำเป็นที่จะต้องคลยภาพข้าราชการ สำหรับกระทรวงศึกษาธิการจะต้องตัด
 งบประมาณเงินเคอนลงราวร้อยละหนึ่งแสนบาท กระทรวงจึงจำเป็นต้องคิด
 ข้าราชการและครูออกเพื่อจะได้ลดงบประมาณเงินเคอน ให้เป็นไปตามความ
 ต้องการของกระทรวงการคลัง ท่านจึงลาออกรับพระราชทานบำนาญ เพื่อ
 ช่วยให้ผอ.โตยังคงขบขญูชาติของออกจากราชการน้อยคนเข้า เส้นายคและ
 ปลัดทูลฉลองกระทรวงศึกษาธิการในเวลานั้น เห็นว่าท่านทำราชการได้
 และปฏิบัติหน้าที่ถึง ๒ ตำแหน่ง ยังไม่สมควรที่จะออก แต่ท่านก็ไปวิ่งวอน
 และขแรงเหตุผลให้ผอ.โตออกสมประสงค์ เมื่อท่านลาออกนั้น มยศ
 เป็นมหาอำมาตยตริ ได้รบพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์ทุติยจุล-
 จอมเกล้า (พานทอง) ทวติยาภรณ์ชางเผือก และทวติยาภรณ์มงกุฎไทย
 เป็นข้าเห็นราชการ ชีวิตในกระทรวงศึกษาธิการของท่านก็สิ้นสุดลงเพียงน
 ท่านได้แต่งหนังสือ วิธสนเลขเบองตน และมีจิตใจรอกษาศพคร ทง
 ยังได้เขียนบทความเรื่องการเมืองเป็นคร โดยใช้นามปากกาว่า "ครูทอง"
 ลงในหนังสือวิทยารยตน

“ไม่ต้องสงสัย พวกครูที่ไม่ได้ประกาศนียบัตรคู่มักเข้าใจตนเอง
 ว่า ตนไม่มีความรู้ดีในการเป็นครู และคงไม่มีใครได้รับตำแหน่งสูง
 ความเข้าใจเช่นนั้น เป็นการคั่งอยู่ เพราะตนจะได้พยายามค้นคว้า
 หลักฐานในการเป็นครูมากขึ้น และคนที่เป็นครูมีประกาศนียบัตรแล้ว
 มักเข้าใจตนเองว่าเป็น ผู้มีความ สามารถ ในการ สอน ตามใบ ประ กาศ
 นียบัตรที่ตนมีอยู่ และคงเดินเข้าสู่ตำแหน่งเป็นลำดับไป ความเข้าใจ
 เช่นนี้ เป็นการไม่ดี เพราะจะพาให้จิตของตนฟุ้งซ่านไป และภายหลัง
 จะปรากฏขึ้นว่า การสอนของตนเลวทรามลง ความจริงครูจะดีหรือ
 เลวอยู่ที่ตัวบุคคล และอยู่ที่การงานที่สอนที่ปกครองโรงเรียน ผล
 ที่สุดก็คือ ศิษย์ที่ออกไปแพร่หลายอยู่ในกิจการอันชอบด้วย ขนบ-
 ธรรมเนียมของบ้านเมือง ส่วนสำนักที่ตรงกันเพื่อรับคนที่มันส์เป็นครู
 ที่เรียกว่า โรงเรียนฝึกหัดครูนั้น ในสถาน ที่นั้น กสอนพวกนั้นให้
 ความรู้ตามความต้องการที่จะให้ออกไปเป็นครู มีกำหนดเวลาเล่าเรียน
 เป็นขีด เมื่อถึงกำหนดแล้วทดสอบความรู้ พวกที่เรียน นักเรียนคนใด
 ที่มีความรู้ตามที่หลักสูตรวางไว้ ก็ให้เห็นว่าผู้นั้นเป็นครูได้ ให้ประกาศ
 นียบัตรถือว่าเป็นสำคัญ ใบประกาศนียบัตรนั้น เป็นแต่แสดงความเป็น
 เป็นผู้มีความรู้ เมื่อแรกออกไปรับราชการเป็นครู ก็ได้รับพระราชทาน
 เงินเดือนตามอัตราที่กำหนดไว้ สำหรับชั้นประกาศนียบัตร ส่วนการ
 ต่อไปภายหน้า อาศัยกิจการที่ตนได้กระทำไปแล้ว ถ้ากิจการเหล่านั้น
 ได้ดำเนินขึ้นไปเจริญดี ตนก็ย่อมได้รับความยกย่องเป็นพิเศษ เหตุ
 ฉะนั้นจึงมีบางคนในพวกเดียวกัน ต่างกันไปในตำแหน่งต่าง ๆ กัน
 ไม่ควรจะเข้าใจผิดในเรื่องเช่นนั้น”

ท่านมีชื่อเสียงว่าเป็นผู้แต่งละครเก่งคนหนึ่ง และก็ได้แต่งบทละคร
 หลายเรื่อง เช่น เรื่องเสวยรอย เรื่องใครผิด เป็นต้น กล่าวโดยย่อ
 คือ ท่านเป็นครุรอบด้าน เป็นครูสอนหนังสือ เป็นครูแต่งแม่เรียน เป็น
 ผู้ที่มีความสามารถทางบริหารการศึกษา ทั้งเป็นครูที่เชี่ยวชาญในการ
 ละคร การโต้วาที และยิ่งกว่านั้น ท่านยังเป็นคนใจใหญ่ เมื่อคราว
 เจริญในการโต้วาทีทกรมศิลปากร ท่านก็ได้ยกเงินรางวัลทั้งหมดขำ
 งบพอดกาศเพื่อเสริมสร้างการของกนบ้านเมืองของเรา ครูทศคุณสมบัติ
 กล่าวมาทั้งหมดเช่นนี้ ย่อมหาได้ยาก.

รอง ศยามานนท์

หอสมุดคุรุสภา

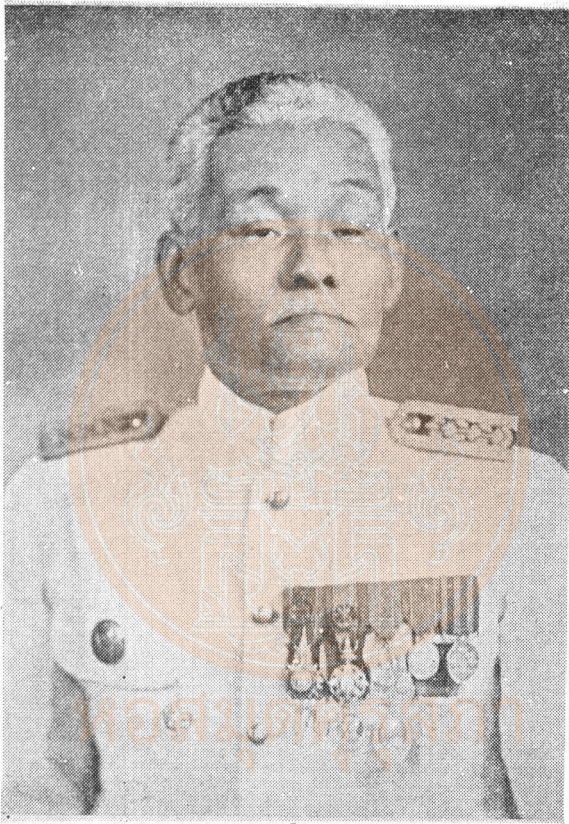
พระยาอุปกิตศิลปสาร (นิ่ม กาญจนาศีวะ)

พ.ศ. ๒๔๒๒-๒๔๘๔

คุณพ่อเป็นลูกห่วยของปู่และย่า (นายหว่าง นางปลั่ง) เกิดที่บ้าน
หมื่น ๑๐ ตำบลบางประทุน อำเภอบางขันเทียน จังหวัดฉะบuri เมืองนท
๑๐ พฤษภาคม ๒๔๒๒ ตรงกับวันเสาร์ แรม ๕ ค่ำ เดือน ๖ ปีเถาะ
จุลศักราช ๑๒๔๑ และถงแกอนิจกรรมเมืองนท ๑๙ พฤษภาคม ๒๔๘๔
ตรงกันวันจันทร์ แรม ๙ ค่ำ เดือน ๖ รวมอายุ ๖๒ ปี คุณพ่อชื่อ
“ นิ่ม ” แต่เรียกกันในเมืองศุวาศีว่า “ แดง ” คุณพ่อมีน้องร่วมบิดา
มารดาเพียงคนเดียว

๑. คุณพ่อ
๒. อาแปลก เจริญแจ้ง (หญิง)
๓. อาปลัก (หญิง)
๔. อาปลุก โพลิน (หญิง)
๕. ศาส์น กาญจนาศีวะ (ชาย)
๖. อาหวาค โหมตสกุล (หญิง)

ปู่และย่าของข้าพเจ้า เป็นผู้มีอาชีพในการทำสวน ตามปกติไม่ค่อย
จะไต่อดยักตบ้าน ฉะนนเมอเด็ก ๆ คุณพ่อจึงอยู่ในความปกครองของชายช
มอญ คือย่าทวดของข้าพเจ้า

พระยาอุปกิตศิลปสาร (น้อม กาญจนาชื้อวะ)

ยายมอญของคุณพ่อเป็นผมน้อยชื่อช้อย โยน จิตมันอยู่ในศีลธรรม

ท่านเป็นผู้ให้ความอบรมมีจิตใจของคุณพ่อมาแต่เยาว์วัย และมักจะพาหลานชายไปฟังธรรมทั่วทุกเป็นนิตย์ เพราะฉะนั้นคุณพ่อจึงเป็นผมน้อยช้อย โยน สุขุมอ่อนโยนมรดกตกทอดมาจากทวดมอญเป็นยาย เมื่อคุณพ่อยังมีชีวิตอยู่ก็กล่าววักยอกของบุญคุณยายของท่านให้ลูกหลาน และญาติมิตรฟังอยู่เสมอ และมักจะกล่าววักยอกหรือชักชวนอย่างให้บรรดาศิษย์ฟังในขณะทำการสอนแทบทุกวันทุกวัย

เมื่อคุณพ่อยุ่ประมาณ ๘ ขวบ ยายนำไปฝากไว้กับพระภิกษุคำ สำนักวัดบางปรุรัตนอก อำเภอช้างชนเทียน จังหวัดฉะเชิงเทรา เพื่อเล่าเรียนหนังสือ พระภิกษุคำได้ยกเล่าหนังสือให้เทาท ในสมัยนั้นจะฟังสอนโดยอยู่กับพระภิกษุคำ ณ วัดบางปรุรัตนอกประมาณ ๒ ปี พระภิกษุคำเห็นว่าเด็กมีสติปัญญาดี สัมควรจะได้รับการศึกษาเล่าเรียนให้สูงยิ่งขึ้นไปอีก ท่านจึงนำความบอกเล่าแก่ยายมอญ และรับเป็นธุระนำตัวไปฝากกับท่าน สัมหัสง สำนักวัดประยูรวงศาวาส ในตอนนั้นได้เล่าเรียนธรรมและหนังสือสามัญตลอดจนหนังสือขอม จนสามารถรับจ้างจารหนังสือ และรับจ้างเขียนสัญญาสารกรมธรรม์ตามสำนักกำนันผู้ใหญ่บ้านได้

เมื่อคุณพ่อยุ่ประมาณ ๑๓-๑๔ ปี ท่านสัมหัสงกลองแ่กรรณภาพ จึงได้กลับมามีบ้าน รวมเวลาที่อยู่กับท่านสัมหัสงประมาณ ๒ ปี ในระหว่างที่อยู่บ้านช่วงเวลา ๒-๓ เดือนนี้ มักจะไปอยู่ตามสำนักกำนันผู้ใหญ่บ้านเพื่อรับจ้างเขียนสัญญาสารกรมธรรม์ นแสดงว่า สมัยนั้นคนที่เจ็กอ่านเขียนหนังสือคงมีน้อย

๓ และใน ปี เดียว กันนี้ พระครูพรหมศรัย อาจารย์ กัสสอ พระ ปรียัติธรรม
ประโยค ๕ ได้

วันที่ ๕ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๔๒ คุณพ่อได้อุปสมบทเป็นพระภิกษุ
ในพระพุทธศาสนา ณ พระอุโบสถวัดสุทัศน์เทพวราราม สมเด็จพระวันรัต
(แดง) เป็นพระอุปัชฌาย์, พระคณาจารย์วัตร เป็นกรรมวาจาจารย์,
สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ริต) เมื่อดูครองยังมีสมณศักดิ์เป็นพระธรรม-
วโรคม เป็นอนุศาสนาจารย์

เนื่องจากในปีนั้น สมเด็จพระวันรัต (แดง) พระอุปัชฌาย์ถึงแก่มรณภาพ
(ได้ทราบมาว่าคุณพ่อเป็นพระภิกษุรูปสุดท้ายที่ได้อุปสมบทเป็น
อุปัชฌาย์) คุณพ่อจึงงดการสอบพระปริยัติธรรม แต่ก็ได้เข้ามาสอบไล่
ไต่ถามเรียนชั้นที่ ๑ (ภาษาไทย) ของมหามกุฏราชวิทยาลัยในปลายปี
นั้นเอง

วันที่ ๑ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๔๓ คุณพ่อได้เริ่มเข้ารับราชการ
เป็นครูฝึกหัดสอน ณ โรงเรียนฝึกหัดอาจารย์สายสวัสดิ์ ทรงทายเป็นบรรพชิต
ได้รับพระราชทานเงินเดือน เดือนละ ๑๕ บาท ในปลาย พ.ศ. ๒๔๔๓ นี้
ได้เข้าสอบวิชาภาษาไทยได้ประโยค ๓ ชั้น ๑ ก็ขึ้นประกาศนียบัตรชั้น ๑
และเข้าสอบพระปริยัติธรรมประโยค ๔ ได้ ณ พระอุโบสถวัดพระศรีรัตน-
ศาสดาราม ในปีนั้นพระมหาเหรียญ (เมื่อสมเด็จพระวันรัต (แดง) ถึง
แก่มรณภาพ พระครูพรหมศรัย ก็พ้นจากตำแหน่งพระครูสมเด็จพระวันรัต
จึงเรียกว่าพระมหาเหรียญตามเดิม) ผู้เป็นอาจารย์กัสสอพระปริยัติธรรม
ประโยค ๖ ได้เช่นเดียวกัน

วันที่ ๑ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๔๔ ได้รับตำแหน่งใหม่เป็นครูของ
โรงเรียนส่วนกุหลาบวัดมหาธาตุ ได้รับพระราชทานเงินเดือน เดือนละ ๕๐
บาท ในปลายปีได้เข้าสอบพระปริยัติธรรมประโยค ๕ ได้ในพระอุโบสถวัด
พระศรีรัตนศาสดาราม พระมหาเหรียญอาจารย์ก็สอบประโยค ๗ ได้ ๓
ส่วนก็เลยยก

วันที่ ๑๒ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๔๕ ย้ายไปเป็นครูโรงเรียนผดุง
อาจารย์ ได้รับพระราชทานเงินเดือน เดือนละ ๕๕ บาท และในปลายปี
สอบพระปริยัติธรรมประโยค ๖ ได้ ๓ พระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม
และได้สอบประโยค ๗ ควบแต่สอบตก พระมหาเหรียญอาจารย์สอบประโยค
๘ ได้ ๓ ส่วนก็เลยยก เมื่อสมัครสอบประโยค ๗ ตกแล้วคุณพ่อก็ไม่
จิตใจจะว่าเรียนต่อไป ฉะนั้นในข้อ ๆ มาจึงไม่ได้เข้าสอบ ส่วนพระมหา
เหรียญอาจารย์ได้สอบพระปริยัติธรรมจนได้เป็นเปรียญ ๘ ประโยค ภาย
หลังได้รับพระราชทานสมณศักดิ์เป็นพระศรีวิสุทธิวงศ์ พระราชาคณะ

คุณพ่ออุปสมบทในพระพุทธศาสนาอยู่ ๕ พรรษา เป็นเวลา ๑๘๒๘
วัน ในระหว่างที่ดำรงสมณเพศอยู่นั้นได้มาตำแหน่งหน้าท้าวราชการ ตลอดจน
ได้ลาสิกขาบทเมื่อวันที่ ๕ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๔๗ ขณะนั้นเป็นครูของ
โรงเรียนผดุงอาจารย์ ได้รับพระราชทานเงินเดือน เดือนละ ๘๐ บาท
เมื่อลาสิกขาบทแล้ว ก็ออกจากวัดไปพักอยู่กับหมอต่วน โชติเวช
เป็นเพื่อนลูกศิษย์ด้วยกัน ที่ร้านเวทกิจบริษัท บ้างตรอกเตา เมื่อวันที่
๒๘ กันยายนปีเดียวกันนั้น ได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์เป็นขุนอุปถัมภ์
ศิลปสาร ในราวเดือนมกราคมได้แยกจากหมอต่วน โชติเวช มาอยู่

ข้ายลถนนทหารบกทหารเรือ อำเภอพาหุรัด และในเดือนนั้นได้สมรสกับแม่
ข้าพเจ้า คุณหญิงอุทัยศิริยสาร (สะอาด) บุตรขุนศรีสถิตย์ (เวณ)
และนางเพ็ง ขณะนั้นขุนศรีสถิตย์ดำรงตำแหน่งนายอำเภอสามแยกกัน
ประคู้ (คือตำบลสามแยกขี้จันทน์)

คุณพ่อมหานาท ราชการ ในตำแหน่งครูโรงเรียนมหาคหคอาจารย์ตลอด
มาจนถึงวันที่ ๖ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๕๓ ได้เลื่อนตำแหน่งขึ้นเป็นข้าหลวง
ตรวจการ ได้รับพระราชทานเงินเดือน เดือนละ ๑๘๕ บาท รัชการ
ในตำแหน่ง ๒ ปี จึงย้ายมาอยู่ในตำแหน่งพนักงานกรมราชขบดชิต เมื่อ
วันที่ ๒๐ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๕๕ ได้รับพระราชทานเงินเดือน เดือน
ละ ๒๒๕ บาท

วันที่ ๒๒ มกราคม พ.ศ. ๒๔๕๘ ได้เลื่อนวิทยฐานะเป็นครู
ประกาศนียบัตรมัธยม

วันที่ ๒๘ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๕๘ ได้เลื่อนตำแหน่งราชการขึ้น
เป็นหัวหน้าการพิมพ์แบบเรียน และหัวหน้าแผนกอภิธานสยาม ได้รับ
พระราชทานเงินเดือน เดือนละ ๒๘๕ บาท และในปี พ.ศ. ๒๔๖๒
ได้มีตำแหน่งหน้าราชการเป็นปลัดกรมตำรวจอีกตำแหน่งหนึ่ง ได้เลื่อน
เงินเดือนขึ้นเป็นเดือนละ ๓๒๐ บาท คงดำรงตำแหน่งใน ๓ ตำแหน่ง
และได้เลื่อนขึ้นเงินเดือนเป็นลำดับมาจนถึงเดือนเมษายน พ.ศ. ๒๔๖๘

ได้รับพระราชทานเงินเดือน เดือนละ ๔๖๐ บาท ต่อมาใน พ.ศ.
๒๔๗๓ ทางราชการได้ยุบกรมตำรวจ จึงได้ย้ายไปเป็นหัวหน้าแผนกใน
กองแบบเรียน กรมวิชาธิการ ต่อมาวันที่ ๑๘ กันยายน พ.ศ. ๒๔๗๔

ย้ายไปเป็นอาจารย์ในคณะอักษรศาสตร์และวิทยาศาสตร์ แห่ง จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย จนถึงวันที่ ๒๘ กันยายน พ.ศ. ๒๔๗๕ จึงย้ายมาเป็นอาจารย์ประจำกรมวิชาธิการ ครั้นทางราชการยกกรมวิชาธิการ ท่านก็ได้เป็นอาจารย์ประจำกรมศึกษาธิการ และอยู่ในตำแหน่งนี้เรื่อยมาจนออกรับพระราชทานบำนาญฐานสูงอายุ ตามพระราชบัญญัติระเบียบข้าราชการพลเรือนเมื่อวันที่ ๑ เมษายน พ.ศ. ๒๔๗๘ รวมเวลารับราชการ ๓๔

ปี แต่ทางราชการยังคงจ้างไว้ในฐานะข้าราชการวิสามัญรับราชการต่อไปอีก ๔ ปีเศษ ครั้นเมื่อเดือนธันวาคม พ.ศ. ๒๔๘๒ คุณพ่อข้าพเจ้าเห็นว่าท่านเข้าอยู่ในเกณฑ์ชราภาพแล้ว กำลังกาย กำลังความคิด ตลอดจนอุปนิสัยต่าง ๆ ก็เสื่อมทรามลง หากจะอยู่รับราชการต่อไปก็น่าจะอำนวยความสะดวกให้แก่ราชการไม่ได้เต็มสติกำลังความสามารถ จึงได้ขอลาออกจากราชการเพื่อพักผ่อนร่างกาย ซึ่งได้ตราครุฑมาเป็นเวลาถึง ๓๘ ปีเศษ

ขณะทรงรับราชการอยู่นั้น นอกจากหน้าที่ในตำแหน่งราชการแล้ว คุณพ่อยังได้รับแต่งตั้งให้ทำหน้าที่พิเศษต่าง ๆ ดังนี้

๑. อาจารย์พิเศษแผนกวิชาภาษาไทย และภาษาโบราณตะวันออกแห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
๒. อาจารย์พิเศษสอนภาษาไทย โรงเรียนฝึกหัดครูประถม
๓. อาจารย์พิเศษสอนภาษาไทย วิชาชุดครูมัธยม

๔. กรรมการชำระสถาปนากรม

และ ๕. ครังส์สุดท้ายได้รับแต่งตั้งเป็นกรรมการพิจารณาวางหลักกตงข้อ

บุคคล

คุณพ่อได้รบพระราชทาน ยศยรรยาศึกษกิจและเครื่องราชอิสริยาภรณ์
ทรงสุจริตทำก่อนออกจากราชการคือ อำมาตย์เอก พระยาอุปถัมภ์คสิณสาร
จิตรถาวรณช่างเผือก ยิ่งกว่านั้นท่านยังได้รบพระราชทานเหรียญคุณงามาตา
เข็มศิลปวิทยา ซึ่งแสดงคุณคุณคุณอันเชี่ยวชาญของท่านทางวิชาภาษาไทย
อีกด้วย

คุณพ่อกับคุณแม่ข้าพเจ้า มีบุตรธิดาด้วยกันรวม ๗ คนคือ

๑. นายอารย กาญจนาชวีระ
๒. นางสาวอารย กาญจนาชวีระ
๓. เด็กชาย (ยังไม่มีชื่อ) ฉงแก่กรรม
๔. นางอรมณ สาทิตย์ทอง
๕. นางกัมพูชานฎ เปร่มกมล
๖. นางสาวสว่างวรรณ กาญจนาชวีระ
๗. นายนิสสัย กาญจนาชวีระ

คุณพ่อเป็นผู้มีนิสัยขยันขันแข็ง แต่มั่นคง มีคุณธรรมสูง จิตใจเต็มไปด้วยความ
เมตตาการุณาและมั่นคงอยู่ในความกตัญญูต่อบุคคลผู้มพระคุณอย่าง
แน่นแฟ้น ถึงนั้นจึงเป็นที่รักใคร่และไว้วางใจของเจ้าคุณศรีวิสุทธิวงศ์ ผู้
เป็นอาจารย์มากคุณคุณหลานในไส้ของท่านเอง แม้เมื่อคุณพ่อได้ลาสิกขาบท
มาอยู่บ้าน และแต่งงานจนมลูกแล้วก็ยังเป็นที่สนทนสนมกับท่าน ท่านเจ้าคุณ
มักจะมอบ อภินิหารของท่านซึ่งสมควรแก่ไม่อาจ เกี้ยวข้องได้ให้คุณพ่อทำแทน
อยู่เนื่อง ๆ และหมั่นมาเยี่ยมเยียนทางบ้านไม่เว้นแต่ละวัน ไต่ทราบายว่าท่าน
เป็นผู้ชานานนามข้าพเจ้าไว้คงแต่ในครรรภ์ ท่านเจ้าคุณได้แสดงความรักใคร่

เห็นตลอดไปคงครอบครว จนถงแกวบตัวชาวเขาไปเลยงตทวดตงแตง
 ไม้หยานม เมอถงเวลากสงชาวเขาไปกินนมแลวนากลยวท ดงนตลอดวน
 จนคางงนำไปส่งบ้าน ท่านโคปฏยศยอยู่อย่างนเย็นนศย เป็นการแสดง
 ความรักใคร่กรณาอย่างสง เพราะฉนนศยพอจงรักและเคารพเจ้าคุณ
 อาจารย์มาก คงจะเห็นโคเมอท่านอาพาธเป็นกาฬโรค ซ่งเป็นโรคคคตต่อ
 อย่างร้ายแรง คุณพ่อก็มีทมความรงเกยจ อดสำห้ข่นนบศพยาศลาอยู่
 อย่างไกลซค จนถงแกมรณภาพ และเมอท่านเจ้าคุณอาจารย์มรณภาพ
 แลว ก็มีอาการเศว้าโศกเศยใจอย่างลุดซง ในเวลานั้นชาวเขามอายุ
 ปรมาณ ๕-๖ ขวบ จำไควว่าคุณพ่อร้องไห้โฮใหญ่ ซ่งในชวตชาวเขา
 ไทเคยเห็นคุณพ่อร้องไห้ในครงนครงเกยว จึงแทบพตไควว่า ในชวต
 ของคุณพ่อ ไม่เคยมความเศว้าโศกเศยใจ ครงไทเท่าเมอครวาทาน เจ้าคุณ
 ศรวลศุทวงศ อาจารย์มรกรใครเคารพถงแกมรณภาพ

คุณพ่อชาวเขามชวตจตใจเป็นครแท คงถอยคางของทานเจ้าพระยา
 ธรรมศคคกมนตร ผยงคยขณชลาโดยตรงมาตงแทวมเขารบราชการ ทง
 เป็นผทเคยไซลชยไกลซคอย่างถกชธยาศย ไทเมตทากจสงมาให้ค่อไปน

“พระยาอุปกิตศิลปสารมนิสัยเป็นคร จมหน้าทเป็นครอยู่ใน
 กรมศกษาธิการ ตอนแรกเขารบราชการ ครงยังหนุ่มอยู่ก็เป็นครค
 ครนภายหลังในเบองปล่ายแห่งอายุ เมอรบค่างแห่งเป็นอาจารย์ใน
 คณะอักษรศาสตร์แห่งจุพาลงกรณมหาวทิยาลัยก็ปรากฏเป็น อาจารย์ด
 อัก ท่านว่า ‘ผู้จะเป็นครตน ต้องอาศัยมนิสัยเป็นครมาแต่กำเนิด’
 พระยาอุปกิตฯ เป็นเช่นนั้นจริงตามตำราที่เดยว

ในกลางอายุ เมื่อมีตำแหน่งหน้าที่อยู่ในกระทรวงธรรมการ พระยาอุปถัมภ์ฯ ได้สำเร็จอยู่ในทางวิชาภาษาไทยและบาลี ถึงแม้จะเป็นเปรียญเพียง ๖ ประโยค อยู่ในชั้นเปรียญโท แต่พระยาอุปถัมภ์ฯ ก็เป็นพหูสูตแตกฉานในวรรณคดีโบราณ อันเป็นประโยชน์แก่ความรู้ภาษาไทยทั่วไป ยิ่งเสียดว่าเปรียญเอกผู้แตกฉานแต่ในภาษาบาลีอย่างเดียว เวลานั้นกระทรวงธรรมการเป็นแหล่งสำหรับเปรียญใครลาสิกขาบทออกมาประสงค์จะทำราชการก็มักหันเข้าหากระทรวงธรรมการ แต่พระยาอุปถัมภ์ฯ ได้เปรียบเปรียญนั้น ๆ ที่ได้เข้าศึกษาในโรงเรียนฝึกหัดอาจารย์พร้อมไปกับเรียนบาลี จนสอบไล่ได้ประกาศนียบัตรครุด้วย จึงได้ทั้งวิชาอย่างเก่าและอย่างใหม่ระคนกัน เลยเป็นคนสำคัญทางวิชาการอยู่ในกรมราชบัณฑิต ซึ่งเวลานั้นเป็นกรมใหญ่ในกระทรวงธรรมการกรมหนึ่ง

ภายหลังเมื่อได้ตั้งกรมตำราขึ้น พระยาอุปถัมภ์ฯ ได้เป็นปลัดกรมนี้ กับได้เป็นหัวหน้าในแผนกตรวจและพิมพ์แบบเรียนทั่วไป เมื่อกระทรวงธรรมการตั้งกรมการพิมพ์ภาษาไทยขึ้นเป็นครั้งแรก พระยาอุปถัมภ์ฯ ก็ได้เป็นกรรมการคนหนึ่ง ได้ทำหน้าที่อันสำคัญอยู่ตราบนานหลายปี

อาศัยเหตุที่พระยาอุปถัมภ์ฯ มีนิสัยเป็นครู ประกอบด้วยความเมตตาจิต ได้ศึกษาและทรงคุณวุฒิฝ่ายวิชาเก่าและวิชาใหม่ เป็นทั้งเปรียญ เป็นทั้งครูฝึกหัดประกาศนียบัตร เป็นผู้แตกฉานในวิชาภาษาไทยกับภาษาบาลี และมีหน้าที่ทางตรวจและแต่งแบบเรียน จึงเป็นผู้

กว้างขวางคนหนึ่ง ในหมู่ข้าราชการกระทรวงธรรมการ เป็นผู้สนิทสนม
 ได้ทั้งกับผู้ใหญ่และผู้น้อย ทั้งกับผู้ทรงคุณวุฒิอย่างเก่าและอย่างใหม่
 ตลอดทั้งครูและนักเรียนทั่วไป บรรดาที่มึนหน้าที่ราชการเกี่ยวโยงไปถึง
 นอกจากราชการในหน้าที่ พระยาอุปกิจฯ ยังทำตนให้เป็นที่
 ประโยชน์ในงานอดิเรกอีกเป็นอันมาก เช่นเป็นที่สมาชิกของสามัคยา-
 จารย์สมาคม ได้เป็นกรรมการบริหารงานบ่อย ๆ ได้เป็นที่ปาฐกถ์วงใน
 ความนิยมของสมาชิกทั้งหลาย เพราะพูดเก่งและมีวิชามาเผยแพร่ ได้
 เป็นตัวละครในคณะบันเทิงของสมาคม และได้เป็นที่นักนิพนธ์เขียนเรื่อง
 ที่ไปรยประโยชน์ในทางศึกษาให้แก่นักส่ววิทยากรย์ของ สมาคม อยู่
 เสมอ ๆ นับว่าพระยาอุปกิจฯ ได้เป็นผู้ช่วยเหลือสามัคยาจารย์สมาคม
 มาก และเป็นผู้ทำตนให้เป็นประโยชน์ได้หลายด้าน ”

คุณพ่อเป็นผู้สนใจในวิชาการ ไม่ว่าจะจะเป็นความรู้ใด ท่านมักจะ
 สนใจอยากทราบอยากรู้ถึงขั้น ไม่หมกมุ่นอยู่แต่ในวิชาชีพของท่านแต่อย่าง
 เดียว พระยาอนุমানราชอินเคยกกล่าวกับข้าพเจ้าว่า “ จะหาผู้รู้เรื่อง
 ภาษาไทยดีได้อย่างเจ้าคุณอุปกิจฯ เห็นจะหาได้ยาก ยิ่งกว่านั้นเจ้าคุณ
 อุปกิจฯ ไม่ใช่จะมีความรู้ในวิชาภาษาไทย ซึ่งเป็นความรู้ในวิชาชีพเท่า
 นั้น ท่านยังมีความรู้พิเศษในเรื่องต่าง ๆ ซึ่งเป็นความรู้รอบตัวด้วยอีกชั้น
 หนึ่ง อันวิชาความรู้รอบตัวต้องการจะเป็นผู้เชี่ยวชาญ หากรู้อย่างเดียว
 ก็เป็นชนิด Specialism carried to excess becomes short sight, and
 then blindness แต่เจ้าคุณอุปกิจฯ ไม่มีลักษณะเช่นนั้นเลย ”

คุณพ่อเป็นผู้เอาใจใส่ต่อการงานในหน้าที่อยู่มาก มักจะค้นคว้าและ
 คำจำกัดความ ไม่ว่าจะในทางคัมภีร์หรือเร็วเท่าที่ใครจะเห็น นำมาเขียนตัวอย่าง
 ครอบคลุมคำสอนเกี่ยวกับบรรพชาสิกขาและศีลปฏิบัติทุกโอกาส มีวิธีสอนอันค
 ึก เป็นที่รักใคร่นับถือของบรรพชาสิกขาและศิษย์ทุกรุ่นทุกวัย ดังจะเห็น
 ักที่นิตยสารแห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยขอใ้ขอใ้จากท่านไว้เป็นพระระลึก ท่าน
 ั้ประสิทธิ์ " มนต์ประจำตัว " ให้ดังนี้ :-

- “เราจะเป็นตัวอย่างอันดีของชาติ” คือ
- ๑. ประพฤติตามรัฐธรรมนูญให้เป็นตัวอย่างตามสามารถ
- ๒. ประพฤติเป็นตัวอย่างที่เรายังบอกพร้อมอยู่ เช่น :-
 - ก. กล่าวคำ “ สวัสดี ” เมื่อพบกัน ช่งนานาชาติ
 เขามทงน
 - ข. กล่าวคำ “ ขอโทษ ” เมื่อผิดพลาด และ
 กล่าวคำ “ ขอบุณ ” “ ขอบใจ ” เมื่อได้
 รับความเอื้อเฟื้อ
- ๓. ประพฤติมารยาท, ศีลธรรมให้สมเกียรติชาติ เช่น
 ไม่กล่าวคำหยาบ ไม่แสดงกิริยาหยาบ ไม่โกรธ
 ง่าย มีใจเป็นนักกีฬา ไม่เห็นแก่ตัว เห็นอกผู้
 อื่น แสดงหน้าเข้มขันอยู่เสมอ เป็นต้น ”

เมื่อพูดถึงความเมตตากรุณาและความเอาใจใส่ต่อศิษย์ รู้สึกว่า
 นพ่อมีความเอาใจใส่ห่วงใยในลูกศิษย์ของท่านมาก ดังจะเห็นได้จาก
 นนาหนังสือต่อไปนี้ :-

(สำเนา)

วันที่ ๒๗ กุมภาพันธ์ ๒๔๗๘

ถึง นิสิตอักษรศาสตร์ปีที่ ๑ และปีที่ ๒ ทราบ

วันที่ ๒๕-๒๗ เดือนนี้เป็นวันสุดท้ายที่ครูจะมาสอน ได้ตั้ง

ใจไว้ว่าจะมาให้ได้ แต่เพื่อญับไข้มาไม่ได้เอาจริง ๆ ทั้ง ๒ ชั้น ครูเสียใจจริง ๆ ที่ไม่ได้มาทั้ง ๒ ชั้น เพราะไม่สบาย แต่ครูได้สอนจบแล้วที่ขาดไปนั้นก็เป็นที่ขาดขอโทษจะตกเดือนบางอย่างเท่านั้น

ด้วยหนังสือนี้ ครูขอตั้งอธิษฐานด้วยเมตตาจิตอันแท้จริงว่า

“ขอให้เธอสอบไล่ได้ทุกคนเถิด” และโปรดรับ “มฤตก” อันเลิศที่ครูได้รับมาจากครูของครูด้วยเคารพไว้งดดี ตามที่ครูได้สั่งสอนไว้แล้วนั้น ๆ เกิด แต่ข้อสำคัญ ขอให้เริ่มแต่ข้อต้น ๒ ข้อ ดังต่อไปนี้

๑. โปรดตั้งเมตตาจิตแก่เพื่อความรู้อย่างแท้จริงของเราให้แก่วิชาของเรากับด้วยความเป็นห่วงอย่างบุตรหรือน้องในไส้ของเราเถิด คือ ให้ทำอย่างที่เราทำ เมื่อพบข้อควรจุดเอามาบอกศิษย์ด้วยเอาใจใส่, ข้อสำคัญไปพบผู้ประพฤติดีก็ดี หรือประพฤติชั่วทางจรยาให้ชาติเราอับอายก็ดี ต้องจดจำเอามาสอนแก่ศิษย์ของเราให้จงได้ อย่างที่ฉันเคยนำมาเล่าแก่เธอ

๒. คำ “สวัสดิ” ที่ครูได้มอบไว้แต่ต้น โปรดอย่าลืมเสียข้อนี้ไม่ต้องเห็นแก่ครูก็ได้ แต่ต้องเห็นแก่ชาติของเราเถิด เพราะชาติของเราจำเป็นจะต้องมีค่าปราศรัยกัน ให้เป็นที่ก็จะล้นกษณะอย่างอารยเทศทั้งหลาย ซึ่งไม่มีค่าอะไรจะดีกว่าคำนี้ สมาคมบางแห่งเขาใช้กัน

อยู่แล้ว มหาวิทยาลัยของเราควรตั้งต้นให้แพร่หลายต่อไปเพื่อชาติ
เพราะใคร ๆ เขาก็ตั้งใจเอาอย่างเรา

ดังนั้น เมื่อพบครูในครั้งแรก แม่ทัพมหาวิทยาลัยนี้ โปรดจงไปรย
อมฤต^๕ทุกครั้งเกิด จะใช้ว่า “สวัสดี” ห้วน ๆ หรือ “สวัสดี
ขอรับ” หรือจะเหยาะให้หวานว่า “สวัสดีขอรับ คุณครู” “สวัสดี
ขอรับ คุณอาจารย์” ครูเป็นปลื้มใจทั้งนั้น ถ้าสมเคราะห์ครูให้ได้รับ
ความปีติยินดีแล้ว เมื่อพบครูครั้งแรกไม่ว่าที่ไหน โปรดกล่าวคำ
ครูจะปลาบปลื้มเหลือเกิน ยิ่งเป็นตอนเช่น กลางถนน ในรถราง ฯลฯ
ครูปลาบปลื้มทั่วคุณ เพราะจะได้เป็นตัวอย่างแก่สาธารณชนชาวไทย
ทั่วไป เป็นความจริงนิตินิตชายหญิงที่พบครูในที่ต่าง ๆ และกล่าวคำ
“สวัสดี” ทำให้ครูปลื้มจนถึงไปตรวจบัญชีชื่อว่า เป็นใครเสมอ มี
นิตินิตหญิงผู้หนึ่ง เธอพบครูและกล่าวว่า “สวัสดีค่ะ” แต่ครูไม่ได้
ยิน เธอกล่าวอีกครั้งหนึ่ง ครูก็ไม่ได้ยินอีก แต่มีคนอื่นเขาเตือน
ครูต้องวิ่งไปขอโทษ กว่าจะทันจนหอบ ครูจึงขอโทษไว้ก่อน คำ
อมฤตอันปลาบปลื้มที่สุดของครูเช่นนี้ ครูได้ยินจะตอบด้วยความยินดี
เสมอ ที่ครูหนึ่งไม่รับตอบ เป็นด้วยไม่ได้ยิน เพราะหูตาครูเข้าอยู่ใน
เกณฑ์ชราภาพแล้ว โปรดให้อภัยครู

ของสอบได้ทุกคนเกิด นิตินิตที่รักของครูทั้ง ๒ ชั้น.

พระยาอุปถิตฯ

ต่อไปนี้เป็นถ้อยคำของคุณพระวรวรเวทย์พลี ผู้เป็นศิษย์ที่คุ้นเคยกับใคร
และยกย่องชมเชยเสมอ ทั้งคุณพระวรวรเวทย์ฯ เองก็เคารพนับถือคุณพ่อด้วย

ความสนิทสนม ท่านไต่กรุณาเขียนข้อความเพิ่มเติมประวัติคุณพ่อ เท่าที่
 รัฐบาลเห็นส่งมาให้ ดังต่อไปนี้

“คุณครู พระยาอุปถัมภ์ศิลปสาร เป็นครูที่ดีเยี่ยมผู้หนึ่ง ใน
 สมัยต้นๆ ที่รัฐบาลราชาธิปไตยจัดการเปลี่ยนแปลงการศึกษาจากแผน
 โบราณซึ่งเรียนกันตามวัดตาม บ้านมาเป็น โรงเรียน อย่างแผน ปัจจุบัน
 ตัวท่านเองอบรมมาจากวัดในครั้งกระโน้น จนกระทั่งสำเร็จการศึกษา
 เปรียญโท ซึ่งนิยมกันว่าเป็นการศึกษาชั้นสูงตามสมัยนิยม ต่อมา
 ได้เข้าเรียนในโรงเรียนฝึกหัดอาจารย์ จนได้เป็นครูประกาศนียบัตร

ตามธรรมดาผู้ได้อบรมอยู่แต่ในวัดครั้งโน้น ย่อมมีภูมิสูงแต่ใน
 ทางวัดและทางศาสนา ไม่ใคร่จะได้คุ้นเคยกับโลกภายนอก ครั้นถึง
 คราวที่ความเจริญของโลกแผ่ทั่วไป การอบรมสั่งสอนคนให้มุ่งไปแต่
 ทางเดียวจึงวิ่งตามความเจริญของโลกไม่ทัน ใครที่ยังล่าหลังจึงเอาตัว
 ไม่รอด เพราะฉะนั้นรัฐบาลจึงมีความมุ่งหมายให้ประชาชนมีความรู้
 กว้างขวาง เหมาะแก่สมัย เพื่อรับรองความเจริญที่ไหลบ่าเข้ามาสู่
 ประเทศไทย เพื่อมิให้คนไทยล่าหลัง จึงได้จัดการเปลี่ยนแปลง
 แผนการศึกษาอย่างใหม่

คุณครู พระยาอุปถัมภ์ศิลปสาร แม้จะได้อบรมแต่ในทางวัดตั้งแต่
 เล็กแต่น้อย แต่ก็มีอุปนิสัยเป็นผู้ยากสู้ยากเห็นของใหม่ๆ แปลกๆ
 เมื่อเป็นครูแล้วท่านชอบสมาคมคบหากับเพื่อนครูข้าราชการตั้งแต่ผู้ใหญ่
 จนผู้น้อย ไม่เป็นผู้ตระหนี่ตัว การที่เป็นไปเช่นนั้นท่านว่า ‘แรกๆ
 จะพูดจาวิสาสะกับใคร ฉันทรัสถกกระดากๆ และจะให้ใครก็ดูยกมือ
 ยกไม้เกะกะ ให้อวดไม่สนิท ทงนเพราะบวชนาน ตั้งแต่บวชเป็นเณรจน

เป็นพระ ไม่ใคร่จะได้ไหว้ใคร มีแต่คนอื่นเขาไหว้ เคยตัวเต็มที
 ท่านเห็นประโยชน์ในการสมาคม ท่านฝันนิสสัยที่ติดมาแล้ว จนกลายเป็น
 เป็นคนมีเพื่อนฝูงมาก พูดจาขบขันสนุกไหนสนุกด้วย ในที่สุดเล่น
 ละครกก็ได้ เป็นตัวละครสำคัญของสามัคยาจารย์สมาคมผู้หนึ่ง ถ้าจะ
 ทียบกับพวกเล่นหนังก็ไม่น่าจะต่ำกว่า ๔ ดาว

ในส่วนวิชาความรู้ ท่านเรียนเพิ่มเติมเสมอ วิชาใหม่ๆ ที่เกิด
 ขึ้นในเมืองไทย ท่านเป็นต้องเรียนทั้งนั้น เช่น คณิตศาสตร์ ท่านเรียน
 สูงถึงตรีโกณมิติ เรขาคณิตก็เรียนพอมีความรู้อุดหนุนการเป็นครู
 ในทางภาษา ท่านพยายามเรียนภาษาอังกฤษ ตรรกวิทยา ภาษาสัน
 สกฤต และในที่สุดเรียนภาษาเขมร จนรู้ภาษาตลอดถึงอักษรวิเชียรและ
 การเปลี่ยนแปลงภาษาเขมร นอกจากนี้ท่านยังชอบทางวิทยาศาสตร์
 ที่ชอบมากที่สุดก็วิชาพฤกษศาสตร์ ถึงแก่อุทิศส่วมาเป็นนักเรียน เรียนวิชา
 นี้ในเวลาว่างที่สามัคยาจารย์สมาคม ส่วนวิทยาศาสตร์อย่างอื่นถึงแม้
 ท่านไม่มีโอกาสจะเรียน ก็เอาใจใส่ศึกษาต่อผู้รู้ ไม่เข้าใจเป็นต้องถาม
 ต้องเรียน

เท่าที่พรรณนามานี้ จะเห็นได้ว่า คุณครู พระยาอุปกิจฯ ไม่เพียง
 แต่เป็นครูดีในยุคหนึ่ง ท่านทำตัวของท่านให้เหมาะแก่สมัย แม้ใน
 ปัจจุบันสมัยนี้ ท่านก็เป็นครูดีตลอดอายุของท่าน ท่านรู้ตัวดีว่าจะ
 ยึดถือแต่เพียงความรู้เดิมเท่านั้น เป็นการทำตัวให้แคบเต็มที ใน
 หน้าที่การเป็นครู จะสอนคนให้มีภูมิเหมาะแก่ความต้องการของ
 รัฐบาลไม่ได้

พูดถึงน้ำใจ ท่านเป็นคนอดกลั้นไม่ก่อความรำรานต่อใคร ข้าพเจ
 เองเคยเถียงกับท่านในเรื่องที่ต่างความเห็นอย่างแรง ๆ โดยมากท่าน
 อนุโลมโดยปราศจากความน้อยใจและโกรธเคือง หรือถ้อยอย่างที่ปลุก
 ถิ่นว่า ‘ลูกศิษย์สู้ครู’ พอหมดเรื่องแล้วก็แล้วไป ท่านก็แสดง
 ความรักใคร่สนิทสนมต่อข้าพเจ้าตามเคย ข้าพเจ้าเองรู้สึกเสียใจ จ
 ถือโอกาสขอขมาลาโทษต่อท่านไว้ในที่นี้ด้วย นอกจากคุณธรรมข้อ
 ท่านมีใจรักศิษย์ของท่านทุกคน คนใดได้ดีที่ท่านก็ยกย่องกล่าวชมเช
 แก่คนอื่น และแสดงความดีอกดีใจโดยสุจริต ใครที่ขัดข้องในกิจกา
 ะไร ถ้าขอความช่วยเหลือท่าน ท่านก็รับธุระ ไม่ปฏิเสธตลอดจน
 เป็นที่ปรึกษาหารือต่าง ๆ

เมื่อท่านยังอยู่ในมัชฌิมวัย ท่านเป็นผู้มีปฏิภาณดีเยี่ยมผู้หนึ่ง
 ในการสอนท่านมักจะหาข้อคำถาม ๆ แยกคาย มา สนับสนุน การ สอน
 ของท่านได้ทันอกทันใจ ซึ่งครูอื่น ๆ มักจะทำเช่นนั้นไม่ใคร่ได้ โดย
 เหตุนี้ท่านจึงเป็นผู้สามารถในการแสดงปาฐกถาและการโต้วาที คร
 นั้นถ้ามีข่าวว่าพระยาอุปกิจฯ จะโต้วาที คนก็ชอบไปฟังกันแน่นหนา
 และได้รับความพอใจครึกครื้นทุกครั้ง ท่านสามารถจะพูดดำเนินแต่
 ได้ด้วยโวหารเหตุผล และสรรคำเหมาะ ๆ มาอ้าง เช่นหัวข้อโต้วาที
 ว่า ‘กินเหล้าไม่ดี’ นั้นเป็นความจริงทั้งทางศีลธรรมและทางวิทยาศาสตร์
 แต่ท่านก็เถียงว่า ‘กินเหล้าดี’ จนชนะจนได้ ดังนั้นเป็นต้น

คุณครู พระยาอุปกิจศิลปสาร เป็นสุภาพบุรุษไม่เอาเปรียบใคร
 เกิดมาไม่เสียที ทำคุณประโยชน์ให้แก่ผู้อื่นมากมายด้วยการสอน

บรรดาคู อาจารย์ในกระทรวงธรรมการ เป็นศิษย์ของท่านโดยมาก แต่ความรุ่งเรืองแห่งชีวิตของผู้เป็นครูก็มีเพียงเท่าที่เห็นนี่เอง”

คุณ่งอได้ทำประโยชน์ไว้แก่ประเทศชาติอย่างมาก กล่าวคือ ได้ถ่ายทอดวิชาความรู้ให้ไว้แก่พลเมืองของประเทศชาติหลายชน หลายชั่วอายุคน หลายชั่วอายุวัย ก็ว่าได้เขียนตำรับตำราภาษาไทยไว้จนครบชุด มี “อักษรวรรณ” “จรรยาภาค” “วาทย์สัมพันธ์” และเล่มสุดท้ายคือ “ฉันทลักษณ์” หนังสือวิจารณ์ฉันทลักษณ์ คุณ่งอได้เขียนแล้วเสร็จก่อนหน้าถึงแก่กรรมไม่กี่วัน ยิ่งงมิได้เขียนค่านำไว้

นอกจากนี้ ยังได้เขียนเรื่องเรียงร้อย ก็บรรดาคูเป็นประโยชน์ในทางกวี และทางจรรยา ทั้งร้อยแก้ว และคำประพันธ์ให้บรรดาคูหนังสือพิมพ์ต่าง ๆ อีกมากหลาย ดังปรากฏตามบัญชีในหนังสือ “ชุมนุมสัมพันธ์ อ.น.ก.” บรรดาคูศิษย์ของคุณ่งอช่วยด้วยแรงเจตนาในกตัญญูกตเวที รวบรวมมรดกแจกในงานศพของท่าน เป็นการสนองอุปการคุณแห่งอาจารย์ที่มากมาที่ปางบรรพ์ แต่ละเรื่องล้วนประโยชน์ให้แก่พลเมืองของประเทศชาติอย่างมากมาย นี่ยังว่า คุณ่งอได้สร้างอนุสาวรีย์ไว้เป็นอนุสรณ์แก่ชนชั้นหลังไว้ที่ปาวสาน

นามปากกาคุณ่งอที่ใช้ในการประพันธ์ มีดังนี้

๑. “สามแฉกรันม” เป็นชื่อตรงๆ แต่ครั้งยังเป็นฉกร
๒. “พระมหานม” เมื่อครั้งยังอุปสมบทเป็นสมณเพศ
๓. “ม.ห.น.” (ม-หา-นม) ใช้เมื่อลาสิกขาบทแล้ว

๔. “อ.น.” (อุปถัมภ์ศิลปสาร—น้อม) ไซ้เมื่อได้รับพระราชทาน
บรรดาศักดิ์

๕. “อ.น.ก.” และ “อนุภา” (อุปถัมภ์ศิลปสาร—น้อม—กาณฺยนาชีวะ)
ไซ้เมื่อได้รับพระราชทานนามสกุล

๖. “อนก คำชอุพ” ไซ้เพียงเรื่องเดียว คือเมื่อเขียนเรื่อง
“รสแห่งกวนพันธุ” ลงในหนังสือพิมพ์ “มหาวิทยาลัย”

อนึ่ง คุณพ่อมีความปรารถนาอันแรงกล้าที่จะให้โครงการทุกแก่โรง-
พยาบาล เมื่อท่านสิ้นชีวิตแล้ว เพื่อให้คณะแพทยศาสตร์แห่งจุฬาลงกรณ์
มหาวิทยาลัยใช้เป็นเครื่องมื่อสอนนักเรียนแพทย์ ในเรื่องนิตยเคศปรารถ
กัษบรรดาบุตรธิดาและญาติมิตร อยู่เป็นนิตย์ จนกระทั่งเมื่อใกล้
จะสิ้นชนมายุของท่าน กล่าวคือ ก่อนหน้าที่ท่านจะถึงอนิจกรรมมประมาณ
๑๕ วัน คุณพ่อได้ไปเยี่ยมบุตรสาวคนที่ ๔ ซึ่งคลอติดบุตรอยู่ที่ศิริราช
พยาบาล ท่านยังได้ปรารถนาก่อนนายแพทย์สุตติกรรม ผู้เป็นเพื่อนของบุตรว่า
เมื่อท่านหาชีวิตไม่แล้ว ท่านจะมอบโครงการทุกของท่านให้แก่โรงพยาบาล
เพื่อใช้ประโยชน์ในการอบรมสั่งสอนนักเรียนแพทย์ ทั้งได้สอบถามวิธีการ
ที่จะมอบโครงการทุกว่า จะทำอย่างไร นายแพทย์แนะนำให้ทำพินัยกรรม
ศพ แต่ท่านยังหาได้ทำพินัยกรรมไว้ไม่ เมื่อก่อนหน้าที่คุณพ่อจะถึงแก่อนิ
กรรมเพียงวันเดียว นายแพทย์ผู้นั้นได้ถามบุตรเขยของท่านว่า ท่านได้ทำ
พินัยกรรมศพไว้แล้วหรือยัง (ในขณะนั้นท่านยังไม่ปรากฏอาการป่วย) ใน
เรื่องนัยมโตมีผู้ใดแจ้งให้ท่านทราบ แต่ในเย็นวันนั้นเอง คุณพ่อก็บป่วยและ
ถึงแก่อนิจกรรมในวันรุ่งขึ้น

บรรดาบุรุษคณาธิการเห็นร่วมกันว่า ขณะที่ท่านมีชีวิตอยู่แต่เป็นอาจารย์
ใช้สิทธิขัณฑ์สัญญาสั่งสอนศิษย์ เมื่อหาชีวิตไม่แล้ว จะคงเป็นอาจารย์โดยใช้
โครงกระดูกเป็นเครื่องอบรมสั่งสอนแทนสิทธิขัณฑ์สัญญาที่ควรอยู่ จึงได้พร้อม
ใจกันมอบโครงกระดูกของคุณพ่อให้แก่คณะแพทยศาสตร์แห่งจุฬาลงกรณ์
มหาวิทยาลัยตามความปรารถนาของท่าน ซึ่งเป็นคุณงามความดีของคุณพ่อ
ชั้นสุดท้าย อันจะตราอยู่ในจิตใจแห่งลูก หลาน เหลน มิรู้ลืม

สรุเว กษยานตา นิรยา, ปตนานตา สมุจจฺจฺรยา
สโยคา วิปรโยคานตา, มรณาน ตณฺจ ชีวิทฺม
(ทิพยวาทาน)

สิ่งทองปวงที่สะสมกันอยู่ ลงท่ายกสิ้นไป ทพอกพูนกันขึ้น ลงท่ายก
ตกไป ทิยรรจบพบกัน ลงท่ายกพรางไป และชีวิตลงท่ายกตายไป.

คำแปลของพระสารประเสริฐ (ศรี นาคะประทีป)

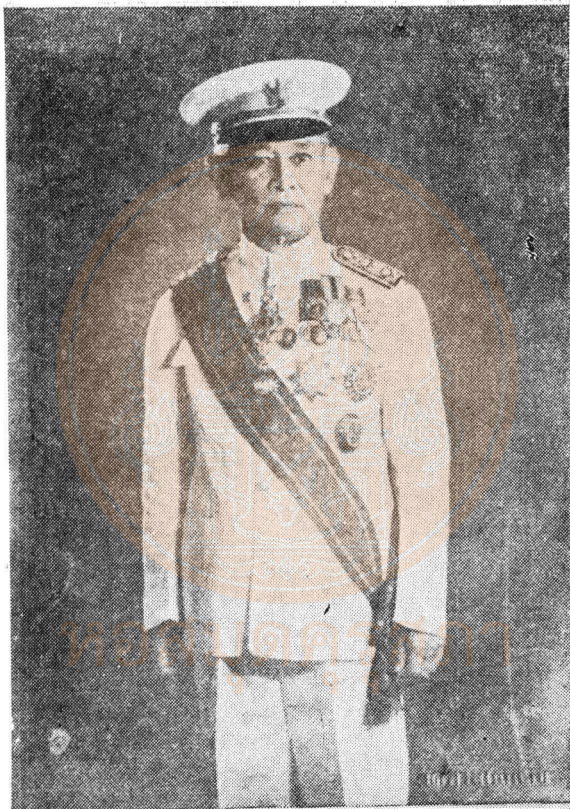
อารีย์ กาญจนาศีวะ

พระยาเมธาธิบดี

(สาทร สุทธเสถียร)

พ.ศ. ๒๔๒๒—๒๔๕๕

พระยาเมธาธิบดี (สาทร สุทธเสถียร) เป็นบุตรหลวงอาวธอวรรณ
(สุท สุทธเสถียร) กับ นางพัน สุทธเสถียร เกิดเมื่อวันที่ ๙
ค่ำ เดือน ๑๒ ปีเถาะ ตรงกับวันที่ ๗ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๒๒ ณ
บ้านในตรอกข้างวัดมหาธาตุ ตำบลท่าพระ อำเภอพระนคร จังหวัดพระนคร
พระยาเมธาธิบดี ได้รับการศึกษาเบื้องต้นเมื่ออายุได้ ๙ ปี จาก
พระปลัดคง วัดมหาธาตุ ต่อมาได้เข้าศึกษาในโรงเรียนพระตำหนัก
สวนกุหลาบ ในพระบรมมหาราชวัง สอบไล่ได้ประกาศนียบัตรอังกฤษชั้น
๕ เมื่อสำเร็จการศึกษาจากโรงเรียนพระตำหนักสวนกุหลาบแล้ว ได้เข้า
ศึกษาต่อในโรงเรียนฝึกหัดอาจารย์ ณ โรงเรียนเท็กซัส สอบไล่ได้ชั้นที่ ๑
ประกาศนียบัตรครูภาษาไทย และประกาศนียบัตรครูภาษาอังกฤษ เมื่อ
พ.ศ. ๒๔๓๘ พระยาเมธาธิบดีมีความเฉลียวฉลาดและใฝ่ใจต่อการศึกษา
มาตั้งแต่เยาว์วัย ตลอดเวลาที่ได้อาศัยในสำนักเรียนต่าง ๆ จึงปรากฏว่า
เป็นนักเรียนที่ “เรียนเก่ง” เช่นเยี่ยมคนหนึ่งชั้นเสมอ
พระยาเมธาธิบดีได้เข้ารับราชการครั้งแรกเป็นครูฝึกหัดในโรงเรียน
ฝึกหัดอาจารย์ ทำหน้าที่เป็นผู้ช่วยอาจารย์ใหญ่ฝึกสอนวิชา เมื่อ พ.ศ.

พระยามหาธีรบดี (สาทร สุทศเสถียร)

๒๔๓๙ ได้รับพระราชทานเงินเดือน ๆ ละ ๘.๐๐ บาท ต่อมาได้เลื่อน
 ขึ้นเป็นครูช่วย และครูพิเศษ สอนภูมิศาสตร์และวิชาครู เมื่อแรกเข้ารับ
 ราชการนั้นพระยาเมธานิชบิดาอายุได้ ๑๖ ปีเศษเท่านั้น ลูกศิษย์ของท่านแต่
 ละชั้นจึงมีอายุมากกว่าครูกว่าครึ่งชั้น แม้ครูจะมีอายุน้อยกว่าศิษย์และ
 ต้องสอนศิษย์ถึง ๓ วิชา ก็มีไชยัญหาสำคัญสำหรับครูหนุ่มเช่นพระยา
 เมธานิช บิดาทรงความมุ่งมั่นแน่วแน่ มีกตเมตต์ในการสอนดี พุดจาหลักแหลม
 วางตัวดี ฉะนั้นการสอนและการปกครองศิษย์ส่งอายุกว่าจางราชบรรณโคศล
 ตลอดเวลาทพระยาเมธานิชบิดาสอนประจำอยู่ที่โรงเรียนฝึกหัดอาจารย์ได้แสดง
 ให้เห็นว่า เป็นสมาชิกลักษณะของครูคืออย่างครบถ้วน วิชาใดที่ท่านสอน
 ท่านจะท่องจนทักไว้อย่างละเอียดและคอยตรวจตราแก้ไขปรับปรุง ให้ถูกต้อง
 กันสมัยอยู่เสมอ ภายหลังขันทกการสอนเหล่านั้นได้กลายมาเป็นตำราและ
 เขยเรียนต่าง ๆ หลายต่อหลายเล่ม แต่ละเล่มได้อยู่ในความนิยมของครู
 และนักเรียนมาเป็นเวลานาน

ไม่แก่พระยาเมธานิชก็จะเป็นครูหนุ่มผู้ทรงคุณความดีแต่อย่างเดียว
 ท่าน ยังเป็นผู้สามารถมองเห็นการณ์ไกลในด้านอื่น ๆ นอกจากเรื่อง
 เกียวกับครูโดยเฉพาะ เช่น เห็นคุณค่าและประโยชน์ของการฝากทรัพย์สิน
 ไว้กับธนาคารว่ามีความปลอดภัยและดีกว่าเก็บรักษาไว้ที่บ้านหรือทอนใต้ ทั่ง
 มีส่วนให้ได้รับความสะดวกดีจากผู้ติดต่อทั้งหลายอีกด้วย พระยา
 เมธานิชจึงทรงนึกที่จะเปิดบัญชีฝากเงินไว้กับธนาคารเสมอ แต่ก็ไม่อาจ
 ทำได้เพราะมีเงินไม่ครบจำนวนที่จะเปิดบัญชีฝากธนาคารได้ อาศัยความ
 อนุเคราะห์ของนายภักดีวิ. ย. ยอนสัน อาจารย์ใหญ่โรงเรียนฝึกหัดอาจารย์

รับรองและให้ยืมเงิน พระยาเมธาธิบดีจึงเปิดบัญชีฝากเงินธนาคารได้สำเร็จ
 ในสมัยนั้นคงจะไม่มีครูหนุ่มอายุต่ำกว่า ๒๐ ปีคนใดเลยที่จะสนใจหรือเข้าใจ
 กิจการของธนาคารจนถึงกับนำเงินไปฝาก แม้สมัยนั้นมีธนาคารและสาขา
 ธนาคารเกิดขึ้นมากต่อมาก แต่จะมีครูหนุ่มอายุไม่ถึง ๒๐ ปี ฝากเงิน
 ไว้กับธนาคารบ้างหรือไม่ ยังสงสัยอยู่ ถึงอาจจะมีบ้างก็คงไม่ก่นกนกันเป็น
 แน่ การที่พระยาเมธาธิบดีฝากเงินไว้กับธนาคารเช่นนั้น ย่อมแสดงให้เห็น
 เห็นว่าเป็นผู้มีควมริเริ่มมาแต่อายุน้อยแล้ว บางทีอาจจะเป็นครูหนุ่มคนแรก
 ที่ฝากเงินไว้กับธนาคาร ต่อมาพระยาเมธาธิบดีคงจะไปศึกษากิจการเกี่ยวกับ
 ธนาคารเพิ่มเติมจนออกรเรื่อย ๆ และก็คงจะเป็นมูลเหตุอย่างหนึ่งให้พระยา
 เมธาธิบดีได้เขียนหนังสือใจความในวิชาศกหมม ชงมเวียงของ ธนาคารอยู่
 ทั่ว ชนเมธ พ.ศ. ๒๔๓๐ อันเป็นบททรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พระยา
 เมธาธิบดีเป็นองคมนตรี การที่ทรงแต่งตั้งนักการศึกษาผู้มีความรอบรู้ทาง
 เศรษฐศาสตร์ด้วยเช่นนี้ย่อมจะเป็นประโยชน์แก่ราชการอย่างมาก เพราะ
 เท่ากับ “ปานกลองตัวด้วยหินก้อนเดียว”

พ.ศ. ๒๔๔๒ พระยาเมธาธิบดีย้ายจากโรงเรียนฝึกหัดอาจารย์ไป
 รับราชการในกรมศึกษาธิการ เป็นผู้แต่งตำราภูมิศาสตร์และวิทยาศาสตร์
 ยังคงต้อง ไปสอนวิชาทั้งสองนี้ใน โรงเรียนฝึกหัดอาจารย์อีก สัปดาห์ละ ๔
 ชั่วโมง นอกจากนั้นยังมีหน้าที่ตรวจโรงเรียนหลวงทั่วไปอีกด้วย

โดยเหตุที่พระยาเมธาธิบดีมีความรัก ขยันขันแข็ง เขาใจใส่การ
 งานที่ยัง ไม่เคยย่อท้อต่อการทำงานที่ใครบ่มอบหมาย กอปรทั้งอายุยังน้อย

รัฐบาลจึงได้ส่งไปเรียนวิชาครูเพิ่มเติม ณ ประเทศอังกฤษ ได้เข้าเล่าเรียน
 ในวิทยาลัยเขอโรโรค ที่ไอเซิลเวธิ ใกล้กรุงลอนดอน เมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๓
 ครั้นสำเร็จการศึกษากจากวิทยาลัยเขอโรโรคแล้ว ได้เดินทางกลับเข้ามา
 รับราชการอยู่ในกรมศึกษาธิการเมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๕ ในตำแหน่งผู้ช่วย
 แต่งตำราในกองแบบเรียน และต้องไปสอนวิชาครูที่โรงเรียนฝึกหัดอาจารย์
 ทั้งเช่นเคย ในข้เดียวกันนั้น พระยาเมธาธิบดีได้อุปสมบท ณ วัดบวรนิเวศ
 วิหาร ในสำนักสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส
 รวมเวลา ๑๐๐ วัน ได้เล่าเรียนพระธรรมวินัย สอนไล่ไต่วินัยธรรมใน
 นวโกวาทกับพุทธานุพุทธประวัติ และมหาปริณิพพานสูตร จัดเป็นประกาศ-
 นียบัตรชั้นเอกพิเศษ ได้ประทานพระรูปสมเด็จพะอยู่ชฌาย์ขนาดใหญ่
 ใส่กรอบ

ขณะที่ศึกษาอยู่ที่วิทยาลัยเขอโรโรคนี้ พระยาเมธาธิบดีได้ศึกษาวิชา
 เลข วิทยาศาสตร์แขนงต่าง ๆ ภาษาฝรั่งเศส และภาษาสันสกฤต เพิ่ม
 เต็มเป็นพิเศษ นอกจากวิชาครูและภาษาอังกฤษซึ่งจะต้องเรียนเป็นปรกติ
 ทั้งยังได้อุตสาหะศึกษารายเรียงจดพิมพ์แบบหัดเขียนลายมือหนังสือไทยส่งมา
 กรุงเทพฯ เพื่อใช้ตามโรงเรียนหลวงทั่วไป นอกจากเรียนและเขียนไต่ค้แล้ว
 ยังพูดไต่ค้อีกด้วย ได้เคยไต่ค้ว่าทศมาศมนักเรียนองักฤษ ณ กรุงลอนดอน
 ในญัตติว่า "กินหมากไม่ค้" พระยาเมธาธิบดีเป็นฝ่ายค้าน ผลของการ
 ไต่ค้ว่าทศมาศมนักเรียนองักฤษเป็นฝ่ายชนะ

หน้าที่ส่วนใหญ่ของพระยาเมธาธิบดีได้แก่การสอนในโรงเรียนฝึกหัด
 อาจารย์และแต่งตำราเป็นพน ทั้ง ๒ หน้าที่นพระยาเมธาธิบดีปฏิบัติได้

ผลก จังไคเลอนตำแหน่งและเงินเดือนสูงชนร้อย ๆ ใน พ.ศ. ๒๔๕๕
ไคเป็นเจ้ากรมราชบัณฑิต เมื่อดำรงตำแหน่งนโต ๔ ปีเศษกไคเลอนชน
เป็นปลัดกทลลของกระทรวงธรรมการ เมื่อวันที่ ๑ เมษายน ๒๔๖๐

ในระหว่างที่ดำรงตำแหน่ง ผู้ช่วยแต่งตำรา ใน กอง แขนบ เรียบ และ
เจ้ากรมราชบัณฑิตนั้น พระยาเมธาธิบดีไคจัดการรวบรวมพิมพ์หนังสือเรียน
แก้ไขตำราของเก่าและตรวจแก้ตำราที่พิมพ์แต่งส่งให้เป็นแบบเรียนหลวงและ
ขออนุญาตเอาไปจัดพิมพ์จำหน่ายเองเป็นจำนวนมาก และยังไคเรียบเรียง
แบบเรียนพิมพ์เป็นตำราด้วยตนเองไว้อีกไม่น้อย เช่น

๑. วิชาสอนบทเรียนด้วยของ
๒. บทเรียนด้วยของเล่ม ๑
๓. บทเรียนด้วยของเล่ม ๒
๔. บทเรียนด้วยของเล่ม ๓
๕. เลกเซอร์ด้วยศิลปะลิ้นของโรงเรียน
๖. เลกเซอร์ด้วยวิชาสอนพงศาวดาร
๗. วิชาครูอธิบายทมิวิทยา
๘. วิชาสอนภมิกศาสตร์
๙. สอนอ่านเรื่องการเพาะปลูก
๑๐. นิทานอีสป

บรรดาดำรงและแบบเรียนดังกล่าวแล้วนั้น ไคใช้อยู่ในโรงเรียนทั่วไป
เป็นเวลาหลายปี ในปัจจุบันนทานอีสปก็ยังคงใช้เป็นแบบเรียนมาตรฐาน
ของกระทรวงศึกษาธิการอยู่ด้วย หนังสืออนทานอีสปมีอายุ ๔๖ ปีเศษ

พิมพ์แล้ว ๑๒ ครั้ง จำนวนพิมพ์ส่งลงลานเล่ม นับว่าเป็นหนังสือที่คนรู้จักมากที่สุดเล่มหนึ่ง นักเรียนสมัยนั้นเมื่อเห็นหนังสือชุดบทเรียนด้วยของโดยเฉพาเล่ม ๑ ขยับพิมพ์ครั้งแรก รู้สึกทนทนที่ใดเห็นรูปภาพแทรกอยู่ในเล่มมีมากกว่าหนังสือเล่มอื่น ๆ ในสมัยเดียวกัน คือมีรูปชาวต่างประเทศ ๑๔ รูป รูปสัตว์ ๑ รูป

นอกจากตำราและแบบเรียนดังกล่าวแล้ว พระยาเมธาธิบดียังได้เขียนเรื่องลงในหนังสือวิทยากรยกหลายเรื่อง เช่น นิตโศลกของชินปุระเมษยจติการศึกษาของญุ่นโดยย่อ การศึกษาแห่งประเทศไทยตามลทธิขารอนโตโรกุ กิกจิ เป็นต้น

พระยาเมธาธิบดีเป็นคนแรกที่ริเริ่มนำวิชาอภิปาทยาศาสตร์มาเรียกกันในปัจจุบันว่าจิตวิทยา เข้ามาปลูกฝังเผยแพร่ในเมืองไทย โดยจัดสอนวิชานี้ขึ้นในโรงเรียนฝึกหัดอาจารย์ และทรงเป็นคนแรกที่เขียนตำราอภิปาทยาศาสตร์และรสาณศาสตร์ (เคมี) ขึ้นไว้อีกด้วย วิชาอภิปาทยาศาสตร์ยังประโยชน์แก่ครูและนักเรียนเป็นอันมาก

พ.ศ. ๒๔๖๒ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พระยาเมธาธิบดีออกไปเป็นผู้อำนวยการนักเรียนไทยในสหรัฐอเมริกา จนถึงวันที่ ๑ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๖๕ จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้กลับเข้ารับราชการในตำแหน่งอธิบดีกรมธรรมการ สังกัดกระทรวงวัง พระยาเมธาธิบดีลาออกรับพระราชทานบำนาญ เมื่อวันที่ ๑ เมษายน พ.ศ. ๒๔๖๘ แต่ในระยะนั้นมพระราชประสงค์จะให้กระทรวงธรรมการรวบรวมสถิติการศึกษาและติดตามความก้าวหน้าของการศึกษาในนานาประเทศให้ยิ่งขึ้น จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พระยาเมธาธิบดีเข้ารับราชการใหม่ เมื่อวันที่ ๗

เมษายน พ.ศ. ๒๔๗๓ ในตำแหน่งอธิบดีกรมวิชาวชิการ ซึ่งเป็นกรมตั้ง
ขึ้นใหม่ในกระทรวงธรรมการ และได้ลาออกรับพระราชทานบำนาญอีกครั้ง
หนึ่งเมื่อวันท ๗ กันยายน พ.ศ. ๒๔๗๕ พระยาเมธาธิบดีได้รับพระ-
ราชทานเงินเดือนก่อนออกรับพระราชทานบำนาญเดือนละ ๑๐๕๐ บาท

พระยาเมธาธิบดีชอบเขียนหนังสือเป็นประจำทุกวัน เมื่อออกจาก
ราชการแล้วได้แปลและเรียบเรียงหนังสือไว้ชุดหนึ่งมี ๘ เล่มด้วยกันคือ

๑. ขรมเทศานภาพแห่งยุคธรรม
๒. วันประสูติของเสด็จพระองค์หญิง
๓. ปาฐะเวองประทุษร้ายต่อผู้ร้าย
๔. หลักมมะแห่งพุทธศาสนา
๕. หลักสำคัญแห่งพุทธศาสนา
๖. พระพุทธศาสนา
๗. ใจความในวิชาคหกรรม
๘. ทาราศาสตร์ของตน

หนังสือชุดนี้พระยาเมธาธิบดีได้เลือกแล้วว่ามีคุณค่าอ่าน นารู้ ใ้
ถอยค้ำกะทกรคักความมาก แฝงไว้ซึ่งปรัชญา มีประโยชน์ทั้งทางโลก
และทางธรรม เรื่องที่ ๑-๕ เป็นเรื่องแปลตรงตามต้นฉบับทั้งถอยค้ำและ
ใจความ เรื่องที่ ๖-๘ เป็นเรื่องเรียบเรียงขึ้นง่าย ๆ สำหรับคนทั่วไปจะ
ได้อ่าน เรื่องแรกคือเรื่อง ขรมเทศานภาพแห่งยุคธรรม เป็นเรื่องแปล
จากภาษาฝรั่งเศสชื่อ "แมเซสติ ออฟซัสติก" ของอานาโตล ค.บรานซ์
นักประพนธมชอชาวฝรั่งเศส เรื่องสุดท้ายของหนังสือชุดนี้เป็นเรื่องเรียบ
เรียงขึ้น คือ เรื่องทาราศาสตร์ของตน หนังสือชุดนี้จกทว่าเป็นตัวอย่าง

กักตุนของหนังสือประเภทแปลและเรียบเรียงจากหนังสือต่างประเทศ สมควร
 ให้นักศึกษา ครู นักเรียน นักแปลและผู้สนใจในวรรณกรรมทุกคนจะยกยอ
 ว่าเป็นแนวชัย พระยาเมธาธิบดีมีความรักภาษาไทยแตกฉานดีมาก พยายาม
 ที่จะใช้และเชิดชูภาษาไทยในการเขียนหนังสืออยู่เสมอ ท่านพยายาม
 บัญญัติศัพท์ขึ้นไว้ไม่น้อย เช่น ศัพท์วิทยา (ปรัชญา) กำลังว่องไว
 (กิจกรรม) คณะพาณิชย์ (ทรัสต์) คหกรรม (เศรษฐศาสตร์) กรรมวิภาค
 (วิภาคกรรม) ความตลก (คราวีต) เป็นต้น

พระยาเมธาธิบดีมีนิสัยชอบศึกษาเล่าเรียนและวิจัยอยู่เสมอ เมื่อจะ
 เขียนหรือทำกิจการใดก็ขบคั่งแน่นแน่วแน่มิละเลย จะเห็นได้จากที่ใดเขียน
 ไว้ในหนังสือประทุษร้ายต่อผู้ร้ายคนหนึ่งว่า “มีผู้กล่าวว่าโรคร้ายของ
 ประเทศนั้นมี ๓ คือ สมณะผู้ใจบาป ๑ แพทย์ผู้ปราศจากความรู้ ๑
 และบัณฑิตผู้ไม่รู้จักยุติธรรม ๑” ต่อมาอีก ๒๐ ปี พระยาเมธาธิบดี
 ได้เขียนบทความชื่อ “นักองค์การอาชีพไทยที่ตองสุดรคุณ” เป็นทำนอง
 เตือนนักการเมืองไว้ว่า องค์การอาชีพไทยเป็นโรคระบาดทำลายการปกครอง
 ระบอบต่าง ๆ ใต้อย่างหนึ่ง บทความเขียนไว้ในนิตยสารชื่อ “ประโยชน์”
 ปีที่ ๑ เล่ม ๒ เมษายน ๒๔๘๐ ออกเรื่องหนึ่งก็คือ วันหนึ่งในพ.ศ. ๒๔๖๗
 พระยาเมธาธิบดีได้ยื่นเขาพักกันลงเรื่องเครื่องขันทินเผาในร้านวิจิตรภาษาคาร
 (ถนนเฟื่องนคร) แต่แล้วก็มีใตใสใจ จนเวลาผ่านไปอีก ๕-๖ ปีจึงเริ่ม
 ขันทินเผาเครื่องขันทินเผาโดยขอแจกกันลายมังกร ไปนึ่งเหล็กใบหนึ่งเขนครึ่ง
 แรกโดยไม่มีความรเรืองเครื่องขันทินเผาเลย แต่พอล่วงมาถึง ๕-๖ ปี
 พระยาเมธาธิบดีกลับกลายเป็นผู้มีความรเรืองเครื่องขันทินเผา อย่างดีเยี่ยม

คน หนึ่ง จน ถึง กับ ได้ รวบรวม ความ วิจารณ์ เครื่อง ยนต์ ดินเผา ไป พักทาง วิทยุ
 กระจายเสียง เมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๘ ใน ปี ต่อ มา จึง ได้ มี ผล ผลิต พิมพ์ ออก ภา ภา
 เครื่อง ยนต์ ดินเผา ขึ้น เป็น เล่ม สัมผัส ศิลปะ กรรม ใจ ของ ใจ ทักษะ หนึ่ง สั
 เล่ม เป็น หนังสือ ทัศนคติ ทาง โบราณคดี และ ประวัติศาสตร์ อย่าง มาก
 ยาก ที่ ใคร จะ เขียน ขึ้น ได้ ง่าย ๆ เพราะ การ เขียน จะ ต้อง อาศัย ทุน และ ความ
 ขำขัน นานา วิจารณ์ อย่าง รอบ คอบ กว้าง ขวาง กิน เวลา นาน ต้อง อาศัย สิ่ง
 ของ ซึ่ง ล้วน แต่ หา ได้ ยาก ยิ่ง มา เป็น อุปสรรค สำหรับ เขียน และ ตระ อย่าง ให้ ฝ่าน
 ได้ วิจารณ์ พระยา เมธาธิบดี มิ่ง เหล่า นอน อยู่ เกือบ ขริบ ครบ แล้ว จึง เป็น ผล ให้
 ท่าน เขียน หนังสือ ศิลปะ กรรม ใจ ของ ใจ ทักษะ ได้ อย่าง สละสลวย ชวน ให้ อ่าน
 เป็น ประโยชน์ ค่า สำหรับ ผู้ ใฝ่ ใจ จะ หา ความ เหล็ด เหลิง ใน การ เกี่ย รวบรวม
 เครื่อง ยนต์ ดินเผา เป็น งาน อดิเรก เครื่อง ยนต์ ดินเผา ที่ พระยา เมธาธิบดี รวบรวม
 ไว้ เมื่อ ครบ มั ชั่ว ต่อ ขึ้น นม ประโยชน์ อย่าง มาก แม้ ที่ กว้น นรธา ชาว ต่าง-
 ประเทศ ทัศน ใจ ทาง นยง ได้ มา ศึกษาค้น คว้า สิ่ง ของ เหล่า นที่ บ้าน ของ ท่าน อยู่ เสมอ
 นับ ว่า เป็น เกียรติ ประวัค ส่วน หนึ่ง ที่ ช่วย ให้ ชาว ต่าง ประเทศ เห็น ความ สามารถ
 และ รอด ขริบ ของ คน ไทย แม้ พระยา เมธาธิบดี จะ ล่วง ลับ ไป แล้ว เครื่อง ยนต์ ดิน-
 เผา ของ ท่าน ก็ จะ ทำให้ ชาว ไทย และ ชาว ต่าง ประเทศ กล่าว ติ นาม ของ ท่าน
 ไป อีก นาน

นอกจาก เขียน หนังสือ และ เล่น เครื่อง ยนต์ ดินเผา แล้ว พระยา เมธาธิบดี
 ยัง ได้ ชอบ ว่าเป็น นัก เล่น “ หน้า วัว ” คน หนึ่ง เพราะ ได้ สัมผัส หน้า วัว ชนิด
 สวย ๆ แปลก ๆ ไว้มาก ใน วงการ นัก เล่น หน้า วัว ด้วย กัน แล้ว ย่อม รั ก
 พระยา เมธาธิบดี ก็ และ ยอม ฝึก ให้ เป็น เอตทัคคระ ใน ทาง หนึ่ง นอก จาก น

พระยาเมธาธิบดียังได้เริ่มเลี้ยงไก่พันธุ์โรคไอโรแลนด์ พันธุ์บาร์ (Barred Plymouth Rock) และนกพิราบพันธุ์ตงกระใบ เฉพาะไก่โตเลี้ยงไว้ก่อนที่
รัฐบาลจะได้ชักชวนประชาชนให้เลี้ยงไก่ขนานใหญ่เมื่อ พ.ศ. ๒๔๘๓
นี้หน้าวัว ไก่ และนกพิราบ ได้รับการดูแลรักษาอย่างใกล้ชิดตลอด
ทุกท่านทงน

พระยาเมธาธิบดีได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์ครั้งแรกเป็นชน
ชั้นชวณะพนธ์ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๖ และได้เลื่อนชั้นเป็นลำดับจนกระทั่ง
ในพระยาเมธาธิบดี เมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๖ ได้รับพระราชทานยศครั้งแรก
ในอำมาตย์โทเมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๔ และได้เลื่อนชั้นเป็นมหาอำมาตย์โท
เมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๓ เสร็จราชการอัสวียามรณสูงที่สุดพระยาเมธาธิบดีได้รับ
พระราชทานคือ ประถมาภรณ์มงกุฎไทย และเหรียญดุษฎีมาลาเข็มศิลป
วิทยา อันเป็นเครื่องเชิดชูเกียรติคุณความดีของท่าน

ในขณะที่ยังรับราชการอยู่ พระยาเมธาธิบดีได้ปฏิบัติราชการพิเศษที่
สมควรจะได้นำมากล่าวไว้ เพื่อเป็นเกียรติประวัติ คือได้เป็นประธาน
กรรมการสอบไล่ข้าราชการพลเรือนชั้นราชบุรุษกับกรรมการสอบเขาวนทอง
พระนครและต่างจังหวัด การสอบข้าราชการพลเรือนทรงน เป็นครั้ง
แรกที่จัดใหม่การสอบเขาวนทอง นับว่าเป็นความริเริ่มอีกอย่างหนึ่งของ
พระยาเมธาธิบดีที่นำการสอบเขาวนเข้ามาใช้ในการสอบไล่

พระยาเมธาธิบดีชอบขี่รถจักรยานและเดินเล่นไกล ๆ เป็นนิจสิน ทำ
เป็นคนแข็งแรงไม่เจ็บไข้บ่อย ๆ และมีอายุยืนยาวกว่าเพื่อนนักเวียนและ
อันร่วมราชการด้วยกันเป็นอันมาก ก็พักทำนอชอและสามารถเล่นไต่ค
กอล์ฟ

พระยาเมธาธิบดีช่วยเป็นโรคมะเร็งในเลือด ถึงอนิจกรรมด้วยความ
 สงบเมื่อวันที่ ๓๑ ตุลาคม ๒๔๙๙ อายุได้ ๗๖ ปี ๑๑ เดือน ๒๓ วัน
 เมื่อยังมีชีวิตอยู่พระยาเมธาธิบดีเป็นผู้ซื่อสัตย์สุจริต กตัญญู ทรงไม่
 ทรงมา มัธยัสถ์ ไม่ชอบกัหนิยมสินใคร ไม่เอาเปรียบใคร มีความ
 ละเอียดถถ้วนในค่านต่าง ๆ เช่นอย่างนี้ มีความนิยมผู้อยู่ใต้บังคับบัญชา
 ที่มีความริเริ่มดี แม้ความริเริ่มนั้นจะขัดความคิดเห็นของท่าน ๆ ก็สนับสนุนอย่างจริงจัง
 ด้วยคุณลักษณะดังกล่าวแล้วเป็นผลให้พระยา
 เมธาธิบดีสร้างความ มั่นคงเป็นขกแผ่น ของวงศ์ตระกูลของท่านด้วยตัวท่าน
 เองแท้ ๆ ตลอดชีวิตของพระยาเมธาธิบดีได้บำเพ็ญตนเป็นบุตรที่ดีของ
 บิดามารดา เป็นศิษย์ที่ดีของครู เป็นครูที่ดีของศิษย์ เป็นมิตรดี
 ของมิตร เป็นข้าราชการที่ดีของบ้านเมือง และเป็นพลเมืองดีของ
 ชาติ สมควรแล้วที่ท่านได้กล่าวอย่างภาคภูมิใจอยู่เสมอว่า “ฉันได้ทำ
 หน้าที่ของฉันเรียบร้อยแล้ว”

หอสมุดคุรุสภา
 ธานีวัต

พระวรวงศ์เธอ กรมหมื่นพิทยลาภพฤฒิยากร

หม่อมเจ้าหญิงพิจิตรจรัลา เทวกุล

พ.ศ. ๒๔๒๔ - ๒๔๙๖

ในการรวบรวม "ประวัติครู" เก่า ๆ ที่ล่วงลับไปแล้ว ทีมความ
สามารถในหน้าทศวรรษ เพื่อเป็นการเผยแพร่เกียรติคุณของครูให้ศิษย์หรือผู้ที่
ยังมีใค้ทราบได้รับทราบ หม่อมเจ้าหญิง พิจิตรจรัลา เทวกุล เป็นครู
ผู้หนึ่งสมควรได้รับการยกย่องสรรเสริญเป็นอย่างยิ่ง ตลอดพระชนม์ชีพแห่ง
การมีชีวิตเป็นครู เริ่มตั้งแต่ชันษา ๑๘ ปี จนถึงชีพตกขยับเมื่อชันษา ๖๑
ปีเศษ ขณะดำรงตำแหน่งผู้จัดการและอาจารย์ใหญ่โรงเรียนราชินี ท่าน
ผู้ใดที่ตรงทำอะไรไปบ้าง ผลงานของท่านได้ปรากฏอยู่แล้ว และจะยังยืน
เป็นอนุสรณ์ต่อไป เพื่อศิษยานุศิษย์ของท่านจะได้ดำเนินรอยตามท่าน รักษา
และแก้ไขเพิ่มเติมงานนั้น ๆ ให้เป็นไปตามกาลสมัย

คำว่า "ท่านอาจารย์" เป็นชื่อที่เรียกแทนพระนาม หม่อมเจ้าหญิง
องค์ก่อนอาจารย์ใหญ่โรงเรียนใด ๆ ทั้งสิ้น แต่ก่อนเราเรียกครูว่า "ครู"
เมื่อศิษยานุศิษย์ทั้งหลายพากันเรียกท่านว่า "ท่านอาจารย์" แล้ว ก็เป็น
ที่ทราบกันว่า "ท่านอาจารย์" หมายถึง หม่อมเจ้าหญิงพิจิตรฯ หรือ
ท่านอาจารย์ใหญ่โรงเรียนราชินีนั่นเอง มาในสมัยปัจจุบันนี้เรียกครูชั้น
ปริญญาโทว่าอาจารย์ เรียกครูใหญ่โรงเรียนใหญ่ ๆ ว่า อาจารย์ใหญ่
หรือท่านอาจารย์ จึงเลยเป็นนามที่เรียกกันทั่วไป

ท่านอาจารย์องค์แรกของเมืองไทย คือ หม่อมเจ้าหญิง พิจิตรจิราภา เทวกุล ซึ่งต่อไป ขอเรียกสั้น ๆ ตามพระนามที่ถูกขนานอย่างเหมาะสมว่า "ท่านอาจารย์" ท่านเป็นพระธิดาองค์ที่ ๓ ในสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาเทวะวงศ์วโรปการ กับหม่อมใหญ่เทวกุล ณ อโยธยา ประสูติเมื่อ วันที่ ๒๕ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๒๔ ได้ทรงศึกษาหนังสือไทยเป็นครั้งแรก กับพระเจ้าบรมวงศ์เธอชน ๔ พระองค์เจ้าประภัสสร์ พร้อมกับพระบรมวงศานุวงศ์อีกหลายพระองค์ที่ประทับในพระบรมมหาราชวัง เมื่อชันษาได้ ๑๒ ปี พระบิดาได้ส่งเข้าเรียนในโรงเรียนสุนันทาลัย พอสำเร็จชันมัธยม ๕ ยังมีทุนได้จับชั้นสูงสุดซึ่งมีในครั้งนั้น คือมัธยม ๖ เพราะถือกันว่าในสมัยนั้นการศึกษาของลูกผู้หญิงไม่สำคัญอะไร เมื่อเริ่มเป็นสาวใหญ่ก็ให้ออกจากโรงเรียน จะจับหรือมิจับก็เท่ากัน

เมื่อท่านอาจารย์ทรงลาออกจากโรงเรียนแล้ว สมเด็จพระศรีพัชรินทรราชบรมราชินีนาถโปรดเกล้าฯ ให้เสด็จเข้าไปอยู่ในราชสำนัก เพื่อดูวย พระอักษรภาษาอังกฤษแก่พระเจ้าลูกเธอหลายพระองค์ ท่านได้เริ่มเป็นครู เมื่อชันษาได้ ๑๘ ปี จนถึง พ.ศ. ๒๔๔๖ สมเด็จพระนางเจ้าทรงตั้งโรงเรียนราชินีขึ้น ใน พ.ศ. ๒๔๔๘ โปรดเกล้าฯ ให้ท่านอาจารย์มาเป็นครูสอนพิเศษในโรงเรียน และได้ทรงรับหน้าทาอาจารย์ใหญ่ เมื่อวันที่ ๑๕ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๕๐

ตั้งแต่ได้เข้ารับหน้าทาอาจารย์ใหญ่แล้ว ท่านอาจารย์ได้ทรงสละเวลาทั้งหมดของท่านเพื่อการศึกษาลดลงมา ไม่ว่าจะทางหนึ่ง ยืน เดิน นอน ท่านนึกถึงแต่การศึกษาและความก้าวหน้าของกุลธิดาตลอดเวลา ทรงแต่ง

หม่อมเจ้าหญิงพิจิตรจิราภา เทวกุล

บทประพันธ์ ละคร อบรมนักรเรียนสอนประจำชั้นเองเสียค่าหลาย ๆ ชั่วโมง
 นอกจากสอนนักเรียน ยังสอนครูอีก ในปี พ.ศ. ๒๔๕๔ ได้จัดตั้ง
 โรงเรียนการช่างขึ้นเป็นสาขาในโรงเรียนราชินี มีหลักสูตรการสอนเหมือน
 โรงเรียนอาชีวศึกษาของรัฐบาลในขณะนั้น มีนักเรียนทั้งชายหลักสูตรการช่าง
 ของโรงเรียนนี้ ได้ไปเป็นครุการช่างในโรงเรียนต่าง ๆ ในเวลานั้นหลายคน
 ด้วยกัน ใน พ.ศ. ๒๔๗๐ สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอฯ เสด็จขึ้นครองราชย์สืบราชสันตติวงศ์
 ผู้ทรงอุปการะโรงเรียนราชินี ได้โปรดให้ยุบเลิกเสีย เพราะรายได้ไม่คุ้ม
 ทุนรายจ่าย ถึงกระนั้นท่านอาจารย์ก็ยังทรงรกรกजरสอนวิชาช่างให้ลูกผู้หญิง
 อยู่ ไม่อยากให้วิชานี้ถูกทอดทิ้งไป ได้โปรดให้ไปตั้งสอนกันที่วงเทวสมาคม
 ด้วยทุนทรัพย์ส่วนพระองค์ แต่ใน พ.ศ. ๒๔๗๕ ก็ต้องเลิกไปเพราะรายได้
 ไม่พอเลี้ยงโรงเรียนและท่านอาจารย์เองก็ต้องทรงออกทุนไปไม่มีสิ้นสุด โรงเรียน
 อาชีวศึกษาของรัฐบาลในเวลานั้นยังไม่มี และยังไม่มีการช่วยเหลือ
 โรงเรียนราษฎรเหมือนในเวลานี้ นับว่าท่านอาจารย์เป็นผู้ทรงเห็นการณ์
 ไกลว่า วิชาการช่างของไทยนั้นหาควรให้ถูกทอดทิ้งหมดไปทุกวัน ๆ ไม่
 วิชาการช่างที่สอนนั้นเป็นวิชาช่างของไทยโดยแท้จริง เช่น การทำดอกไม้
 สด ดอกไม้แห้ง สลักผัก วาดเขียนลายไทย ชักดิน เลื่อม ไหม กัญชา
 ไทยฝรั่ง ในเวลานั้นวิชาเหล่านี้สอนและทำกันแต่ในพระบรมมหาราชวัง
 หรือตามวังเจ้านาย และบ้านข้าราชการผู้ใหญ่เท่านั้น ท่านอาจารย์ได้โปรด
 ให้กุลธิดาข้างนอก ที่ไม่มีโอกาสเข้าไปศึกษาในพระบรมมหาราชวังได้เรียน
 รู้และปฏิบัติทำจริงได้ผลเป็นคุณประโยชน์อันแท้จริง เมื่อโรงเรียนการช่าง
 เลิกไปแล้ว วิชาเหล่านี้ก็ศึกษากันต่อ ๆ มาในเฉพาะหมู่คนเก่า ๆ หรือ

ชาววงดนตรีกลุ่ตลานท่านัน จนกระทรวงศึกษาธิการตั้งโรงเรียนการช่าง
 อาชีวศึกษาต่าง ๆ ขึ้น จึงได้มีการฟื้นฟูศิลปประเพณีดั้งเดิมของไท
 ขนออกครงหนง

ใน พ.ศ. ๒๔๕๖ ได้โปรดให้ออกหนังสือพิมพ์ประจำโรงเรียนช
 ราชนันบารง ให้นักเรียนหัดเขียนเรื่องและประพันธ์บทกลอน สอนให้เช
 มั่นในตัวเองและกล้าหาญทำสิ่งที่ดี ท่านอาจารย์ทรงตรวจเรื่องเอง ให้
 กาลังใจเด็กที่เขียน ให้ครคนควาความร้แปลก ๆ ใหม่ ๆ มาลง ประทาน
 เรื่องให้ลงเสมอ เช่นเรื่องการส่งสอนศีลธรรมย่าง แผลมาจากเรื่องฝรั่ง
 บ้าง เรื่องอ่านเล่นทเรียกกันว่า "เล่มละสี่สกาจ" ในครงนนักทรงเขียน
 ได้ เพราะครงหนงเด็กสาว ๆ ชอบอ่านหนังสือประเภทนกันนถ ก็ทรงจก
 ให้อ่านเสียเองในหนังสือของโรงเรียน และทรงเขียนได้ ตาม สนิษนิม
 เสียด้วย แต่ทรงวางเรื่องให้เป็นไปในแง่ดีของศีลธรรม นับเป็นการอบรม
 เด็กทางอ้อมโดยไม่ให้ร้ทวทางหนง

ใน พ.ศ. ๒๔๖๖ ทรงทงแผนกอนุนบาลชน โดยปรึยปรุงวิธสอน
 และการอบรมเด็กชนใหม่เอง ตามหลักของมอนเตสซอรีและโฟรเบล มุง
 สอนให้เด็กช่วยตัวเองได้ สอนพื่อนรำขายไทย เพื่อเพาะนิสัยเด็กให้นิยม
 ศิลปะของบ้านเมืองเรา ซึ่งไม่แพ้ศิลปะของประเทศอื่น ๆ มีชาวต่างประเทศ
 นิยมละครตัวน้อย ๆ นเป็นอนันมาก เรียกกันว่าละครรำชุดเด็กของโรงเรียน
 ราชนัน ได้เคยแสดงในงานต่าง ๆ หลายครง (ในครงนน ศิลปะประเภทน
 ชยเขาลงไปพักหนง เพราะคนไม่นิยม หนีไปนิยมการเต้นรำขายฝรั่งกัน
 มากกว่า จนกระทรวงกรมศิลปากรได้ฟื้นฟูขึ้นใหม่) ท่านเอาพระทัยใส่ใน
 การอนุนบาลนเป็นอย่างดีตลอดมา ก้าวร้ทละคร แต่งเรื่อง เขียนฉาก

ทรงทำเครื่องแต่งตัว เครื่องประดับ ท่านทรงกำกับการเองโดยตลอด
จะได้เห็นนักเรียนช่างของท่านให้ทำของจริงไปตลอดเวลากว้

ใน พ.ศ. ๒๔๗๒ สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมหลวงเพ็ชรบุรีราชสิรินธร ทรง
ตั้งโรงเรียนราชินีบนขึ้น ท่านอาจารย์ก็ได้ทรงดำรงตำแหน่งอาจารย์ใหญ่
จะฝึกการตลอดมาทั้งสองโรงเรียน จนถึง พ.ศ. ๒๔๘๐ พระราช-
บัญญัติโรงเรียนราษฎรออกใหม่ห้ามไม่ให้บุคคลคนเดียวกันเป็นอาจารย์ใหญ่
ทั้งโรงเรียน จึงได้ทรงลาออกจากหน้าที่อาจารย์ใหญ่โรงเรียนราชินีบน
จึงเป็นแต่ฝึกการตำแหน่งเดียว

ใน พ.ศ. ๒๔๘๐ ท่านอาจารย์ทรงรื้อฟื้นโรงเรียนช่างของท่าน
เล็ก ด้วยพระทัยมุ่งแรงกล้าที่จะอบรมกุลธิดาไปในทางนี้ ได้ทรงจัดตั้ง
โรงเรียนราชินีแผนกการเรือนขึ้นรับนักเรียนที่จบประโยคมัธยมแล้ว และ
รับในทางการช่าง การเรือน หรือไม่สามารถจะเรียนต่อในชั้นอุดมศึกษา
มาเข้าเรียนและฝึกฝนในการช่างต่าง ๆ และการครองเรือน เรียน
หมายเกือบขบแม่บ้าน ฯลฯ แต่ต่อมาก็ต้องเลิกไปเพราะโรงเรียนต้อง
ยเหลือเด็กโดยการจัดชั้นเตรียมอุดมศึกษาขึ้นแทน ด้วยโรงเรียนเตรียม
อุดมศึกษามันย ไม่พอแก่การรับนักเรียนที่จบชั้นมัธยมปีที่ ๖ แล้วเข้า
เรียน เด็กที่จบมากหาที่เข้าเรียนต่อไม่ได้

ใน พ.ศ. ๒๔๘๓ ทรงตั้งสมาคมนักเรียนเการาชินีบน เพื่อ
ส่วนสามัคคีระหว่างนักเรียนทุกรุ่นทุกวัย ได้จัดระเบียบขึ้นถูกต้องตาม
ราชบัญญัติ มุ่งหมายเพื่อชักชวนนักเรียนเก่าให้เข้ามาช่วยเหลือโรง-
นตามกำลังความสามารถ ให้สามัคคีกัน ให้เด็กรุ่นหลังทำประโยชน์

แก่โรงเรียนโดยครูเป็นผู้เป็นตัวอย่าง สมาคมนักเรียนเก่าได้ทำประโยชน์ให้
 แก่โรงเรียนเป็นอนุสรณ์ประการ ดังที่ทราบกันอยู่แล้ว นอกจากนั้นได้ทรง
 สนับสนุนในการตั้งสมาคมสุนทรพจน์ของโรงเรียนราชินีขึ้น เพื่อสอนการ
 พูด การโต้วาที ผูกตึกผู้หญิงให้กล้าหาญในชุมชน สามารถพูดได้ฉะ
 ฉาน ไม่อายในสิ่งที่ไม่ควรอาย ฯลฯ ท่านเสด็จไปร่วมประชุมกับเด็ก ๆ
 เสมอไม่เคยขาด เมื่อมีการตั้งหน่วยอนุสภากาชาดขึ้น ก็เอาพระทัยผูกพัน
 นักเรียนจริง ๆ จัง ๆ จนโรงเรียนได้รับรางวัลหลายครั้ง เกือบจะครบทุก
 ประเภท

นอกจากความริ่ความสามารถในการสั่งสอนอบรมศิษย์แล้ว ยังทรง
 อบรมพระองค์เองให้ทันสมัยอยู่เสมอ ทรงผูกพันจนแตกฉานในภาษาอังกฤษ
 เป็นอย่างดี ทรงแปลเรื่องภาษาอังกฤษเป็นบทกลอนภาษาไทย สอนวิชา
 ภาษาอังกฤษในชั้นมัธยมปีที่ ๖, ๗ และ ๘ เอง กิจกรรมพิเศษต่าง ๆ ที่
 กระทรวงศึกษาธิการได้ให้โรงเรียนจัดมีขึ้นในสมัยนั้น ท่านอาจารย์ได้ทรง
 ทำมาก่อน เป็นต้นว่าพานักเรียนไปศึกษาประวัติศาสตร์ทลพบุรี อยุธยา
 ไปหัวหิน ไปชมศอกบางขวาง ฯลฯ ในการชมภาพยนตร์สาธารณสุข ทรง
 เลือกลงให้นักเรียนชั้นมัธยมปีที่ ๗ และ ๘ ต่เรื่องกามโรค เมื่อมีผลคดีกัน
 หรือแจ่งว่ายังไม่มีโรงเรียนสตรีใดเลือกเรื่องนัเลข ท่านอาจารย์รับสั่งว่า
 ควรให้เด็กของท่านได้ไว้เป็นความรู้ ไม่ใช่เรื่องหยายคายน่าอายอะไร
 ท่านเห็นการณ์ไกลก่อนคนอื่นเสมอ ทรงดูแลการสอนด้วยพระองค์เอง อ่าน
 ตำรับตำราต่างประเทศ คอยเปลี่ยนแปลงแก้ไขการสอนให้ก้าวหน้าทันสมัย
 อยู่เสมอ

ท่านอาจารย์เคยทรงประพันธ์เรื่องร้อยแก้วลง หนังสือประเภทต่าง ๆ

หลายคราว จากเรื่อง "การศึกษาของโรงเรียนผู้หญิง" ในหนังสือศศิสมิต
ฉบับพิเศษ พ.ศ. ๒๔๖๓ ของท่าน บคน ๓๗ ปีเศษแล้ว ยังเห็นข้อเตือน
ใจสตรีที่ใช่โตกแม่ในสมัยนั้น ข้อคิดมาลงตอนหนึ่งดังนี้

"—หญิงที่ได้รับการศึกษาแล้ว ควรจะเป็นคนหมั่น มีความ
สามารถ มีความซื่อตรง มีความเจียมตัว มีหิริโอตตัมปะ ถ้าจะต้อง
เป็นภรรยาใคร ก็ให้เป็นคู่ร่วมทุกข์สุขได้ ลมหัวจมนท้ายด้วยกัน ถ้า
จะได้เป็นมารดา ก็ให้รู้จักอบรม ทะนุบำรุงสั่งสอนลูกให้อยู่ในศีลธรรม
และคุณความดีทั้งปวง ถ้าจะต้องเป็นโสเภณีตลอดชีวิต ก็ให้หาเลี้ยง
ตัวได้จริง ๆ แม้จะไม่สมบูรณ์มั่งคั่งโดยไม่มีบุญวาสนา ก็ไม่ถึงต้อง
เป็นหนี้สินใคร การจะได้สามีที่ไม่คู่ควรกัน หรือแย่งสามผู้นอน
ให้รู้สึกว่ายอมตายเสียเพราะหักห้ามรัก หรือทนอยู่เป็นโสเภณีตลอด
ชีวิตดีกว่า ให้สมกับคาถาพระพุทธรักษาที่ว่า "ในมนุษย์ทั้งหลาย
ชนผู้ฝักแล้ว เป็นผู้ประเสริฐ"

นอกจากความเรียงต่าง ๆ ท่านอาจารย์ยังทรงเขียนกวีเชยชาต
และอดสาหะอย่างยิ่ง ได้ทรงประพันธ์บทกวีไว้มากหลาย ทั้งที่เป็น โคลง
ฉันท กาพย์ และกลอน ทรงประพันธ์ธรรมะในจรรยาแพทย์ออกเป็นคำ
กลอน เพื่อให้คนเรียนท่องจำได้ง่ายขึ้น บทร้องต่าง ๆ ของโรงเรียนก็ทรง
ประพันธ์ให้ทั้งสิ้น กระทั่งวงศึกษานิการก็ได้เลือกบทเพลงของท่านลงใน
ประมวลการศึกษาสำหรับชั้นประถมและมีhythmหลายเพลง ขอบกตัวอย่าง
เพลงหนึ่งในหลายเพลงนั้น

ดอกเอ๋ยดอกจำปา
 ดอกอยู่ไกลก็ใช้ไม้สอยลง
 เหมือนคนค้อยู่ที่ไหนไกลพันเส้น
 จำปานี้มีกลิ่นพอประมาณ

ต้นใหญ่สาขาสูงระหง
 เพราะประสงค้จำปามาใช้การ
 ก็ไม่เว้นคนตามถามข่าวงาน
 ยามเบิกบานหอมจรนใจเอิบ.

คำกลอนทบทวนพระพรหมเจ้าพระศรีพรหมราชา บรมราชินีนาถ
 เมื่อบ ร.ศ. ๑๒๗ ซึ่งฟังแล้วซาบซึ้งตรึงใจเป็นอันมาก ดังนี้

ขอถวายอภิวาทบาทบงส์
 ให้ได้วิชาสว่างาม
 ทั้งดำรงวงศ์ตระกูลให้ผ่องแผ้ว
 พระคุณถิ่นพันที่จะรำพัน

พระผู้ทรงปรานีสตรีสยาม
 พยายามเลี้ยงชีพโดยชอบธรรม
 ไม่เสียแถมเชอผู้ดทขยัน
 เราพร้อมกันตั้งใจถวายพระพร.

กลอนซึ่งนพนธ์ประทานพระญาติ มิตร และศิษย์ในวันประสูติเมื่อ
 วันที่ ๒๕ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๗๒ เป็นเวลา ๒๘ ปีมาแล้ว แต่เป็นบท
 สอนใจอย่างดีในเวลาปัจจุบัน

จงหมั่นเพียรเรียนรู้จักแสวงสุข
 ขออายุจงศคราญนานยังยืน
 ขอลาภยศมั่งคั่งหลงเอนงอน
 จงเป็นผู้ปราณปรื่องรื่องปัญญา

โดยไม่เสริมเพิ่มทุกข์ให้ผู้อื่น
 ไม่รกละอะเประอะพนพสุธา
 โดยมีต้องข้อยแย้งแข่งวาสนา
 รักรักษาตนชอบรอบคอบเอิบ.

ท่านอาจารย์ทรงเป็น กุศลศรพเคษซึ่งเห็นการศึกษาของสตรีเป็น
 สิ่งสำคัญที่สุด และตลอดพระชนมชีพของท่านอุทิศการศึกษา คื่อทรง

เรียนและทรงสอน ทรงอบรม โดยไม่เห็นคเห็นข้อย ไม่ย่อท้อ ไม่เคย
พักผ่อน เมื่อทรงพักผ่อนก็ทรงพักผ่อนเป็นครั้งสุกท่าย คือไม่ได้กลับมา
ทำงานเพื่อการศึกษา และเพื่อชาติอีกต่อไป

ประเทศไทยได้ขาดครูสำคัญไปคนหนึ่ง ถึงแม่ท่านอาจารย์จะได้อัญ
เชิญพระชนม์ไปแล้ว แต่คำสั่งสอนของท่านยังมีได้อัญตามไปด้วย ซ้ำยัง
กลัษประทัยฝังใจลูกศิษย์ยงชนไปอีก ขอนำบทกลอนอีกบทหนึ่งทลกไว้ใน
ความไพเราะ และคำสั่งสอนลูกศิษย์ของ ท่านอาจารย์มาไว้ด้วยณทนทนงน.

อแม่ผู้ข้าแสน	สวาทเพียงदनัยตน
ของจงเฝ้าฯ ขวยชวน	ประดับอาคมด้วยธรรมมา
เยี่ยงอย่างผกามาลัย	ตระการกลั่นสุคนธา
เป็นที่เสนาหา	แก้ทวยชนที่พบเห็น
ฤเยี่ยงดั่งวาร	ชนิดใสสะอาดเย็น
ระงับร้อนและดำเค็ญ	ประจากผู้หิวระหาย
ฤวายุพัดผ่อน	รำเพยลมให้สบาย
ฤพฤกษบังสุริยฉาย	ขจัดอ้าวระอุแสง
ฤสกุณบักษ	พจิเพราะสนองแสดง
ฤอาหารมิแสดง	อร่อยรสเจริญใจ
อยู่เหี้ยมฤโรงเรียน	กระทำเพียร ณ ที่ใด
ส่งแสงสว่างไสว	ไม่มีมืดและขุ่นหมอง
สรปความกักคอง	จ้านงเป็นสิริปอง
แก้ถิ่นที่ครอบครอง	และมิ่งขวัญตระกุลวงศ์.

ม.จ. หญิง วงศทิพย์สุตา เทวกุล

พระยาราชนกุล วิบูลภักดี พริยพาหะ (วัน ศยามานนท์)

พ.ศ. ๒๔๒๖-๒๔๘๐

พระยาราชนกุล วิบูลภักดี พริยพาหะ (วัน ศยามานนท์) หรือ
พระยาไพศาลศิลปศาสตร์ ทศารชการกระทรวงศึกษาธิการรุ่นเก๋า จักกณ
เกิดเมื่อวันพุธ เดือนห้า ขึ้นสิบเอ็ดค่ำ ปีมะแม ร.ศ. ๑๐๒ ตรงกับวัน
๑๘ เมษายน พ.ศ. ๒๔๒๖ ที่ตำบลวอกรังษ อำเภอบรรณบุรี จังหวัด
บรรณบุรี เป็นบุตรขุนชาติโฮสธ (เต็ม ศยามานนท์) ซึ่งสืบสกุลแพทย
หลวง มารดาชื่อ สิ้น ศยามานนท์

เมื่อยังเด็ก เรียนหนังสือจากบิดาพออ่านออกเขียนได้ บิดาจึงนำไป
ถวายเป็นศิษย์สมเด็จพระสังฆราช (สา ปุสฺสเทโว) วัดราชประดิษฐาน
สมเด็จพระสังฆราชให้พระครูวินัยธร (ปั้น) เป็นผู้ให้การศึกษา เรียนอยู่
ที่วัดราชประดิษฐานได้ ๓ ปี จึงย้ายไปเรียนภาษาอังกฤษที่สำนักพระครู
สมุห์พัน ณ วัดราชบพิธ เรียนอยู่ได้ราวปีเศษ จึงไปเข้าโรงเรียนพระ
ตำหนักสวนกุหลาบในสมัยที่พระยาโช้วาทวรกิจ (แก่น โสวาทสาร) เป็น
อาจารย์ใหญ่ ขุนอนุภูลวิธาน ซึ่งต่อมาเป็นพระยาอนุภูลวิธาน (ชม
จันทร์พิสมัย) เป็นครูประจำชั้น ในพ.ศ. ๒๔๓๗ สอบไล่ได้ประโยค ๑
และเรียนต่อไปจนสอบไล่ได้ประโยค ๒ ซึ่งเป็นชั้นสูงสุดของโรงเรียนเมื่อ
พ.ศ. ๒๔๓๘

พระยาราชนกุล (รณ ศยามานนท์)

ต่อจากโรงเรียนพระตำหนักสวนกุหลาบ ได้เข้าเล่าเรียนในโรงเรียน
 สวนกุหลาบอังกฤษตั้งแต่ครั้งนายคยลิว. ยี. ยอนสัน เป็นอาจารย์ใหญ่ ครั้น
 ทางราชการได้ย้ายนายคยลิว. ยี. ยอนสัน ไปรับราชการเป็นนายตรวจใหญ่
 ประจำกรมศึกษาธิการ นายอ. เอส. สมิต ได้มาเป็นอาจารย์ใหญ่แทน
 เวลาที่เล่าเรียนอยู่ในโรงเรียนสวนกุหลาบอังกฤษนั้น พระยาราชนก
 ฎได้แสดงความสามารถในการเรียนเป็นนักเรียนที่เด่นเยี่ยมอยู่ในชั้น
 แม้อายุยังน้อยเพียง ๑๒ ปี แต่เวลาสอบไล่มักได้ที ๑ เสมอ ถ้าทำลง
 มากแข่งที่ ๒ ทุกคราวที่สอบไล่

ในปลาย พ.ศ. ๒๔๔๑ ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้มีการ
 สอบไล่ชิงทุนเล่าเรียนหลวงเป็นครั้งที่ ๓ อาจารย์ใหญ่ได้ส่งพระยาราชนก
 ฎเข้าสอบไล่พร้อมกับเพื่อนนักเรียนในชั้นเดียวกัน พระยาราชนกสอบ
 ไล่ได้เป็นที่ ๒ ได้รับพระราชทานทุนเล่าเรียนหลวงออกไปศึกษาวิชา ณ
 ประเทศอังกฤษ ประจวบกับใน พ.ศ. ๒๔๔๒ ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ
 ให้พลตรี พระยาสิงหเสนี (สอาด สิงหเสนี) ซึ่งเวลานั้นมีบรรดาศักดิ์เป็น
 พระยาประสิทธิ์คีรีคัลการ ไปเป็นอัครราชทูตไทยประจำกรุงลอนดอน พระยา
 ราชนกจึงได้โอกาสไปพร้อมกับท่านผู้

เมื่อถึงประเทศอังกฤษแล้ว นายเจมส์ แอลเยอร์นอน บราวน์ ซึ่ง
 มีหน้าที่เป็นผู้ปกครองดูแลนักเรียนไทย ได้จัดให้เข้าเล่าเรียนในโรงเรียน
 เซลเบอรี ซึ่งเป็นโรงเรียนชนิดกึ่งลิกสกูลคล้ายโรงเรียนเตรียมสำหรับเข้า
 มหาวิทยาลัย รับผิดชอบซึ่งมีอายุตั้งแต่ ๑๓ ปีเศษถึง ๑๘ ปี ในประเทศ

อังกฤษใครที่ไ้เข้าเรียนในโรงเรียนชนชั้นแล้ว นิยมกันกว่า เช่นผู้ที่
ได้วิชาการอบรมอย่างดีมาแล้วพร้อมทั้งกิจการและจิตใจ

เมื่อไ้เข้าเ้าเรียนในโรงเรียนพหุศึกษา พระยาราชนกุลมีความ
สามารถในการเล่าเรียนดีมาก จนไ้เลื่อนชั้นสูงขึ้นเป็นลำดับทุก ๆ ภาค
เรียน ใน พ.ศ. ๒๔๔๒ และ พ.ศ. ๒๔๔๓ ด้ปกครองนักเรียนไทย
ไ้ส่งพระยาราชนกุลไปอยู่ที่บ้านครูโรงเรียนผู้หนึ่ง เพื่อประโยชน์ไ้ไ้
เรียนอักษรโดยเฉพาะ และอบรมนิสัยให้เ็นไปตามที่ประสงค์ของกษัตริย์ด้วย

วิชาที่ไ้เล่าเรียนระหว่างที่อยู่ใน โรงเรียนเซนต์เปอรรีน มี ภาษา
อังกฤษ ประวัติศาสตร์ของอังกฤษ วิทยาศาสตร์ และวาดเขียน ส่วนวิชา
ที่พระยาราชนกุลชอบและเรียนไ้ดีนั้นก็คือ ภาษาอังกฤษกับภาษาฝรั่งเศส

พลอง พ.ศ. ๒๔๔๔ พระยาราชนกุลไ้เข้าเรียนวิชาครู ณ วิทยาลัย
เบอโรวโรด (Borough Road College) ที่ไฮเซลเวีย ใกล้กับกรุงลอนดอน

พลอสันภาคเรียนแรก พ.ศ. ๒๔๔๔ อาจารย์ใหญ่ไ้ข้บันทึกไว้ใน
หมายเหตุของโรงเรียนว่า “นายรณ ในชั้นต้นเมื่อแรกเข้าเรียน ภาษา
อังกฤษอ่อนมาก แต่ไ้ไ้อุตสาหะและพยายามเล่าเรียนไ้ผลอย่างน่าชม
คือ เมื่อตอนปลาย ภาษาอังกฤษค่อยยังชั่ว ดีขึ้นกว่าแต่ก่อนมาก
แต่ความรู้ในเชิงคณิตศาสตร์ วิทยาศาสตร์ การอ่านหนังสือ การพูด
และวิชาอื่น ๆ ยังอ่อนอยู่ทงนั้น”

ครนถึงตอนปลายปี พ.ศ. ๒๔๔๕ อาจารย์ใหญ่ไ้ข้บันทึกไว้ไ้กว่า
“จำไ้ไ้ไ้ได้ว่าเคยมีนักเรียนคนใดที่จะทำงานไ้ให้ดีขึ้นไ้ไ้รวดเร็วเช่นนาย
รณ เฉพาะวิชาภาษาอังกฤษและการฝึกหัดสอนไ้รับหมายดี่มาก วิชา

อื่น ๆ ก็ล้วนแต่ดีขึ้นอย่างน่าประหลาดทุกอย่าง ภาษาฝรั่งเศสซึ่งเป็นวิชาที่เคยเก่งมาแล้วก็ยังคงเก่งอยู่ ทำให้ดีเช่นเคย อาจารย์ผู้ควบคุมดูแลวิธีสอนได้ชี้โดยเฉพาะว่า ในการสอนนั้น หน้าที่การตั้งตั้งเครื่องครัดสอนละเอียดลออ ได้ผลดีมาก”

วิชาที่เล่าเรียนในวิทยาลัยเขอโรโรได้แก่ภาษาอังกฤษ คณิตศาสตร์ ทฤษฎีการสอน ภาษาฝรั่งเศส และการวาดเขียนบนกระดานดำ พอลงเดือนกรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๔๖ ก็สอบไล่ได้รับประกาศนียบัตรของวิทยาลัย นายอาเชอร์ เขอร์เวล อาจารย์ใหญ่ได้บันทึกไว้ว่า

“นายรณได้ทำงานซึ่งได้กำหนดไว้สำหรับปีที่ ๒ เรียบร้อยดีทุกอย่าง เมื่อการเล่าเรียนฝึกหัดสิ้นสุดลง ได้รับความชมเชยอย่างดีจากอนุสาสก์และเพื่อนนักเรียนด้วยกันตลอดไป

ภาษาอังกฤษ และฝรั่งเศส ทั้งสองอย่างนี้เป็นวิชาที่เขาทำได้เก่งดีมาก เราทั้งหลายล้วนแต่มีความพอใจที่ได้เห็นรณเอาใจใส่ในวิชาอย่างจริงจัง สนุกสนาน จะมักเขม้น

วิชาคณิตศาสตร์ก็ทำได้ดีและเก่งขึ้นมา การสอนทำได้ผลดีอย่างแน่ชัด ทำการสอนโดยอาการชวนานใจ และเอาใจใส่เครื่องครัด จะสอนวิชาใดก็เตรียมตัว กะการล่วงหน้าไว้ ด้วยความเอาใจใส่อย่างละเอียดลออ ความประพฤติดีตลอด มีมารยาทและทำทางเรียบร้อย สงบเสงี่ยม ได้เข้าร่วมสมาคมกับนักเรียนอื่นในโรงเรียน ทั้งการกีฬาและการสังสรรค์”

นอกจากนี้ อาจารย์ใหญ่ยังได้บันทึกไว้ในใบสุทธิ ลงวันที่ ๒๘ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๔๖ ว่า “นายรณ (พ.ศ. ๒๔๔๔-๒๔๔๖) ได้เล่าเรียนฝึกหัดมาด้วยความเอาใจใส่ คร่งครัดต่อหน้าที่ มีความประพฤติและกิริยาเป็นที่พอใจ ได้ตั้งอกตั้งใจในวิชาภาษาอังกฤษและฝรั่งเศสโดยเฉพาะ ทำการสอนได้ผลดียิ่ง

เวลาทำหน้าที่เป็นครู แสดงตนว่าเป็นผู้มีใจกรุณา มีมานะและความเพียรบากบั่นดีมาก ทั้งวิธีทำทางที่จะทำการสั่งสอนติดต่อกับนักเรียนก็ดี ในระหว่างอยู่โรงเรียน นั้นได้เข้าร่วมสมาคมในกิจการและชีวิตของโรงเรียนทุกประเภท ได้ออกจากโรงเรียนไปพร้อมด้วยความหวังดีและคำอำนวยการของผู้ที่ได้เคยติดต่อร่วมงาน”

ในขณะที่อยู่ในวิทยาลัยเบอเรอโรด พอมีเวลาว่าง เช่น เวลาหยุดประจำภาค ผู้ปกครองนักเรียนไทยมักส่งให้ไปอยู่ที่กรุงบรัสเซลส์ เป็นการเพิ่มพูนภาษาฝรั่งเศสเป็นพิเศษ นอกจากนี้ยังได้ศึกษาการบัญชี ทั้งได้โอกาสเที่ยวดูการศึกษาโรงเรียนประถม ในประเทศเบลเยียม แล้วมาดูโรงเรียนในประเทศอังกฤษ เช่น ดูการจัดโรงเรียน การรักษานามยี่ห้อของโรงเรียน เป็นต้น นับว่าเป็นประโยชน์สำคัญสำหรับการที่กลับบาราชการเกี่ยวแก่การศึกษาในเมืองไทยอย่างยิ่ง ด้วยเห็นว่าพระยาราชนกุลเป็นผู้ศึกษาดี ต่อไปจะเป็นผู้เกี่ยวข้องกับการศึกษาของชาติผู้หนึ่ง ผู้ปกครองนักเรียนไทยจึงจัดให้พระยาราชนกุลไปอยู่กับนายฟรานซิส อาจารย์ใหญ่โรงเรียนปี่เป็ด (People College) ที่เมืองนอคคิงแฮม เป็นเวลาเดือนครึ่ง เพื่อดูกิจการในโรงเรียนนั้น แล้วย้ายให้ไปอยู่กับนายแครงท์ อาจารย์ใหญ่

โรงเรียนเมอริวคัทเมืองบริสตอล ซึ่งเป็นโรงเรียนสำหรับเรียนวิชาชั้นสูง
 และวิทยาศาสตร์ เพื่อการฝึกและการควบคุมโรงเรียนอีกเดือนเศษ ต่อ
 จากนั้น ผู้ปกครองนักเรียนไทยได้จัดให้พระยาราชนกุลไปร่วมชมรมสมัชชา
 นักศึกษาของประเทศอังกฤษที่เมืองลิสต์ เพื่อฟังการปรึกษาหารือและความ
 เห็นในเรื่องต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับการศึกษา พอหมดการประชุมแล้ว พระยา
 ราชนกุลได้ไปเยี่ยมเมืองแมนเชสเตอร์ เพื่อฟังข่าวกติกาศึกษา
 ของค้ำถราจารย์ไมเกิล แซคเลอร์ และค้ำถราจารย์พันดเลย์ กับกิจการ
 ประเทศต่าง ๆ ในโรงเรียนเมืองนนทบุรี จนถึงเวลาเดินทางกลับประเทศไทย
 นายขรรค์ ผู้ปกครองนักเรียนไทยในอังกฤษได้เขียนรายงานสรุป
 การเล่าเรียนและผลที่ได้ของพระยาราชนกุล มีข้อความว่า

“ก่อนที่จะจบรายละเอียดทกล่าวถึงการเล่าเรียน และคุณสมบัติ
 ของนายริน ข้าพเจ้าเห็นสมควรจะยกตัวอย่างวิชาที่เรียนเป็นรายวิชา
 ตั้งแต่ดีมาก ดี เป็นลำดับลงมา ดังต่อไปนี้

๑. องค์การปกครองโรงเรียน	๖. ตรรกวิทยา
๒. วรรณคดีอังกฤษ	๗. คณิตศาสตร์
๓. ภาษาฝรั่งเศส	๘. จรรยา
๔. สุขศึกษา	๙. บัญชี
๕. จิตวิทยา	๑๐. ภูมิศาสตร์และประวัติ-
ศาสตร์ การศึกษารรรม
ชาติ การช่างไม้ และ
การวาดเขียน

นอกจากความเห็นของ มร. เบอร์เรล อาจารย์ใหญ่วิทยาลัย

เบอโรโรด ที่เสนอมานี้แล้ว ข้าพเจ้าอยากจะเพิ่มเติมความรู้สึก ความเห็นของข้าพเจ้าเอง เพื่อเป็นการสนับสนุนอีกเพียงเล็กน้อยว่า ข้าพเจ้ามีความพอใจในการกระทำ การเล่าเรียน และความประพฤติของนักเรียนผู้ตลอดทุกประการ ข้าพเจ้าไม่มีความสงสัยเลยว่า เขาคงจะได้ทำการที่เป็นประโยชน์อย่างสำคัญให้แก่ประเทศสยาม”

ในการเดินทางกลับประเทศไทย ได้กำหนดไว้ว่าจะให้โดยสาร

เรือซาโคมารู บริษัทชิปปอน ยูเซนโกซา ซึ่งจะออกจากกรุงลอนดอน วันที่ ๑๒ กุมภาพันธ์ แต่เพราะเหตุที่เกิดสงครามญี่ปุ่นกับรัสเซีย จึงต้องเปลี่ยนมาเรือเยอรมัน บริษัทนครคเยอรมันลอสค ออกจากประเทศอังกฤษ เมื่อวันที่ ๒๓ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๔๖

ในสมัยนั้น พระยาราชนกุลเป็นนักเรียนที่ไต่รับพระราชทานทุน

เล่าเรียนหลวงไปเรียนวิชาครูแต่คนเดียว นักเรียนที่ไต่ตนเล่าเรียนไปเรียนวิชาครู นอกจากนั้นล้วนแต่เป็นฆราวาสเลือกจากฆราวาสนักเรียนอยู่ในโรงเรียนฝึกหัดอาจารย์ในประเทศไทยทั้งสิ้น แต่พระยาราชนกุลหาได้ใช้ด้วยเหตุนี้ไม่ มูลเหตุที่ไต่ไปโดยทุนเล่าเรียนหลวงน่าจะเป็นเพราะเมื่อต้น

พ.ศ. ๒๔๔๐ นายคยิลว. ยี. ยอนสัน เป็นนายตรวจโรงเรียนของรัฐวิทยาลัยที่เจอร์จากันนายอี. เอส. สมิต อาจารย์ใหญ่โรงเรียนสวนกุหลาบอังกฤษ ขอให้นักเรียนในชั้นสูงสุดของโรงเรียนที่คล่องแคล่วและเฉียบแหลม ๒ คน ไปช่วยนายคยิลว. ยี. ยอนสัน แปลและแต่งตำราเรียน เฉพาะแต่เวลาว่างที่เลิกจากโรงเรียนแล้ว นายอี. เอส. สมิต ได้ให้พระยาราชนกุลกับนายสรรเสริญ

อย่างค ซึ่งต่อมาเป็นพระยาสาทรศาสตร์วิมลเกษม. อดิศัยขุมชาการรรณไฟ
ตามขอ กรมศึกษาธิการในเวลานั้นถือว่า นักเรียนทั้ง ๒ คนนี้
เหมือนนักเรียนฝึกหัดอาจารย์ จึงจ่ายเงินเดือนให้คนละ ๘ บาท เท่าที่
เรียนฝึกหัดอาจารย์ได้อยู่ในเวลานั้น

เมื่อพระยาราชนกุลกลับจากประเทศอังกฤษแล้ว ได้เข้ารับราชการ
กรมศึกษาธิการ กระทรวงธรรมการ เมื่อวันที่ ๑ เมษายน พ.ศ. ๒๔๕๗
มตำแหน่งราชการต่อไป

ครั้งแรก เป็นผู้ช่วยนายตรวจโรงเรียนแขวงพิเศษ คือโรงเรียนที่
สอนภาษาต่างประเทศ เช่น ภาษาอังกฤษ ภาษาฝรั่งเศส และโรงเรียน
ามัญศึกษา เช่น โรงเรียนพณิชยการ โรงเรียนราชแพทยาลัย เป็นต้น
จากราชการประจำ ยังเป็นอาจารย์พิเศษสอนตามโรงเรียนชั้นสูง เช่น
อาจารย์ในโรงเรียนมหาดเล็กในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้า
หัวในพระบรมมหาราชวัง โรงเรียนฝึกหัดอาจารย์ และโรงเรียนสวน
จายอังกฤษ เป็นต้น

เมื่อวันที่ ๒๗ กันยายน พ.ศ. ๒๔๕๘ ได้เลื่อนชั้นเป็นนายตรวจ
เรียนแขวงมัธยมศึกษา แล้วเลื่อนหน้าทขึ้นไปเป็นลำดับ คือเป็นปลัด
กองทะเบียนและรายงาน ปลัดกรมกองสอบไล่ เจ้ากรมกรมศึกษา-
ร แล้วเป็นอธิบดีกรมศึกษาธิการอันเป็นตำแหน่งสูงสุดในกรมนี้ เมื่อ

๑๓ เมษายน พ.ศ. ๒๔๕๘ และได้ทำการแทนอธิบดีกรมมหา
ลัยยกตำแหน่งหนึ่งถึงแคว้นที่ ๓ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๖๑ จนถึง

๑๔ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๖๒

เมื่อนวันที่ ๒๒ มกราคม พ.ศ. ๒๔๖๒ ได้เลื่อนขึ้นเป็นปลัดทูล

ฉลองกระทรวงศึกษาธิการ แต่ยังคงบัญชาการในหน้าที่อธิบดีกรมศึกษา
ธิการอยู่

ครั้นเมื่อนวันที่ ๑ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๗๒ ได้ย้ายไปเป็นผู้รั้ง

ตำแหน่งปลัดทูลฉลองกระทรวงมหาดไทย แล้วเลื่อนขึ้นเป็นปลัดทูลฉลอง
กระทรวงมหาดไทยเมื่อเดือนพฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๗๒ ครั้นถึงวันที่ ๑๘

สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๗๕ จึงขอพระราชทานลาออกจากรับพระราชทานบำนาญ
รวมเวลารับราชการ ๒๘ ปี ๔ เดือน ๑๗ วัน

พระยาราชนกุลได้รับพระราชทานยศทางกระทรวงธรรมการและทาง
ราชสำนัก เริ่มต้นพระยาราชนกุลได้รับพระราชทานยศเป็นมหาดเล็กพิเศษ
ทางกรมมหาดเล็กเมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๗ ในกรณีที่เป็นอาจารย์พิเศษโรงเรียน
มหาดเล็ก แล้วต่อมาได้รับพระราชทานเลื่อนยศขึ้นเป็นลำดับจนถึงเป็น
มหาอำมาตย์โท ทางกระทรวงธรรมการ และเป็นจางวางโท และมหา
เสวกโท ทางราชสำนัก

โดยสมเด็จพระสุภา

พระยาราชนกุลมิได้รับราชการเฉพาะแต่ในกระทรวงธรรมการทาง
เกษม ทางมหาดเล็กก็ได้รับราชการเป็นอาจารย์พิเศษ จึงมยรรคาศึกคิด
ทางมหาดเล็กด้วย เริ่มต้นได้รับพระราชทานยรรคาศึกคิดเป็นหลวงสุนทรราช
เมือ พ.ศ. ๒๔๔๘ ในขณะที่เป็นหลวงสุนทรราชสน ได้อุปสมบทที่วัดบวรนิเวศ
วิหาร เมื่อวันที่ ๑๖ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๕๓ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า
กรมพระยาวชิรญาณวโรรส เมื่อดำรงพระยศเป็นพระเจ้าอนึ่งยาเขอ กรม
หลวงวชิรญาณวโรรส เป็นพระอุปัชฌาย์ และสมเด็จพระสังฆราชเจ้า

กรมหลวงวชิรญาณวงศ์ เมื่อยังเป็นพระญาณวราภรณ์เป็นกรรมวาจาจารย์
ในเวลาอุปสมบทได้ศึกษาธรรมวินัย สอบไล่ได้ วินัย ธรรมและพุทธประวัติ
ครบของคณวาระชั้นเอก รวมเวลาอุปสมบท ๑๑๔ วัน

เมื่อลาอุปสมบทแล้ว พระยาราชนกุลได้กลับไปเข้ารับราชการตามเดิม
ต่อมาได้เลื่อนเป็นพระวรวินัยพิศาล ทางกระทรวงธรรมการ แล้วเลื่อนจาก
พระวรวินัยพิศาลเป็นพระยาศึกษาสมบุรณ์ เปลี่ยนจากพระยาศึกษาสมบุรณ์
เป็นพระยาไพศาลศิลปศาสตร์ ครั้นย้ายไปรับราชการในกระทรวงมหาดไทย
ได้รับพระราชทานเปลี่ยนบรรดาศักดิ์เป็น พระยาราชนกุล วิบูลย์ภักดี พิริย-
พาหะ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๓ เสร็จราชการขอขึ้นบรรดาศักดิ์สูงที่สุดที่ไต่รับพระราช-
ทานก่อนออกจากราชการคือ ประถมาภรณ์ช้างเผือก ประถมาภรณ์-
มงกุฎไทย ทักษิณจุลจอมเกล้าวิเศษ และเข็มพระปรมณีไธย ว. ป. ร.
ประดับเพชร

พระยาราชนกุลยังได้ปฏิบัติราชการพิเศษหลายอย่าง ที่สำคัญคือ การ
ลูกเสือ เมื่อพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณา
โปรดเกล้าฯ ทราขอตั้งค่ายลักษณะปกครองลูกเสือขึ้นเมื่อวันที่ ๑ กรกฎาคม
พ.ศ. ๒๔๕๔ และทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งกองลูกเสือขึ้นที่
โรงเรียนมหาดเล็กหลวงเป็นประถม เพื่อเป็นตัวอย่าง แล้วทรงพระกรุณา
โปรดเกล้าฯ ให้ตั้งกองลูกเสือขึ้นในมณฑลกรุงเทพฯ และมณฑลอื่น ๆ
เป็นลำดับ พระยาราชนกุลก็ได้เป็นเจ้าหน้าที่ลูกเสือผู้หนึ่งคนนั้นมา จนถึง
เมื่อเจ้าพระยาพระเสด็จสุเรนทราธิบดี (ม.ร.ว. เบี้ย มาลากุล) ผู้เป็น
อุปนายกสภากรรมการกลางจัดการลูกเสือแห่งสยามช่วยหนัก จึงทรง

พระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พระยาราชนกุลเป็นอุปนายกสภากรรมการกลาง
จัดการลูกเสือแห่งสยามต่อมาตั้งแต่วันที่ ๒๗ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๕๙
เมื่อพระยาราชนกุลได้รับตำแหน่งแล้ว ก็ได้พยายามจัดการเพื่อให้การ
ลูกเสือเจริญเป็นขั้นเป็นบันไดและแพร่หลายตลอดราชอาณาจักรไทย

การดำเนินงานลูกเสือนอกจากท่านได้ดำเนินการไปตามระเบียบข้อบังคับ
โดยปรกติแล้ว พระยาราชนกุลยังได้กระทำเพื่อการส่งเสริมทางวิชาการ
การเผยแพร่งานกิจการ และความเป็นระเบียบเรียบร้อยโดยพระบาทสมเด็จพระ
พระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวองค์สภานายกสภากรรมการกลางทรงพระราชดำริ
เห็นชอบ ที่ควรบันทึกไว้เป็นพิเศษโดยสังเขปก็คือ

๑. ได้รวบรวมกิจการลูกเสือทุกมณฑล ทั้งฝ่ายวิชาการและฝ่าย
ธุรการเป็นรายงานประจำปี พิมพ์ขึ้นทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษ เป็น
ฉบับแรกเมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๙ และต่อมาทบทวนเพื่อแจกจ่ายให้ทราบทั่วกันทั้ง
ในประเทศไทยและต่างประเทศ

๒. จัดพิมพ์หนังสือพิมพ์รายเดือนสำหรับลูกเสือ ชื่อว่า "ลูกเสือ
สยาม" (ออกเดือนละตอน รวม ๑๒ ตอน เป็นเล่มหนึ่ง) เพื่อเป็น
อุปกรณ์การลูกเสือ บรรจุความรู้ซึ่งลูกเสือควรพร้อมด้วยวิชาการแห่ง
ลูกเสือ กับเรื่องอ่านเล่นที่เป็นประโยชน์ ทั้งทางหย่อนใจและปลุกใจ
หนังสือนี้ตีพิมพ์ครั้งแรกเป็นเล่มแรก คือเล่ม ๑ ตั้งแต่วันที่ ๑ มกราคม พ.ศ.
๒๔๖๕ และได้ออกฉบับต่อมา ที่รวมออกฉบับแรกวันที่ ๑ มกราคม ก็เพื่อ

เฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ผู้พระราชทาน
กำเนิดลูกเสือแห่งสยาม ๒๖ ธันวาคม ๑ มกราคม เป็นวันอภิสิทธิ์สยาม
คล้ายวันพระราชสมภพ

๓. ใ้เปลี่ยนแปลงเครื่องแต่งตัวเจ้าหน้าที่ลูกเสือ ตั้งแต่ผู้ตรวจการใหญ่

ตลอดจนผู้กำกับ รองผู้กำกับ ให้กระทำครั้งขึ้น เมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๑

๔. ในส่วนวิชาการสำหรับลูกเสือ นอกจากต้องศึกษาตามข้อบังคับ

คือ วิชาลูกเสือไทยและวิชาลูกเสือเอกแล้ว ยังใ้จัดใ้ศึกษาวិชาพิเศษอีก

๑๑ อย่าง ซึ่งแล้วแต่ลูกเสือกองใดตั้งอยู่ในทำเลเหมาะที่จะศึกษาวิชาใด

ก็ศึกษาวิชานั้น เช่น ตั้งอยู่ในทำเลวิชาทอเสื่อ ก็ศึกษาวิชาทอเสื่อ ตั้งใน

เป็นต้น วิชาพิเศษ ๑๑ อย่างนั้นคือ วิชาจักสาน วิชาช่างไม้ วิชาช่าง

เย็บ วิชาทำเครื่องเหล็ก วิชาช่างกลขนค้ำ วิชาเดินเรือขนค้ำ วิชา

ทำเชือก วิชาช่างกลึง วิชาทำสวน วิชาทอเสื่อ และวิชาทำนา

๕. ใ้จัดตั้งกองลูกเสือทีมผู้กำกับ รองผู้กำกับ ซึ่งมีความรู้ใน

การค้ำเพลิง การพยาบาล และการเรือ ใ้เป็นเหล่าต่างๆ นอกจากเป็น

เหล่ารายอยู่ตามปกติก็ด้วย คือจัดเป็นเหล่าค้ำเพลิง เหล่าพยาบาล และ

เหล่าสมุทรเสนา ทั้ง ๓ เหล่านี้ใ้ทำประโยชน์ใ้จริงทั้งระเบียบการทตั้งไว้

มีใ้เป็นสักแต่ขอ

เมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๘ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว มี

พระราชประสงค์จะใ้ใหม่การชุนนวมลูกเสือแห่งชาติ เพื่อแสดงและแข่งขัน

ในวิชาการต่าง ๆ ณ สวนลุมพินี พร้อมกับการแสดงพิพิธภัณฑ์ของชาติ

ซึ่งทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ใ้จัดขึ้นเป็นครั้งแรก พระยาราชนากุลก็ใ้

รับพระบรมราชโองการให้จัดวางระเบียบต่าง ๆ ตามที่พระราชประสงค์
แต่เป็นกษัตริย์ภายใต้การอุปถัมภ์ในคราวนั้น เพราะเสด็จพระบาท

สมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวสวรรคต ต่อมาจนถึง พ.ศ. ๒๔๗๐
พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้การ
ชุมนุมลูกเสือชนธ พระราชอุทยานสราญรมย์ ก็ได้ผลสัมประสงค์

เป็นกษัตริย์ภายใต้การอุปถัมภ์ในคราวนั้น เนื่องด้วยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎ
เกล้าเจ้าอยู่หัวสวรรคต การนุ่งเครื่องราชูปโภค มีไปทงชนจนยคน คอการ
ตั้งเนทรนาร (Girl Guide) ให้คู่กับการลูกเสือซึ่งพระยาราชนกุลได้รับ
พระบรมราชโองการให้จัดวางระเบียบข้อบังคับไว้พร้อมแล้ว ยิ่งแต่จะประกาศ
ตั้งเท่านั้น

อนึ่งมีข้อสำคัญที่ควรกล่าวด้วยว่า การลูกเสือในขณะนั้นเป็นเพียง
ที่ใดส่งผลให้ชาติต่าง ๆ ในโลก ได้รู้จักความประเทศไทยและคนไทย
ร่วมอยู่ในโลกเดียวกับเขาอีกชาติหนึ่ง ทั้งนี้เนื่องด้วยการแพร่หลายแห่ง
รายงานแสดงกิจการลูกเสือประจำที่ได้แจกจ่ายไปในต่างประเทศทั่วโลก
อย่างหนึ่ง กษัตริย์ภายใต้การอุปถัมภ์ในคราวนั้น ในการชุมนุมลูกเสือทั่วโลก ณ ต่างประเทศ
คราวโต เมื่อได้รับเสด็จมา ก็ได้จัดส่งลูกเสือไทยไปเข้าชุมนุมด้วย

พระยาราชนกุลได้สนองพระเดชพระคุณในหน้าที่อุปนายกสภากรรมการ
การกลางจัดการลูกเสือแห่งประเทศไทย จนย้ายไปรับราชการในกระทรวง
มหาดไทย เมื่อวันที่ ๑ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๗๒

ในการเสด็จฯ พระยาราชนกุลได้สมัครเป็นสมาชิกเสือป่าของเสนา
หลวงเมื่อวันที่ ๑๒ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๕๔ ในตำแหน่งพลเสือป่า

ครนลงวันที่ ๓๑ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๕๗ ย้ายไปสังกัดกองเสนาธิการ
 คินแกนครุงเทพฯ แล้วได้เลื่อนยศชั้นเป็นล่าถยจนได้เป็นนายพลเสือข่า เป็น
 ทศกัเมอวันที่ ๒ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๖๗ อนึ่ง ควรจะกล่าวไว้ให้ทราบว่
 ยศนายพลเสือข่าซึ่งพระยาราชนกุลได้รับพระราชทานนั้น ได้รับพระราชทาน
 ในสนามประลองยุทธ บ้านโป่ง ซึ่งน้อยคนที่ได้เช่นนั้น

พระยาราชนกุลมีส่วนริเริ่มการอนุสฎาภาษาชาติด้วยหนึ่ง ได้ดำรง
 ตำแหน่งผู้อำนวยการกองอนุสฎาภาษาชาติไทยคนแรกเมื่อวันที่ ๕ กุมภาพันธ์ พ.ศ.
 ๒๔๖๕ งานอนุสฎาภาษาเป็นงานใหม่ของสฎาภาษาชาติไทย ท่านได้พยายาม
 ปลุกปลุกเร้าแต่ดวงซอขงคพระเบียบการอนุสฎาเป็นแนวทางที่จะให้งานดำเนินไป
 ด้วยดี การที่ไคเป็นไปสมประสงค์คือได้ตั้งกอง หมวก หมู และหน่วยอนุ
 สฎาภาษาชาติขึ้นเป็นขกแม่บทราชอาณาจกร วิธีการอนุสฎาภาษาชาติหรือ
 หลักสฎาสำหรับสมาชิกอนุสฎาภาษาชาติที่พระยาราชนกุลจัด โดยหลัก
 ท่านองเนตรนารนนเอง

อนึ่ง เมื่อได้ตั้งกองอนุสฎาภาษาชาติขึ้นใน พ.ศ. ๒๔๖๕ แล้ว
 ท่านก็จัดใหม่หนึ่งสี่รายเดือนสำหรับอนุสฎาภาษาชาติ ขึ้นเป็น ๑๒๒ รายแรก แต่
 พ.ศ. ๒๔๖๖ ซอว่า "อนุสฎาภาษาชาติอุปกรณ" ด้วยความประสงค์ท่านอง
 เคยวขหนึ่งสี่พิมพ์ลึงสี่สยาม ท่านพนจากตำแหน่งผู้อำนวยการกองอนุ
 สฎาภาษาชาติเมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๗๒ ด้วยเหตุที่ตองย้ายตำแหน่งหน้าราชการ
 จากกระทรวงธรรมการไปยังกระทรวงมหาดไทย ตามข้อขังคัยตำแหน่ง
 ผู้อำนวยการกองอนุสฎาภาษาชาติตองเป็นเจ้าหน้าที่ในกระทรวงธรรมการ แต่
 ภาระน พระยาราชนกุลก็ขังคไครับแต่งตั้งให้เป็นกรรมการอำนวยการกลาง

กองอนุสฎาภาชาคซึ่งเข็นไปตามชอขงคย สยทอไปจนถึงวาระสฎทายแ
ชวค

พระยาราชนกุลสนใจสนนัยสนุกิจการของสามคยารยสมาคม เม
เลิกงานแลว ทานชอขไปเล่นหมากรุกทสมาคม นอกจากนยงไตแกงข
ละครลงในหนังสือวิทยารย เช่น เรื่องฝรั่งงไส เรื่องละครชาพะ
เรื่องฝรั่งงไสเป็นบทละครพดลสยลลา แผลงจากเรื่องวิลโลวแปดเศ
พระยาราชนกุลเป็นผู้แปล พระยาอุปกิตคิลปสาร (นิม กาญจนาคีระ) แล
พระวเวทยพัสสู ประพนศคารอง แลคองเป็นครงแรกในงานวันเรงผลองหริ
ษฏของจางวางเอก เจ้าพระยาธรรมคคกมนตรี (สนน เทพหัสดิน ณ อยุธยา
ณ สามคยารยสมาคมเมื่อวันที่ ๑๕ มกราคม พ.ศ. ๒๔๖๐

พระยาราชนกุล เป็นครคนหนึ่ง ที่ไดเลาเรียนค ตั้งแต อยู่ในเมืองไทย
ครนไปคศึกษาในต่างประเทศ ไดคศึกษาวิชาตาง ๆ หลายแขนง เช่น องคการ
ปกครองโรงเรียน วรรณคคภาษาองกฤษ ภาษาฝรังเศส สยคศึกษา จิต
วิทยา ทรรกวิทยา คณิศคาสตร จรรยา การขณยช ภูมิคาสตร
ประวัติคาสตร การคศึกษาธรรมชชาติ เหลลานเขนคณ ไซ้แกเพยงวาไดเรียน
วิชามากเทานั้น ตามรายงานชองอาจารย์ใหญ่วิตยาลัยเขอเรือโรคใน
เมืององกฤษ กยรายงานชองผู้ปกครองนักเรียนไทยในองกฤษยกยอองวา
พระยาราชนกุลเรียนรคคเป็นอยางเขยมทกวิชา

ตามรายวิชาที่ยกมากล่าวน มีหลายวิชาที่ครงนนในเมืองไทยยงไม
ใครมีใครรจกนิก นอกจากทานที่ไดไปเห็นไปไดยนมาจากตางประเทศ แต
กระนนิกเพยงเผิน ๆ หาไดคศึกษาด้วยตนเองจนไดรบความยกยอองเชนพระยา
ราชนกุลไม

พระยาราชนกุลได้นำวิชาหลายอย่าง ที่คนรู้มาสอนให้คนไทยรู้และปฏิบัติกันมาจนเดี๋ยวนี้เป็นคนว่า

สุขวิทยา นอกจากมีการสอนกันในโรงเรียนแพทย์แล้ว ใครคนหนึ่งก็อ้างว่า อะไร มีความสำคัญอย่างไร สมัยเมื่อผเขียนเรื่องนยงเป็นนักเรียนอยู่ ยังไม่เคยได้ยินชื่อเสียงด้วยซ้ำ ลองคิดดูทีหรือว่า เราไม่รู้จักสุขวิทยากันมานานแล้วชีวิตของพวกเขา ความฉลาดของพวกเขาจะเป็นอย่างไร

พระยาราชนกุลได้นำเอาวิชาเหล่านี้มาเผยแพร่ในการสอนพิเศษที่โรงเรียนฝึกหัดอาจารย์บ้าง แลตั้งป้าฐกถาเป็นวิชาชุดสำหรับเลื่อนวิทยฐานะของครูที่สามคยาจารย์บ้าง จนกระทั่งพวกครูและนักเรียนเรียกชื่อพระยาราชนกุลว่า "ตัวสุขวิทยา" และต่อมาก็คงได้แต่งหนังสือสุขวิทยาขึ้นไว้

วิทยาศาสตร์ แต่ก่อนนี้ไม่มีใครรู้ว่าอะไรมีกี่คน จึงอยู่การสอนวิทยาศาสตร์ เช่น ฟิสิกส์ ไคเคยมีมาอย่างแล้วในโรงเรียนฝึกหัดคยาจารย์ แต่กัเพียงเล็ก ๆ น้อย ๆ ถึงเวลาสอบไล่ก็ไมไ่สอบวิชาอันเสี่ยด้วยซ้ำ พระยาราชนกุลนำเอาความรูทไคเรียนมาสอนพวกครูคยาจารย์ โดยตั้งป้าฐกถาเป็นวิชาชุดที่สามคยาจารย์สัมาคม คื สอนพชอออกกราฟ กว่าคนจะรู้ว่า แมตเคอร์คอะไร เสี่ยง แล้ง ความรอน เกยวของกขชีวิตของสิ่งทออยู่ในโลกนออย่างไรร ทดลองนไทรจากเครื่องมื่อสำหรับขวดคณหภูมิคคปรอทชนิคต่าง ๆ อย่างไหนดะอะไร และใช้วัตถุอะไรทำ ความรู้เหล่านี้พวกครูคยาจารย์รุ่นก่อนไคจากฟังป้าฐกถาของพระยาราชนกุลทงนนั้น จนครูและนักเรียนเรียกท่านว่า ตัว "แมตเคอร์" ส่วนวิชาอัน ๆ เช่น ประวัตคศาสตร์สากล พระยาราชนกุลก็ไคสอนในโรงเรียนมัธยมต่าง ๆ ในฐานะที่ เป็นอาจารย์พิเศษ

เมื่อพระยาราชนกุลดำรงตำแหน่งหัวหน้าการตรวจโรงเรียน ได้เอา
 ใจใส่แนะนำให้เจ้าหน้าที่ตรวจการเข้มงวดในเรื่องสุขวิทยาของโรงเรียน การ
 จัดชั้นนักเรียนให้จำนวนเหมาะแก่การสอน ตลอดจนวิธีสอนที่ครบประจำชั้น
 ยกพร้อม โดยเหตุนี้จึงต้องศึกษาหาความรู้เพื่อประโยชน์ในการจัดโรงเรียน
 ของตน ตลอดจนการสอน นี้เป็นผลที่เกิดจากงานของพระยาราชนกุลซึ่ง
 ได้ทำประโยชน์ให้แก่ชาติจนตลอดชีวิต

เมื่อพระยาราชนกุลอยู่ในฐานะผู้บังคับบัญชา ตั้งแต่ตำแหน่งหัวหน้า
 จัดการโรงเรียนจนถึงปลัดทูลฉลอง ได้วางตนเป็นกันเองต่อผู้ใต้บังคับ
 บัญชา และทำตนสนิทสนมกับคนเพื่อนทั้งในการรณรงค์ และการกินเลี้ยง
 ซึ่งมักจะชวนผู้ใต้บังคับบัญชาไปร่วมรับประทานอาหารเสมอ ๆ ทำให้
 ผู้น้อยเห็นใจ รักใคร่ พร้อมทนขบถ ใครมีความคิดอะไรก็แสดงให้ทราบ
 ได้โดยอิสระ นี้เป็นข้อสำคัญอย่างหนึ่งที่ทำให้ราชการในหน้าที่ของพระยา
 ราชนกุลสำเร็จเรียบร้อย หาได้มีการและช้า และเสียหายอย่างใดไม่

พระยาราชนกุลบริหารราชการไม่ว่างานอำนวยการหรืองานสอน ถือเอางาน
 เป็นสำคัญ ไม่ยอมให้งานค้างคาง ไม่แล้วไม่เลิก งานในกรมศึกษาธิการ
 เป็นงานต้องใช้ศิลปะพินิจก็มี ต้องใช้หลักวิชาที่มี ในสมัยนั้นงานเกี่ยวกับ
 การศึกษาทั่วพระราชอาณาจักรข้างคราวประดังกันเข้ามา ในกรมศึกษาธิการ
 หนึ่งนั้น บางครั้งก็เบ่งงานรอน ต้องทำนอกเวลาจนถึง ๒๒.๐๐ น. ก็มี
 พวกที่อยู่ใต้บังคับบัญชาออกันพร้อมหน้า ทำกันอย่างเร่งรัด กลายเป็น
 นิสัยเห็นเป็นสนุกสนาน เช่นอย่างนี้เอง ๆ จนสมัยคนหนึ่งซึ่งมีผลอพมพ
 กัดคนกตัญญูภาษาไทยและภาษาอังกฤษทนมไม่ไหว เขียนใบลาขยันตรงต่อ

พระยาราชนกุลเองว่า ไม่สามารถจะทำงานเช่นนั้นได้ ขอลาออก แม้พระยาราชนกุลจะหวังเห็นช่วยพุดจาเขาออกเอาใจอย่างไรก็ไม่ฟัง ทำให้พระยาราชนกุลจึงไปเลือนยศ บรรดาศักดิ์ และเครื่องราชอิสริยาภรณ์ข้อย ๆ เพราะพระยาราชนกุลทำงานดังกล่าวแล้ว ท่านเสนาบดีจึงชวยและไว้ใจรักใคร่

เท่าที่ใครบรรยายเรื่องราวของพระยาราชนกุลและงานที่ใครปฏิบัติกันแท้ ๆ เห็นได้ว่า ท่านเป็นคนทำคุณประโยชน์ให้แก่ชนหลายรุ่น อันเป็นขี้อายเกี่ยวแก่ความเจริญของชาติควรแก่การสรรเสริญ การที่ของกระทรวงการศึกษานี้ไปรับราชการทอน เนื่องจากเป็นความประสงค์ของทางราชการ แต่ลงแม่จะไปรับราชการทอนนี้ใคร่กระทำกิจการสำคัญทางนั้น และตั้งใจทำด้วยความหวังดีขอหนาทขออย่างจริงจัง จนกระทั่งถึงแก่อนิจกรรมในหน้าที่เลขาธิการสภาการศึกษาไทยขณะประชุม อันเป็นเกียรติเพิ่มพูนความภูมิใจให้แก่บุตรและธิดาหาสิ้นสูญมิได้

โรคที่มาสังหารพระยาราชนกุลให้ถึงแก่อนิจกรรม ในเวลารวดเร็ว นั่นคือโรค "เส้นโลหิตในสมองแตก"

พระวรเวทย์พลีตรี

นายแถม หงสกุล

พ.ศ. ๒๔๒๘-๒๔๕๔

ครุแถมเกิดที่ตำบลบางนางรำ อำเภอบางปะหัน จังหวัด

พระนครศรีอยุธยา เมื่อพระกา พ.ศ. ๒๔๒๘ บิดาชื่อน่วม มารดาชื่อนาง ม

พี่น้องร่วมบิดามารดาด้วยกันรวม ๗ คน เป็นชาย ๔ และหญิง ๓ ครุแถม

เป็นบุตรชายคนเล็กของ ครอบครัวนามอาชีพทางทำไร่ไถนา มาแต่สมัยบรรพ

บุรุษ บรรดาพี่น้องหญิงและชายต่างมีอาชีพทางทำนาและค้าขายข้างเล็ก

น้อยทุกคน โดยเฉพาะพี่น้องที่เป็นชายได้เรียนหนังสือทั่วทุกตามธรรมเนียม

โบราณ เพราะในสมัยนั้นยังไม่มีโรงเรียนแพร่หลาย เพิ่งจะมีการตั้งโรงเรียน

ขึ้นเพียง ๒-๓ แห่งในกรุงเทพฯ เท่านั้น เข้าใจว่า เนื่องจากการค้าทาง

ราชการ (ในสมัยรัชกาลที่ ๕) ได้เริ่มการตั้งโรงเรียนขึ้นในกรุงเทพฯ

พอการศึกษาของกลบุตรตนเองได้เป็นเครื่องชักนำให้ครุแถมซึ่งในเวลานั้น

กำลังจะเพิ่งเริ่มการศึกษารัสกสนใจในอนที่จะได้เล่าเรียนในเทวสถานของชน

ว่าบรรดาพี่ชายคนอื่นๆ ที่ได้รับการศึกษาเพียงอ่านออกเขียนได้ และ

เข้ารับราชการทำนาทำไร่ตามบรรพบุรุษ ทั้งอาจจะเป็นเพราะคำแนะนำ

เองบิดามารดาประกอบด้วยก็ได้

ในขณะนั้น นับว่าเป็นโอกาสอันดีที่ครุแถมมีอายุคนหนึ่ง ซึ่งได้

วชเป็นพระภิกษุอยู่ที่วัดราชบูรณะ (วัดเลียบ) และศึกษาอยู่ที่กรุงเทพฯ

นี้ได้เป็นพระครูวินัยธร ณ วัดนั้น ครุแถมจึงได้ติดตามท่านพระครูผู้เป็นอา

ป

นายแถม หงสกุล

เข้ามาศึกษาที่กรุงเทพฯ และได้พักอยู่กับท่านท้าวพระราชบุตรหนึ่ง อยู่นาน นายแป๊ะ ซึ่งมีอาชีพเป็นช่างทองอยู่ที่สแยกพระยาศรีช้าง เพราะ นายแป๊ะเป็นเพื่อนของบิดาครูแถม

การศึกษานั้นตนของครูแถมนั้นอยู่ที่โรงเรียนวัดราชบุตร ต่อจากนั้นเขาใจว่าไปเรียนต่อที่โรงเรียนวัดนวลนรภิกข์ สอบไล่ได้ชั้นประโยค ๒ แล้วจึงไปเข้าโรงเรียนฝึกหัดอาจารย์ที่โรงเรียนเทก พระนคร (ต่อมาขึ้นโรงเรียนเบญจมราชูทิศ) ครูแถมเรียนสำเร็จได้ประกาศนียบัตร ป.ป. ประกาศนียบัตรครุประถม) เมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๓ อายุได้ ๑๖ ปี ในระหว่างเวลาที่ไปศึกษาเล่าเรียนอยู่นั้น ปรากฏว่าครูแถมเห็นผู้ที่เขาได้ไปในการศึกษามีความมอดสำหระขยันหมั่นเพียรอย่างยิ่ง จึงสามารถเล่าเรียนได้อย่างรวดเร็วมาก เช่นนักเรียนฝึกหัดอาจารย์ที่เรียนสำเร็จในขณะที่มีอายุน้อยกว่าเพื่อนในรุ่นเดียวกัน เมื่อใครรับราชการเป็นครูแล้วก็ปรากฏว่าเป็นผู้ที่สนใจในอาชีพครูเป็นอันมาก ได้พยายามศึกษาต่อให้มีความรู้เพิ่มพูนขึ้นอยู่เสมอ ได้เรียนวิชาชุดต่อที่สามศึกษาจารย์สมาคม และต่อมาสอบได้ประกาศนียบัตร ป.ป.พ. (ประโยคประถมพาณิชย์)

นอกจากการศึกษาด้านวิชาการแล้ว ครูแถมยังเป็นนักกีฬาที่มีความสามารถอีกด้วย ก็กีฬาที่ชอบมากที่สุด การวิ่งเร็วและวิ่งทน ได้เคยเข้าแข่งขัน และได้รับรางวัลการแข่งขันประจำปี ที่สนามกรีฑาโรงเรียนสวนกุหลาบวิทยาลัย

ครูแถมได้ทำการสมรสกับขอรุณ บุตรีหลวงเทพามาตย์ (จร หงส์กุล) เมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๕ มีบุตรชายหญิงรวม ๓ คน คือ นายถวิล หงส์กุล นางทิว อิศรางกูร ณ อยุธยา และ นายถวิล หงส์กุล ต่อมาเมื่อครูแถมอายุ

ครบ ๒๑ ปี ก็ได้อุปสมบท ณ วัดโสมนัสวิหาร พระราชทานตามประเพณีนิยม
ครูแถมได้รับราชการเป็นครูครั้งแรกที่โรงเรียนกล่อมพิทยากร วัด
พระเชตุพนวิมลมังคลาราม แล้วย้ายไปเป็นครูที่โรงเรียนสวนกุหลาบวังหน้า
โรงเรียนเทพศิรินทร์ และ โรงเรียนเบญจมพิตร ต่อจากนั้นก็ย้ายไป
เป็นพนักงานสอนไล้ในกระทรวงธรรมการ

งานสำคัญชิ้นหนึ่งที่ครูแถมได้ทำไว้คือ การแต่งหนังสือตำราเลขคณิต
ซึ่งเรียกกันว่า “เลขคณิตมัธยม ของนายแถม ป.ป.” ได้แต่งเสร็จ
และพิมพ์ขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๓ หนังสือเล่มนี้ได้ใช้เป็นตำราคณิตศาสตร์
เลขคณิตในโรงเรียนต่าง ๆ นับแต่ได้พิมพ์ขึ้นเป็นครั้งแรกตลอดมาเป็นเวลา
ไม่น้อยกว่า ๓๐ ปี บรรดาครูและนักเรียนนิยมใช้อยู่เป็นอันมาก นับเป็น
ตำราเลขที่มีประโยชน์มากเล่มหนึ่งในสมัยนั้น ในการแต่งหนังสือเลขเล่มนี้
จะเห็นได้ว่า ผู้แต่งได้มีความสนใจในการศึกษาวิชาเลขเป็นอย่างมาก โดย
ได้พยายามรวบรวมตำราวิชาไว้ด้วยความพากเพียร ตั้งแต่ครั้งยังเป็นนัก
เรียนอยู่ นอกจากนี้ ยังมีต้นฉบับข้อก่เล่มหนึ่งซึ่งเขียนด้วยลายมือตนเอง
ผู้เขียนให้ชื่อไว้ว่า “คณิตวิธ เล่ม ๑” และเขียนต่อไปว่า “คณิตวิธ
เป็นตำราสำหรับตัวเอง นายแถม ครูประกาศนียบัตร อาจารย์ชั้นที่ ๑
เป็นผู้เรียงจนไว้” โดยอุสาของข้าพเจ้า.

กำเนิด

ในกาลก่อน ท่านอาจารย์โบราณ ได้ตั้งมั่วสุมประชุมกันจัดการ
สอบไล่วิชาหนังสือไทย พร้อมทั้งวิชาหนังสือเลขจนครบบริบูรณ์
เหมือนกัน แต่ที่จัดการสอบไล่หนังสือเลขเพื่อให้ลูกบุตรมีความรู้
เฉลียวฉลาดในทางราชการ และเป็นเหตุชุกแก่บ้านเกิดเมืองนอนของ

ตนด้วย แต่ครั้งก่อนวิชาที่กุ่มบุตรศึกษาไว้ได้นั้นยังหาพอในทาง
ราชการไม่ ยังต้องคิดค้นอยู่เสมอ แลทำได้ไวแแล้วนั้น ไม่สู้จะมากนัก
เป็นแต่ได้บ้างอย่างขลุ่ยขลุ่ยมันไต่จนต่ำ กล่าวคือวิชาเบองตน

มาปี ร.ศ. ๑๑๕ มีเจ้าพนักงานฝ่ายศึกษามากด้วยกัน ได้คิด
เพิ่มเติมวิชาขึ้นเป็นหลายอย่าง แลคิดค้นวิชาแปลกๆ มาจัดให้กุ่มบุตร
เล่าเรียน กุ่มบุตรทั้งหลายก็พากันเล่าเรียนมาจนเจริญขึ้นทุกที ๆ
มาบัดนี้วิชานั้นแพร่หลายเป็นสารประโยชน์แก่บ้านเมืองเรามากทีเดียว
จนมีถึงประโยชน์ ๓ ประโยคเหล่านี้ยังแบ่งออกเป็น ๑๐ ชั้น ถึงกระนั้น
เจ้าพนักงานยังคิดเพิ่มเติมอยู่เสมอ แลต่อไปภายหน้าเห็นว่าบ้านเมือง
คงจะเจริญรุ่งเรืองไปด้วยวิชาเป็นแท้ เพราะเจ้าพนักงานเอาใจใส่
ตรวจตราจริง

เมื่อขณะแต่งได้ลอกกัศจากตำราอันมาก แลที่ทำขึ้นโดยบัณฑิตย
(เข้าใจว่า ประกิจฐ์) ก็มาก เพราะฉะนั้นตำราเลขเล่มนั้นคงจะไม่ครบ
บริบูรณ์ แลดีกว่าฉบับอื่น กับไม่หวังว่าจะให้ผู้อื่นเอาอย่างจะสำหรับ
ตัดก่ตอนใส่ส่วนตนเองเท่านั้น.

เช่น นายแถม”

ต่อจากนั้นก็เขียนสารขาน และคำอธิบายพร้อมด้วยแบบฝึกหัดต่าง ๆ
พระยารัตนชวณะเพท (ชุ่ม กสิกผลิน) ได้เขียนคำชมเชยไว้ด้วยลายมือ
เขียนในสมุดเล่มนั้นว่า “ได้ดูแล้ว, ดีมาก. ที่เธอมีความอุตสาหแท้.

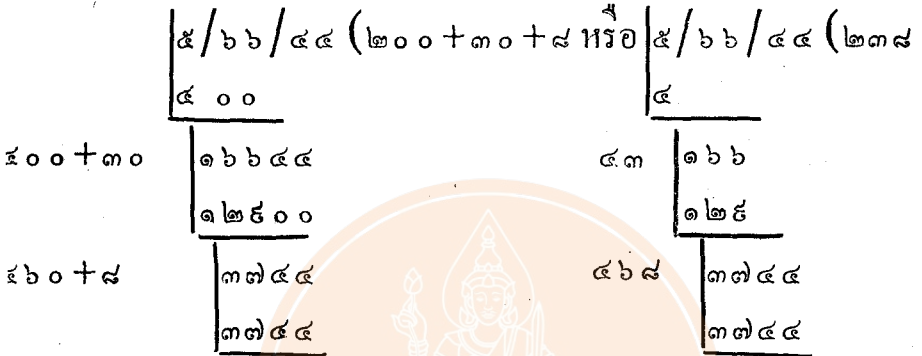
นายชุ่ม

๒๒/๒/๑๒๒”

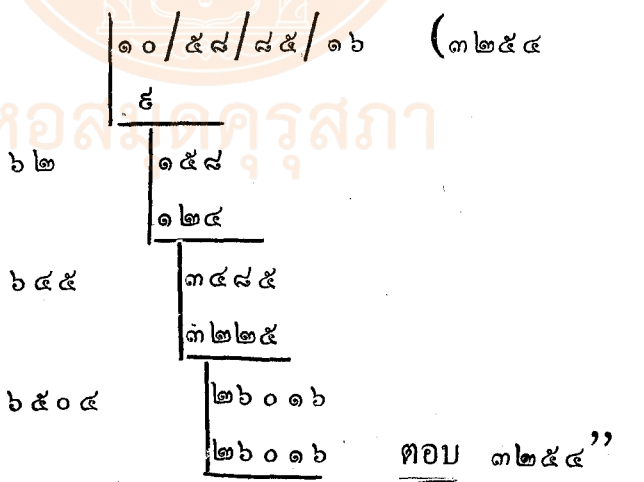
ครุแถมได้ล้มเจียรลงด้วยวิธโรค เนื่องจากได้ตรากตรำมามากในการ
 ศึกษาระเบียงและการงาน ได้ลงแก่กรรมเมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๔ มีอายุ
 เพียง ๒๕ ปีเศษเท่านั้น

ตลอดเวลาที่เข็ญครุอยู่ ปรากฏว่าครุแถมสนใจในการงานของครุ
 มาก เรียกว่าปัจจุบันได้วารกษาชพฤ การที่ตองมาลงแก่กรรมเสีย
 เมื่ออายุยังน้อยและกำลังจะก้าวหน้าต่อไปในอาชีพครุอย่างจริงจังนั้น ย่อม
 เป็นที่น่าเสียดใจแก่บรรดาญาติมิตรสหาย และเพื่อนครุในวันเคยวกันเข็ญ
 อนมาก ครุแถมได้ทำงานให้เข็ญคุณประโยชน์ได้แต่เพียงเท่านั้น มีอนสรณ
 ที่ใตงไวของหลงคองหนังสือ "เลขคณิตมัธยม" ซึ่งใครยใช้เหล่านัก
 ศึกษามาแล้วควยคิตามกาลสมัย ปรากฏว่า แมแต่เมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๙
 กระทรวงธรรมการก็ยังได้อนุญาตให้พิมพ์เพื่อใช้เป็นแบบเรียนเป็นครั้งที่ ๙
 หนังสือเล่มนี้แสดงวิธสอน วิธทำที่แบบคายคิตมาก มีการถอดकरण์
 (สแควร์) แสดงไว้โดยละเอียด ได้แสดงวิธถอดकरण์โดยการแยก
 แพกเตอร์ และการถอดकरण์โดยวิธหารไว้เข็ญที่เข้าใจโดยอย่างแจ่มแจ้ง
 เช่น การถอดकरण์โดยวิธหารได้อธิบายไว้ว่า "จะต้องชักเลขลงมาหาร
 ต่อไปที่ละ ๒ ตัว เราจึงกะจำนวนเลขที่จะหาร์ตอกเป็นพวกละ ๒ ตัวๆ
 แต่ทางขวามาหาซ้ายและเลขลัพธ์ที่ได้ในครั้งแรกนั้น เมื่อเวลาจะเอา
 ไปลบจำนวนตั้ง ต้องคุณตัวเองเสียก่อน แล้วจึงเอาไปลบ เมื่อเหลือ
 เท่าไรแล้วชักลงมาตั้งไว้ ส่วนตัวเลขที่ยังไม่ได้หารนั้นก็ชักลงมาที่ละคู้
 หารตามวิธนั้นกว่าจะหมดตัว แต่เข็ญต่อๆมานั้น เวลาจะหารต้องเอา
 ๒ คุณผลหารที่ได้แล้ว ยกลงมาตั้งไว้ในที่ตัวหาร แล้วลองหาเลขลัพธ์

เมื่อได้แล้วต้องเอาเลขลัพธ์มาบวกเข้าด้วยเป็นตัวหาร จึงสังเกต
ตัวอย่างข้างล่างนี้

ข้อ ๑๐๕. แฉวริทจะหาสแควร์ตุนั้น จะทำอย่างสั้น ๆ เช่น
วิธีทางขวามือที่เคยวกเป็นอันใช้ได้ ถ้าเข้าใจวิธีทางซ้ายมือแล้ว
ตัวอย่าง จงหาสแควร์ตุนของ ๑๐๕๘๘๕๑๖

บรรณานุกรม

กระทรวงศึกษาธิการ, กรมวิชาการ. แบบเรียนวรรณคดีไทยสำหรับชั้น

เตรียมอุดมศึกษา ตอนที่ ๑. พระนคร: ครุสภา. ๒๕๐๐.

ตำราราชอาณาจักร, สมเด็จพระยา. ประวัติสังเขปแห่งการศึกษาของ

ประเทศสยาม. ๒๔๖๓.

ตำราราชอาณาจักร, สมเด็จพระยา. เรื่องประวัติวัดมหาธาตุ. พระนคร:

โสภณพิพรรฒธนากร. ๒๔๖๓.

ทาค, ประทีปเสนา. โรงเรียนกุลสตรีวังหลังกับหม่อมไค้. พระนคร:

ว.รัตน. ๒๔๙๑.

แถม, หงสกุล. คณาวินิจฉัย ๑. ๒๔๔๖.

แถม, หงสกุล. เลขคณิตมธียมของนายแถม ป.ป. พระนคร: เทลิเมล์.

๒๔๗๙.

ธรรมศักดิ์มนตรี, เจ้าพระยา. บทประพันธ์บางเรื่องของครูเทพ. พระนคร:

ไทยเขมม. ๒๔๘๖.

ธรรมศักดิ์มนตรี, เจ้าพระยา. ปกิณณกประพันธ์. ๒๔๖๐

ธรรมศักดิ์มนตรี, เจ้าพระยา. รายงานการศึกษาประเทศไทย. ๒๔๔๖.

ธรรมศักดิ์มนตรี; เจ้าพระยา. เรื่องต่าง ๆ ของกรุงเทพ. พระนคร : กรม

ตำรา. ๒๔๖๘.

ธรรมศักดิ์มนตรี, เจ้าพระยา. เศรษฐกิจวิทยาเกร็ดเฉพาะบางเรื่องของกรุงเทพ.

พระนคร : อักษรนิติ. ๒๔๖๕.

ธรรมศักดิ์มนตรี, เจ้าพระยา. โอวาทของเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี เรื่อง

การอบรมเด็ก. พระนคร : วิกิตั้งเวช. ๒๔๗๕.

ประโยชน์, สิริคุปต์โกศากร. "ประโยชน์", นักองค์การอาชีพไทยที่

สุทรคุณ. (๒๔๘๐), ๑๒ - ๑๗.

ประวัติพระยาโอวาทวรภิกขุ (เหม ผลิตพันธ์). พระนคร : พิริยกิจ. ๒๔๘๕.

ปริยัติธรรมธาดา, พระยา. อธิบายคำานพัสถ์การ. พระนคร : ไสภณพิพรรคม-

ธนากร. ๒๔๖๘.

ปริยัติธรรมธาดา, พระยา. ทศชาตก.

พนัชยศาสตร์วิธาน, พระยา. รณเรลิก ภาค ๑. พระนคร : ศิริหงส์.

๒๔๘๑.

เมธาธิบดี, พระยา. จิตวิทยา. พระนคร : ศิริหงส์. ๒๔๗๖.

เมธาธิบดี, พระยา. ใจความในวิชาคหกรรม. พระนคร : ไสภณพิพรรคม-

ธนากร. ๒๔๖๘.

เมธาธิบดี, พระยา. ดาราศาสตร์เบื้องต้น. พระนคร : ไสภณพิพรรคม-

ธนากร. ๒๔๗๒.

เมธีขัติ, พระยา. บรมเทษานภาพแห่งขัติธรรม. พระนคร: ไสภณ
พิพรรฒอนากร. ๒๔๖๘.

เมธีขัติ, พระยา. ป่าจู่เรื่องประทุร้ายต่อผู้ร้าย. พระนคร: พระจันทร์.
๒๔๘๘.

เมธีขัติ, พระยา. พระพทศศาสนา. พระนคร: ไสภณพิพรรฒอนากร.
๒๔๗๑.

เมธีขัติ, พระยา. วันประสูติของเสด็จพระองค์หญิง. พระนคร: ไสภณ
พิพรรฒอนากร. ๒๔๗๑.

เมธีขัติ, พระยา. ศิลปกรรมเงินของเงินทุกสมัย. พระนคร: ไสภณ
พิพรรฒอนากร. ๒๔๘๒.

เมธีขัติ, พระยา. หนังสืออ่านนิทานอีสป. พระนคร: คุรุสภา. ๒๔๘๘.

เมธีขัติ, พระยา. หลักกรรมแห่งพทศศาสนา. พระนคร: ไสภณพิพรรฒ
อนากร. ๒๔๗๐.

รอง, ศยามานนท์. ประวัติกระทรวงศึกษาธิการ. พระนคร: คุรุสภา
๒๔๘๕.

ราชบัณฑิตยสภา. เรื่องทงเจ้าพระยากรงรัตนโกสินทร. พระนคร:
ราชบัณฑิตยสภา. ๒๔๗๔.

“สัตรวทยา ๒๔๘๒” ตอนที่ ๒-สัตรวทยาสมัยคุณครูทิม, (๒๔๘๒),

๒๓๕ - ๒๔๓.

“สัตรวทยา” ประวัติคุณครูทิม. (๒๔๘๖), ๑๘๖ - ๑๘๘.

อุปถัมภ์ศิลปสาร, พระยา. ชุนนุมนิพนธ์ อ.น.ก. พระนคร: ไทยเชชม.

๒๔๘๔.

อุปถัมภ์ศิลปสาร, พระยา. สงครามการศำกลอน. พระนคร: กรมรถไฟ.

๒๔๘๔.

๕
เฮอ, บุษปะเกศ หงสกุล. "วิทยาสาร" เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี,
(๒๔๘๔), ๓ - ๘.

ค. ๒ ก. ประโยคครูต่าง ๆ พ.ศ. ๒๔๕๓ - ๒๔๖๘.

ทะเบียนประวัติจากวางเอก เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี เสนาบดีกระทรวง
ศึกษาธิการ

ทำเนียบนาครไทย พ.ศ. ๒๔๗๓.

นาครสงครามที่ ประจำพุทธศักราช ๒๔๖๒, ๒๔๖๖, ๒๔๖๗, ๒๔๖๘.

๒๔๗๐:

๕
บัญชีพระบรมวงศานุวงศ์ นามานุกรม ข้าราชการ พ่อค้า คหบดี ทู
ราชอาณาจกร และ ทำเนียบปกครองคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๔๘๐.

ประชาชนเคราะห์ ๒๔๗๕.

ประชาชนเคราะห์ ๒๔๗๘ - ๘๐.

ระเบียบการของโรงเรียนข้าราชการพลเรือนในพระบาทสมเด็จพระจุลจอม
เกล้าเจ้าอยู่หัว พ.ศ. ๒๔๕๗.

ราชกิจจานุเบกษา.

วิทยาคารย.

รายชื่อนักเรียนฝึกหัดครู

ที่สอบไล่วิชาได้เป็นครูประกาศนียบัตร

ปีที่ ๓๗ พ.ศ. ๒๔๕๓

- ๒๙๕ (๑) อ.ต. หลวงสรรพพากย์พิสุทธ์ (เพ็ง บุรณจันทร์) ป.ม.
หัวหน้ากองกลางสำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ
- ๒๙๖ (๒) ร.บ. สวอย ป.ป. ครูใหญ่ ร.ร. มณฑลปราจีนบุรี
- ๒๙๗ (๓) ร.บ. ทองสุก ปานสิงห์ ป.ม. ครูใหญ่โท ร.ร. วัคคณเมือง
- ๒๙๘ (๔) ร.อ.ท. ชุนสุรณวาทย์ (พร้อย ฉนกร) ป.ป. หัวหน้า
แผนกโรงเรียน กองโรงเรียนประชาบาล
- ๒๙๙ (๕) ร.อ.ท. ชุนจงจิตต์ (โชติ ไชยภฏ) ป.ป. ครูใหญ่ ร.ร.
วัคราชโอรส
- ๓๐๐ (๖) ร.บ. วงษ์ กรมิกานนท์ ป.ป. ครู ร.ร. จังหวัดนครราชสีมา
- ๓๐๑ (๗) ร.บ. เป็รอง ป.ป. ครู ร.ร. มณฑลปราจีนบุรี
- ๓๐๒ (๘) ร.บ. มี ป.ป. ครู ร.ร. ตัวอย่างมณฑลกรุงเก่า
- ๓๐๓ (๙) อ.ท. พระคุณพากย์สุ่มณฑ์ (เขียน, บัณฑ์ ปัทมฐาน)
ป.ป. ภาษาจีน น.บ.ส. ผู้พิพากษาศาลฎีกา
- ๓๐๔ (๑๐) ร.บ. ซาย ป.ป.
- ๓๐๕ (๑๑) ร.บ. ทองใบ ป.ป.
- ๓๐๖ (๑๒) ร.บ. สอาด

- ๓๐๗ (๑๓) ร.บ. อีต ป.
- ๓๐๘ (๑๔) ร.บ. บัญมี ป.
- ๓๐๙ (๑๕) ร.บ. ชิต ป.
- ๓๑๐ (๑๖) ร.บ. สัจจวาลย์ ภูรินันท์ ป. ครูใหญ่ ร.ร. วัดทองนพคุณ
- ๓๑๑ (๑๗) ร.ช.ท. ขุนวิสิษฐกรคุณถล (บุปผา พลายะสุท) ป.ป. ครูใหญ่
ร.ร. ทวีธาภิเศก
- ๓๑๒ (๑๘) ร.ช.ท. ขุนจรรยาวิสุทธี (สินธุ์ สุขะบีณฑระ) ป.ป. ครูใหญ่
ร.ร. อมรินทร์โมลีศ
- ๓๑๓ (๑๙) ร.บ. ปาน ป.
- ๓๑๔ (๒๐) ร.บ. คลาย ป.
- ๓๑๕ (๒๑) ร.ช.ช. หลวงวิทยกรรมประสาร (มั่น ไปราณานนท์) ป.
ศึกษาธิการจังหวัดร้อยเอ็ด
- ๓๑๖ (๒๒) นาย ขาว โกมลมิศร์ ป.ม. ศึกษาธิการภาค ๗
- ๓๑๗ (๒๓) ร.บ. เชา ป.
- ๓๑๘ (๒๔) ร.บ. พุฒ ป.ป.
- ๓๑๙ (๒๕) ร.บ. พุฒ จารุวัฒน์ ป.ป. ครูใหญ่ ร.ร. วัดทองนค
- ๓๒๐ (๒๖) ร.บ. ไชยะ ป. ครู ร.ร. ทวีอย่างมณฑลปราจีนบุรี

ปีที่ ๑๘ พ.ศ. ๒๔๕๔

- ๓๒๑ (๑) ร.ช.ท. ขุนเสขขุณี (บัววัน คีระวานิช) ป.ม. ครู ร.ร.
สวนกุหลาบวิทยาลัย

- ๓๒๒ (๒) ขุนถนอมสินธุ (ชัช คุปต์ธนิก) ป.ม. ครูใหญ่ ร.ร.
วัดมหาธาตุ
- ๓๒๓ (๓) ร.อ.ท. ขุนสมัคคณคิษฏ์ (ทองอยู่ เปรมมัยเชื้อร) ป.ป.
กรรมการจังหวัดตรัง
- ๓๒๔ (๔) พ.ท. หลวงพจนานุกาสน์ (ผาด แพร์ศิลป์) ป.ม. ครู ร.ร.
นายร้อยพระจุลจอมเกล้า
- ๓๒๕ (๕) ร.อ.ท. ขุนสีขสุนทร (ชั้น ตัณฑะตระนัย) ป.ม. ครู ร.ร.
สวนกุหลาบวิทยาลัย
- ๓๒๖ (๖) ร.อ.ท. ขุนบรรณเวทย์ (แถม ฟินทุสมิต) ป.ป. หัวหน้า
แผนกกีฬาโรงเรียน กองกีฬา กรมพลศึกษา
- ๓๒๗ (๗) ร.อ.ท. ขุนศาสตร์สุนทร (อู่ เกิดเมืองบัว) ป.ป. ครู
ร.ร. สวนกุหลาบวิทยาลัย
- ๓๒๘ (๘) นายนาถ สุกนธรส ป.ป. ศึกษาธิการจังหวัดตรัง
- ๓๒๙ (๙) นายจิตร ป.ป. ครู ร.ร. วัดนวลนรดิศ
- ๓๓๐ (๑๐) นายอิน ป.ป. ครู ร.ร. สวนกุหลาบวิทยาลัย
- ๓๓๑ (๑๑) ร.อ.อ. หลวงกิตติวาท (ผล สิงหนลิน) ป.ม. หัวหน้า
กองโรงเรียน กรมอาชีวศึกษา
- ๓๓๒ (๑๒) ร.อ.ท. ขุนวิจารณ์จรรยา (โชติ เหมะรักษ์) ศึกษาธิการ
จังหวัดพัทลุง

- ๓๓๓ (๑๓) ร.อ.ท. ชุนจรรยาวิจารณ์ (อุน บูรณบุตร) ป.ป. อาจารย์
ผู้ปกครอง ร.ร. ประถมกสิกรรมภาคเหนือ
จังหวัดเชียงใหม่
- ๓๓๔ (๑๔) นายสวัสดิ์ ป.ป. ครู ร.ร. มณฑลปราจีนบุรี
- ๓๓๕ (๑๕) หลวงประสิทธิ์อินทเวทย์ (หิปลัด ชัยชนะผลิน) ป.ป. ครู
ร.ร. วัดสุทธิวราราม
- ๓๓๖ (๑๖) ร.อ.ท. ชุนกิตติเวทย์ (พัฒน์ บุญญะภุมมะ) ป.ม.
หัวหน้าแผนกโรงเรียนรัฐวิบาลส่วนภูมิภาค กอง
โรงเรียนกรมสามัญศึกษา
- ๓๓๗ (๑๗) นายเปล่ง ป.ป. ครู ร.ร. วัดเขมูจุมพิตร
- ๓๓๘ (๑๘) ชุนจันทร์ที่ศึกษากร (คง จันทร์ที่ประ) ป.ป. กรรมการ
อำเภอโนนวิเศษ จังหวัดนครราชสีมา
- ๓๓๙ (๑๙) พ.อ. หลวงสารานุประพันธ์ (นวล ปาจิณพยัคฆ์) ปลัด
กระทรวงวัฒนธรรม
- ๓๔๐ (๒๐) อ.ต. หลวงอาจิวชาธรรม (ทอง ชัยปาน) ป.ม. เลขานุการ
กรมอาชีวศึกษา
- ๓๔๑ (๒๑) อ.ต. หลวงจรูญอักษรศักดิ์ (ฮั้ อรุณสยมนันท์) ป.ม.
สมุหยัญชี ร.ร. เพาะช่าง
- ๓๔๒ (๒๒) พ.ท. หลวงสมรรถโยธาคาร (แฉ่ง เปล่งวิทยา) ป.ป.
กรมจเรทหารบก กลาโหม
- ๓๔๓ (๒๓) ร.ส.อ. หลวงประคุณวิชาสนอง (เปล่ง กาญจนยงจิติ)
ผู้อำนวยการกองยัญชี กรมไปรษณีย์โทรเลข

- ๓๕๔ (๒๔) นายเป่าะ ป.ป.
- ๓๕๕ (๒๕) นายเสงี่ยม ป.ป.
- ๓๕๖ (๒๖) นายฉัตร ป.ป. ร.ร. มหาตมเล็กหลวง จังหวัดเชียงใหม่
- ๓๕๗ (๒๗) นายแรม ป.ป. ครู ร.ร. มณฑลพายัพ
- ๓๕๘ (๒๘) นายผัน ป. ครู ร.ร. มณฑลนครสวรรค์
- ๓๕๙ (๒๙) นายลำทวน ป. ครู ร.ร. วัฒนคินันนาฏ
- ๓๕๐ (๓๐) นายเชื้อ ป. ครู ร.ร. สวนกุหลาบวิทยาลัย
- ๓๕๑ (๓๑) ร.บ. เยอน ป. ครู ร.ร. วัคขพิตรพิมุข
- ๓๕๒ (๓๒) นายแดง ป.
- ๓๕๓ (๓๓) นายมนต์ อรุณทต ป. ครู ร.ร. วัคสระเกศ
- ๓๕๔ (๓๔) นายสาย ป. ครู ร.ร. วัคราชสิทตสังกระจาย
- ๓๕๕ (๓๕) นายชน ป. ครู ร.ร. วัคสุทศัน
- ๓๕๖ (๓๖) นายถนอม ป. ครู ร.ร. มณฑลราชบุรี
- ๓๕๗ (๓๗) ร.บ. บุญ ป. ครู ร.ร. วัคสุทตวิวาราราม
- ๓๕๘ (๓๘) ร.อ.ท. สท สุขหุต ป. ครู ร.ร. มณฑลปัตตานี
- ๓๕๙ (๓๙) ร.อ.ท. เสนอ ไวกะชะคัย ป.ม. ครู ร.ร. โยธินบูรณะ
- ๓๖๐ (๔๐) นายข้ม ป. วัคราชการกรมทหารบก
- ๓๖๑ (๔๑) นายสุคใจ ป. ครู ร.ร. วัคมหาขุคัย
- ๓๖๒ (๔๒) นายทก ป.
- ๓๖๓ (๔๓) นายชิต ป.
- ๓๖๔ (๔๔) ร.บ. บุญมาก ป. ครู ร.ร. มณฑลกรุงเก่า

- ๓๖๕ (๔๕) นายอยู่ ป. ครู ร.ร. มณฑลพายัพ
- ๓๖๖ (๔๖) นายอยู่ ป. ครู ร.ร. มณฑลร้อยเอ็ด
- ๓๖๗ (๔๗) นายนพ เจริญวุฒิ ป.ม. หัวหน้าหน่วยพัสดุ กองคลัง
กรมวิสามัญศึกษา
- ๓๖๘ (๔๘) นายสุข ป. ครู ร.ร. มณฑลราชบุรี
- ๓๖๙ (๔๙) นายวงศ์ ภิรมานนท์ ป.ม. ครู ร.ร. วัดราชบพิธ
- ๓๗๐ (๕๐) พระภิกษุพนุ ป. ครู ร.ร. ทวีธาภิเศก
- ๓๗๑ (๕๑) นายหนู ป. ครู ร.ร. วัดมหาธาตุ
- ๓๗๒ (๕๒) นายสุข ป. ครู ร.ร. มณฑลนครราชสีมา
- ๓๗๓ (๕๓) นายอยู่ เปลี่ยนสายสืบ ป. ครู ร.ร. สอนกุลหลายวิทยาลัย
- ๓๗๔ (๕๔) ร.บ. ชะบา ป. ครู ร.ร. วัดยวรวนิเวศ
- ๓๗๕ (๕๕) นายเขี้ยว ป. ครู ร.ร. วัดปทุมคงคา
- ๓๗๖ (๕๖) นายพุ่ม จุฑะพุกธิ ป.ป. คณาธิการอำเภอภาษีเจริญ
- ๓๗๗ (๕๗) นายถม ป. คณาธิการจังหวัดภูเก็ต
- ๓๗๘ (๕๘) รองหุ้มแพร หลวงวิเศษธีรการ (เขี้ยว วรธีระ) ป. พัดตี
เรือนจำจังหวัดพระนคร
- ๓๗๙ (๕๙) นายเขี้ยว ศษธีระ (เทียน) ป. ผู้พิพากษาศาลอุทธรณ์
- ๓๘๐ (๖๐) หม่อมหลวงสนั่น มลิทรางกูร ป. ครู ร.ร. บ้านส้มเตี้ย
เจ้าพระยา

ปีที่ ๑๕ พ.ศ. ๒๔๕๕

- ๓๘๑ (๑) ร.ช.ช. หลวงวิจิตรเนติศาสตร์ (เชียร รัตนเนมิ) ป.ม.,
น.บ.ส. ผู้พิพากษาศาลอุทธรณ์
- ๓๘๒ (๒) พ.ต. หลวงบรรหารศุภวาท (พลาบ เกิดบ้านกุ่ม) ป.ม.
อาจารย์ ร.ร. นายร้อยพระจุลจอมเกล้า
- ๓๘๓ (๓) ร.ช.ช. หลวงคิลยานุการกิจ (บุญเหลือ นิงสานนท์) ป.ม.
ครู ร.ร. วัดสุทธิวาราม
- ๓๘๔ (๔) ขุนบูรณวิทย์ (ตาค หังคะไวศยะ) ป.ป. ศึกษาธิการ
จังหวัดประจวบคีรีขันธ์
- ๓๘๕ (๕) พ.ช. หลวงฉลาตสุนทรวาท (เอียง ฉลาตสุนทรวาท) ป.ม.
รองผู้อำนวยการ ร.ร. นายร้อยพระจุลจอมเกล้า
- ๓๘๖ (๖) ร.ช.ท. ขุนสุคนธ์วิจิตร (เฮ็ง สุคนธ์วิจิตร) ป.ป. กระทรวง
พาณิชย์และคมนาคม
- ๓๘๗ (๗) ร.ส.ช. หลวงคุรุวาทพิทักษ์ (ศิริ จุลกาญจน์) ป.ป.
นายกเทศมนตรีนครเชียงใหม่
- ๓๘๘ (๘) พ.ต. หลวงประทีภหิรัญญการ (ขุน ไทยอู่สำห) ป.ป.
อาจารย์ ร.ร. นายร้อยพระจุลจอมเกล้า
- ๓๘๙ (๙) นายอิน ธีระศรีโชติ ป.ป. ครู ร.ร. มณฑลภูเก็ต
- ๓๙๐ (๑๐) นายหนู พิชากร ป.ป. หัวหน้าฝ่ายการค้า ของการค้า
ครูสภา
- ๓๙๑ (๑๑) นายเจิม ป.ป. ครู ร.ร. วัดนวลนรทิศ

- ๓๙๒ (๑๒) ร.ช.ท. ขุนวิจิตรจรรยา (พรหม โปธิตาปนระ) ป.ป.
อธิการจังหวัดศีล
๓๙๓ (๑๓) นายเลี่ยม ป.ป. ครู ร.ร. สุขุมาลัย
๓๙๔ (๑๔) พ.ท. หลวงพิทยานุศาสตร์ (ใหญ่ เสนาลักษณ์) ป.ป. ผู้
จัดการโรงงานต้มกลั่นสุราราชบุรี
๓๙๕ (๑๕) นายชิน นิเวศบุตร ป.ป. ครูใหญ่ ร.ร. นนทบุรี
(ศรีบุญยานนท์)
๓๙๖ (๑๖) ร.ช.ช. ขุนชาญชลากิจ (ไต้ ศรีสุข) ป.ป. กรมไฟฟ้าหลวง
๓๙๗ (๑๗) ร.ช.ท. ขุนกิติภูมิ (แถม มุสิกานนท์) ป.ป. ครูใหญ่
ร.ร. วัดราชโอรส
๓๙๘ (๑๘) ร.ช.ท. ขุนชิตทรุณการ (ยา นาคชน) ป.ป. ศึกษาธิการ
จังหวัดสิงห์บุรี
๓๙๙ (๑๙) นายเฉียบ ป.ป.
๔๐๐ (๒๐) นายเพียน ป.ม. ครูใหญ่ ร.ร. วัดนวลนรดิศ
๔๐๑ (๒๑) นายแยะ ป.ป. ครู ร.ร. พณิชยการวัดสามพระยา
๔๐๒ (๒๒) นายชม ป.ป. ครู ร.ร. วัดกลางเมือ่งสมุทร
๔๐๓ (๒๓) นายเอือน สาลิการิน ครู ร.ร. วิชาวุฒิชัยวิทยาลัย
๔๐๔ (๒๔) ร.ช.ท. ขุนสุทธิวรบาท (ประสิทธิ์ โรหิตสุข) ป.ป. ประจํา
แผนกทะเบียน กองสอบไล่
๔๐๕ (๒๕) นายทองอยู่ ป.ป. ครู ร.ร. ทวีธาภิเศก

- ๔๐๖ (๒๖) นายลำควน ป.ป. ศึกษาธิการจังหวัดฉะเชิงเทรา
- ๔๐๗ (๒๗) นายเชอ ไชยภักดิ์ ป.ป. ครู ร.ร. ช่างเย็บหนัง กรมอาชีวศึกษา
- ๔๐๘ (๒๘) นายสำเนียง พิวานนท์ ครูใหญ่ ร.ร. บางพลีราษฎร์บำรุง
- ๔๐๙ (๒๙) นายวินัย มีนระนันท์ ป.ป. (เดิมชื่อ ชุน เปลี่ยนเป็น ผจง และ วินัย) ผู้ช่วยอาจารย์ใหญ่ ร.ร. ช่างตัดเสื้อวทสทศัน
- ๔๑๐ (๓๐) ชุนเสถะรัตศึกษากร (เล่งชวต เสถะรัต) ป. ชรรมการอำเภอไพศาราม จังหวัดราชบุรี
- ๔๑๑ (๓๑) นายสงวน ป. ครู ร.ร. วัดท้ายเมือง
- ๔๑๒ (๓๒) นายชิต ช่างสุคนธ์ ป. ผู้ช่วยศึกษาธิการ จังหวัดนนทบุรี
- ๔๑๓ (๓๓) ร.บ. สติ ป. ครู ร.ร. มณฑลกรุงเก่า
- ๔๑๔ (๓๔) นายหื่น ป. ครู ร.ร. วัดรางบัว
- ๔๑๕ (๓๕) นายเขื่อง ทวีศรี ป. ชรรมการอำเภอ จังหวัดชุมพร
- ๔๑๖ (๓๖) นายชั้น นตนาท ป. ประจำแผนกทะเบียน ครูสภา
- ๔๑๗ (๓๗) นายทองอยู่ ปิณฑคุปต์ ป.ป. ครูประจำกรมสามัญศึกษา
- ๔๑๘ (๓๘) นายทวี ทัดตานนท์ ป. เทศมนตรีเทศบาลเมืองนนทบุรี
- ๔๑๙ (๓๙) นายไก่อ จุลทิลก ป. หัวหน้าแผนกทะเบียน ครูสภา
- ๔๒๐ (๔๐) นายทองอยู่ ป. ครู ร.ร. วัดปทุมคงคา
- ๔๒๑ (๔๑) พล.ต.ต. จง วีระยุทธ์ (เดิมชื่อ ทับ เปลี่ยนเป็น บรรจง และ จง) ผู้ช่วยจเรตำรวจ กรมตำรวจ
- ๔๒๒ (๔๒) นายกลีบ ป. ครู ร.ร. มณฑลกรุงเก่า

- ๒๓ (๔๓) นายแสง ป. ครู ร.ร. รัตนวิไล
 ๒๔ (๔๔) นายทอง สุนทรสถาน ป. ครู ร.ร. วัชรินทร์
 ๒๕ (๔๕) นายขัน ป. ครู ร.ร. วัฒนคุณาลัย

ปีที่ ๒๐ พ.ศ. ๒๔๕๖

- ๒๖ (๑) ร.อ. หลวงสุนทรสารสาส์น (พัน สุนทรภัก) ป.ย. เจ้า
 ของโรงเรียนเฉลิมสาส์นศึกษา
 ๒๗ (๒) นายถนอม นาควิริยะ ป.ม. (ร.อ.ท. ขุนชำนาญ-
 สาส์น) หัวหน้ากองส่งเสริมวิทยฐานะ กรมการฝึกหัดครู
 ๒๘ (๓) นายวาท ป.ย. ครู ร.ร. วัชรินทร์
 ๒๙ (๔) ร.อ.อ. หลวงโรจนอารินทร์ (ศิริ โรจนศิริ) ป.ย. กรม
 ชลประทาน
 ๓๐ (๕) นายชม ชมสุนทร ป.ย. ครู ร.ร. วัชรินทร์
 ๓๑ (๖) ขุนประสาทจรรยา (ชอช ทวีโลก) ป.ย. หัวหน้าแผนก
 สถิติ สำนักงานเลขาธิการกรมอาชีวศึกษา
 ๓๒ (๗) ร.อ.ท. ขุนเชาวนพัฒนารุญ (เชาวน *ชวนะครุ)
 ผู้พิพากษาศาลจังหวัดภูเก็ต
 ๓๓ (๘) ร.อ.ท. ขุนจางันนิสัย (สนิท ศตะกุ่มระ) อาจารย์
 โรงเรียนนายร้อยพระจุลจอมเกล้า
 ๓๔ (๙) พระภิกษุทองดี ป.ย. ครู ร.ร. วัชรินทร์
 ๓๕ (๑๐) นายผ่อง ป.ย.
 ๓๖ (๑๑) ร.ส.ท. ขุนสนธิบรรณาถ (สวาสดี อิศรางกูร ณ อยุธยา)

- ๔๓๗ (๑๒) นายเล็ก ป.ป. ครู ร.ร. วัดเทพศิรินทร์
- ๔๓๘ (๑๓) นายชุ่น ศรีสุคนธ์ ป.ม. หัวหน้าแผนกทะเบียน สำนักงาน
เลขาธิการคุรุสภา
- ๔๓๙ (๑๔) นายปลั่ง ป. ครู ร.ร. วัดเบญจมบพิตร
- ๔๔๐ (๑๕) นายเทียม เหมสถล ป. ครู ร.ร. สวนกุหลาบวิทยาลัย
- ๔๔๑ (๑๖) นายวัฑ ป. ครู ร.ร. ทวีธาภิเศก
- ๔๔๒ (๑๗) นายชน ป. ครู ร.ร. สวนกุหลาบวิทยาลัย
- ๔๔๓ (๑๘) ขุนอารักษ์ศรีคุณพล (ทองใบ จิตตระนันท์) ป. ครู ร.ร.
วัดแก้วฟ้าจุฬามณี
- ๔๔๔ (๑๙) นายชุ่นหลี่ เศรษฐบุตร์ ป. ครู ร.ร. สวนกุหลาบวิทยาลัย
- ๔๔๕ (๒๐) นายเจตน (เจ) จุณณปิยะ ป.ป. หัวหน้าแผนกเงิน กอง
คลัง สำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ
- ๔๔๖ (๒๑) ร.อ.ท. ไพ อุทัยจันทร์ ป. ครู ร.ร. วัดบวรนิเวศ
- ๔๔๗ (๒๒) นายแลลัม จิตตระทัต ป. ประจําแผนกตรวจและอบรม
กองโรงเรียนราษฎร์
- ๔๔๘ (๒๓) ร.อ.ท. ขุนชาติพิทยกรรม (เนาวิ รัตนวิมล) ป.ป. ครู
ร.ร. วัดบวรนิเวศ
- ๔๔๙ (๒๔) ร.อ.ท. ขุนวิศิษฎ์จรวยยา (แฉ่ม พรหมาสา) ป. ผู้ช่วย
อาจารย์ใหญ่ ร.ร. วัดบวรนิเวศ
- ๔๕๐ (๒๕) นายสาย ป. ครู ร.ร. วัดสุทัศนวราราม
- ๔๕๑ (๒๖) นายไห้ ป. ,, ,,

- ๔๕๒ (๒๗) นายขุนทอง เคาวสุต ป. ครู ร.ร. วัดนवलนรทศ
- ๔๕๓ (๒๘) นายสนิท ป. ครู ร.ร. วัดนवलนรทศ
- ๔๕๔ (๒๙) นายชิต ป. ครู ร.ร. ไผ่สีตลโมสร
- ๔๕๕ (๓๐) พระภิกษุเปล่ง ป. ครู ร.ร. มณฑลนครไชยศรี
- ๔๕๖ (๓๑) นายแปลก บุญยเพิ่ม ป. ครู ร.ร. มีกหักครูประถม
พระนคร
- ๔๕๗ (๓๒) นายเปลื้อง ป. ครู ร.ร. ไผ่สีตลโมสร
- ๔๕๘ (๓๓) นายสาย ครู ร.ร. วัดหัวลำโพง
- ๔๕๙ (๓๔) นายสนิท ลิ้มขี้ป (ร.อ.ท. ขุนลิขิตศึกษากร) ป.ป.
ศึกษาธิการภาค ๒
- ๔๖๐ (๓๕) นายชัน ป. ครู ร.ร. มณฑลนครราชสีมา
- ๔๖๑ (๓๖) นายสิน ป. ครู ร.ร. วัดบพิตรพิมุข
- ๔๖๒ (๓๗) นายช่ม ป. ครู ร.ร. วัดภักคินาถ
- ๔๖๓ (๓๘) พระภิกษุพิน ป. ครู ร.ร. วัดชีโนรส
- ๔๖๔ (๓๙) พระภิกษุหรรณ ป. ครู ร.ร. วัดศาลิเชตร
- ๔๖๕ (๔๐) นายหลา ป. ครู ร.ร. มณฑลนครราชสีมา
- ๔๖๖ (๔๑) พระภิกษุรชต ป. ครู ร.ร. วัดสะแก
ปีที่ ๒๑ พ.ศ. ๒๔๕๗
- ๔๖๗ (๑) ร.อ.ท. ทองสุก สุวรรณเกสร ป.ม. ครู ร.ร. วัดนवल
นรทศ
- ๔๖๘ (๒) ร.อ.อ. หลวงอภิบาลปรีมศักดิ์ (นัคทา ตฤณมานนท์)
ครู ร.ร. สอนกุลหลาขวิทยาลัย

- ๔๖๙ (๓) พ.อ. ชุนวิสุทธรจรรยา (สุวรรณ เพ็ญจันทร์) ป.ม. ปลัด
กระทรวงอุตสาหกรรม
- ๔๗๐ (๔) นายชิน คุรุ ร.ร. วิทยาลัยเศก
- ๔๗๑ (๕) นายหงวน คุรุ ร.ร. สอนกุลหลายวิทยาลัย
- ๔๗๒ (๖) นายคึก เทียมเมฆ คุรุ ร.ร. วัดพิศตรพิมุข
- ๔๗๓ (๗) นายเป็รื่อง คุรุ ร.ร. วัดสุททธิวาราม
- ๔๗๔ (๘) นายปรุง จันทรายุ่ กองโรงเรียนราษฎร กรมสามัญ
ศึกษา
- ๔๗๕ (๙) นายช คุรุ ร.ร. วัดพิศตรพิมุข
- ๔๗๖ (๑๐) นายสอน กลิพันธ์ หัวหน้าแผนกคลัง สำนักงานเลขา
ธิการคุรุสภา
- ๔๗๗ (๑๑) นายศิริ คุรุ ร.ร. วัดภาวนาภิรตาราม
- ๔๗๘ (๑๒) ร.อ.ท. ชุนวิรุฬห์จรรยา (จันทร์ วิรุฬห์จรรยา) ป.ม.
อาจารย์ใหญ่ ร.ร. วัดราชาธิวาส
- ๔๗๙ (๑๓) ร.อ.ท. ชุนทรงวรวิทย์ (แมน สุวรรณประภา) หัวหน้า
แผนกคลัง กรมอาชีวศึกษา
- ๔๘๐ (๑๔) ร.อ.ช. หลวงสุวรรณวาทกสิกิจ (ทองคำ เวศานนท์)
B. Sc. Agri., Ph. D. (Oregon) อธิการบดี
มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์
- ๔๘๑ (๑๕) นายเกษม คุรุ ร.ร. วัดพิศตรพิมุข
- ๔๘๒ (๑๖) นายอาทิตย์

ปี ๒๒ พ.ศ. ๒๔๕๘

- ๔๘๓ (๑) นายแข่ง
- ๔๘๔ (๒) นายจอม
- ๔๘๕ (๓) นายไช้
- ๔๘๖ (๔) ขุนวรศาสตร์นครฤทธิกิจ (ฝ่าย ขุนภูเลียง) ป.ม. ครู ร.ร.
บ้านส้มเตี้ยเจ้าพระยา เคยเป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร
จังหวัดสุราษฎร์ธานี
- ๔๘๗ (๕) ขุนไม้เรียงศึกษากร (สิ้นไม้เรียง) กรรมการอำเภอ
ปากพนัง
- ๔๘๘ (๖) นายสนิท
- ๔๘๙ (๗) นายเสี้ยว
- ๔๙๐ (๘) นายนหุต (เซ็ง) รักแต่งงาน
- ๔๙๑ (๙) นายมา
- ๔๙๒ (๑๐) นายจรรยา
- ๔๙๓ (๑๑) นายเขิน
- ๔๙๔ (๑๒) นายสนอง กาญจนนิรมย์ (เจียบ แสงกิม)
- ๔๙๕ (๑๓) นายขุหลัน
- ๔๙๖ (๑๔) นายมี
- ๔๙๗ (๑๕) นายอู่
- ๔๙๘ (๑๖) ร.อ.ท. ขุนฉวีรักษ์จรรยา (เปรื่อง ก้องสมุทร) ป.ม.
ศึกษาธิการภาค ๒

ปีที่ ๒๓ พ.ศ. ๒๔๕๕

- ๕๙๙ (๑) นายประวดี ศรีสาคร (เดิมชื่อ คีต ต่อมาเปลี่ยนเป็น
ประทุม และประวดี) ป.ม. หัวหน้าแผนกทะเบียน
และประกาศนียบัตรของวิชาการ กรมสามัญศึกษา
- ๕๐๐ (๒) ร.ส.ท. หลวงนนทพิทยพิลาศ (สิน โรจนะสมิต) ศึกษา
นิเทศก์ กรมอาชีวศึกษา
- ๕๐๑ (๓) นายนาถ
- ๕๐๒ (๔) ร.อ.ท. ขุนประสาธนนทวิท (อิน กัณทสุท) ศึกษาธิการ
ผู้ช่วยจังหวัดภูเก็ต
- ๕๐๓ (๕) ร.อ.ท. ขุนวิจิษณ์จรรรยา (ขุ้ย ปุณน) ขรรพการ
จังหวัดสวรรคโลก
- ๕๐๔ (๖) ขุนวิชัยจรรรยา (วิฑู ทวยานนท์ เดิมชื่อขุนเพ็ง) กรม
อัยการ
- ๕๐๕ (๗) ร.อ.ท. ขุนเผือกวิฑูยาสูง (หิต เกิดบ้านตะเคียน) ศึกษา
ธิการจังหวัดระนอง
- ๕๐๖ (๘) พ.อ. ขุนจรวิฬาวสาน (จวง จันทนฤกษ์) กรมวิทยาศาสตร์
ทหารบก.
- ๕๐๗ (๙) นายค้าย บุรณกร
- ๕๐๘ (๑๐) ร.อ.ท. ขุนเชาวนพันธ์จรวิ (เจียก ป่าฉะวร) ป.ม. ครุ
ใหญ่ ร.ร. ชลราษฎรอำรุง ชลบุรี
- ๕๐๙ (๑๑) ร.อ.อ. หลวงผลสัมฤทธิภิกษิกรรม (ผล สิ้นธุระเวชญ์)

B. S. Agri. อาจารย์ประจำกรมศึกษาธิการ

๕๑๐ (๑๒) ขุนวิเศษจรรยา (บุญเที่ยง บุญนิตย์) ป.ม. นบส. ผู้ว่า-
ราชการจังหวัดชนพิเศษ จังหวัดมหาสารคาม

ปี ๒๔ พ.ศ. ๒๔๖๐

- ๕๑๑ (๑) นายพร บำเพ็ญบุญ
- ๕๑๒ (๒) ร.ช.ท. ขุนประสาทคุรุกรรม (แม่ัน วุฒิตา) ครู ร.ร.
สวนกุหลาบวิทยาลัย
- ๕๑๓ (๓) นายอรุณ เหมินทร์
- ๕๑๔ (๔) ขุนภุชงค์ศึกษากร (ศิริ ภุชงค์)
- ๕๑๕ (๕) นายชิต ช่างแสงคุณ
- ๕๑๖ (๖) นายวร สุวรรณภาชน์ ครู ร.ร. จังหวัดสุโขทัย

หอสมุดคุรุสภา

รายชื่อผู้ตลอดใบได้ประโยคครูประถม จากโรงเรียนฝึกหัดครู วัดบวรนิเวศ

พ.ศ. ๒๔๖๑

๑. (๑) ร.อ.ท. ขุนจรรยารวิธาน (บุไช้ มโหระทึก) ธรรมการ
จังหวัดนครราชสีมา
๒. (๒) ขุนเขาวนปรีชาศึกษากร (ขุนเอง เขาวนปรีชา) ศึกษา
ธิการจังหวัดนครปฐม
๓. (๓) นายแสง เรืองจำเนียร ป.ม. ศึกษาธิการจังหวัด
กาญจนบุรี
๔. (๔) ร.ท. ไชย (คุ้ม) ยรรยง ครู ร.ร. วัดคอกนมเือง
๕. (๕) นายชัย ครู ร.ร. วัดนवलนวัติ์
๖. (๖) นายน่วม
๗. (๗) นายเขียน ครู ร.ร. วัดบวรนิเวศ
๘. (๘) นายกิมขึ้น อัยยโกศลสถิตย์
๙. (๙) ขุนคงฤทธิศึกษากร (ปาน คงฤทธิ) สมาชิกสภาผู้แทน
ราษฎรจังหวัดนครราชสีมา เคยเป็นรัฐมนตรี
ช่วยว่าการกระทรวงศึกษาธิการ
๑๐. (๑๐) นายบ๊วย (เข้) เนนเลิศ ศึกษาธิการจังหวัดกำแพงเพชร
๑๑. (๑๑) นายไว อุดมวงษ์ กระทรวงเกษตรธิการ

พ.ศ. ๒๔๖๒

๑๒. (๑) นายเจริญ ทิลกรัตน์ ครู ร.ร. วัฒนवलนรทิศ
๑๓. (๒) พ.ศ. สมชัย สุทธิโยธิน (สมบุญ สุทธิเสงี่ยม) กอง
นิติธรรม กรมพระธรรมมุนี กระทรวงกลาโหม
๑๔. (๓) พระภิกษุทองอยู่ พุฒพัฒน์ เคยเป็นสมาชิกสภาผู้แทน
ราษฎรจังหวัดฉะบือ
๑๕. (๔) นายไต้ พงษ์พาณิชย์
๑๖. (๕) นายโอ๋ บุรพงษ์ ครูใหญ่ ร.ร. ประจำจังหวัดราชบุรี
๑๗. (๖) นายทองคำ วราหรัตน์
๑๘. (๗) ร.อ.ท. ชูนวนรวาทีสุทธิ (สุข พันธุ์เพ็ง) ธรรมการ
จังหวัดมหาสารคาม
๑๙. (๘) นายแสวง เพิ่มสุขจิตร
๒๐. (๙) นายแคล้ว ศรีเทพ ครู ร.ร. วัดสุทธาวาราม
๒๑. (๑๐) นายเหรียญ กิสรวงษ์ ครู ร.ร. วัดราชาธิวาส
๒๒. (๑๑) นายฟู คชพิมพ์ คึกษาธิการจังหวัดสระบุรี

พ.ศ. ๒๔๖๓

๒๓. (๑) นายเสงี่ยม สุภาพ ครูโรงเรียนนวัตราชาธิวาส
๒๔. (๒) นายสงวน สดากร คึกษาธิการอำเภอเมืองชุมพร
๒๕. (๓) นายเชย ตรีรงค์
๒๖. (๔) นายโกสีย์ แก้วคุณ (สมลี) ครูโรงเรียนฝึกหัดครูอบต
ราชธานี

- ๒๗. (๕) นายเล็ก ยุกติบรรพ์
- ๒๘. (๖) นายวิโรจน์ กระมลพันธ์ (ไล) เคยเป็นรัฐมนตรีช่วย
ว่าการกระทรวงศึกษาธิการ
- ๒๙. (๗) ชูรัตน์แสงศึกษากร (กา รัตน์แสง) ผู้ช่วยศึกษาธิการ
จังหวัดมหาสารคาม
- ๓๐. (๘) นายกว้าง ทองทวี ครูใหญ่โรงเรียนประจำจังหวัดกาฬสินธุ์
- ๓๑. (๙) นายพิชิต ไสภณ ปาลบุตร (ไสภา ปาลบุตร) ผู้ช่วย
อาจารย์ใหญ่โรงเรียนสวนกุหลาบวิทยาลัย
- ๓๒. (๑๐) นายเปล่ง บุญสมบัติ ศึกษาธิการจังหวัดระนอง
- ๓๓. (๑๑) นายพุ่ม พัฒนพน
- ๓๔. (๑๒) นายช่วง ปาลิกภฏ ครูใหญ่โรงเรียนประจำจังหวัดพังงา
- ๓๕. (๑๓) นายเจียม กาฬสุวรรณ
- ๓๖. (๑๔) นายคล้าย จันทะพันธ์ ครูโรงเรียนราษฎร ปากพนัง
- ๓๗. (๑๕) นายปรีดา สุขบำรุง (ต้อง) ศึกษาธิการจังหวัดนคร-
สวรรค์
- ๓๘. (๑๖) นายทิม ภูริพัฒน์ กรรมการอำนวยการคุรุสภา สมาชิก
สภาผู้แทนราษฎร จังหวัดอุบลราชธานี และ
รัฐมนตรี
- ๓๙. (๑๗) ชูสนุคนธวิทศึกษากร (ลำอาง สุนคนธวิท) เคยเป็น
รัฐมนตรีสั่งราชการกระทรวงศึกษาธิการ
- ๔๐. (๑๘) นายอิน เพ็ญโรจน์ หัวหน้าแผนกคลัง กรมสามัญศึกษา

พ.ศ. ๒๕๖๔

- ๔๑. (๑) นายเทศ (แสน) เทศกฤษฏ์ หัวหน้าแผนก ร.ร. ส่วนกลาง กองโรงเรียนรัฐบาล กรมวิสามัญศึกษา
- ๔๒. (๒) นายคำรพ นุชนิยม ป.ม. ศึกษาธิการจังหวัดสุโขทัย
- ๔๓. (๓) นายนวล เทพบุญ
- ๔๔. (๔) นายอุดม (อู๋) ภู่กาญจน์ ครู ร.ร. วัดประสาธ
- ๔๕. (๕) นายสำเภา ถาวรชยุ ป.ม. ครูใหญ่ ร.ร. วัดรางบัว
- ๔๖. (๖) นายทิม เงินชุกกลิ่น ป.ม. หัวหน้าแผนกฝึกหัดครูส่วนภูมิภาค กรมวิสามัญศึกษา
- ๔๗. (๗) ท. ถนอม (หนอม) ท้ายเทศ ศึกษาธิการจังหวัดปทุมธานี
- ๔๘. (๘) นายบุญ แจ่มจัน ป.ม., อ.บ. ทนายความ
- ๔๙. (๙) นายประณต (ปาน) พรไชย ศึกษาธิการจังหวัดมหา-

หอสมุดครุสภา

- ๕๐. (๑๐) นายเลียง ไชยกาล สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรจังหวัดอุบลราชธานี เคยเป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ
- ๕๑. (๑๑) นายผ่อง รัชจิตร ครูใหญ่ ร.ร. ปากพนัง
- ๕๒. (๑๒) นายทอง พงษ์อนันต์ ครูใหญ่ ร.ร. ประจำจังหวัดชัยภูมิ
- ๕๓. (๑๓) ขุนชำนาญอนุสาสน์ (เส่ง เล้าหะจินดา) ศึกษาธิการกรมอาชีวศึกษา

๕๔. (๑) นายสวน จินาพร
๕๕. (๒) นายฉิ่ง แจ่มใจ คึกษาธิการอำเภอบ้านแพ้ว
๕๖. (๓) นายท่ี ทรงสนธิ์
๕๗. (๔) นายวรสิทธิ์ (บุญมี) อินทาชัย ครู ร.ร. ทวีธาภิเศก
๕๘. (๕) นายสังข์ ถ้อยคำดี ครู ร.ร. วัดหนองจอก
๕๙. (๖) นายพร้อม จุลชาติ หัวหน้ากองคลัง กระทรวงวัฒนธรรม
๖๐. (๗) นายเหม พนมมล ประจำกอง ร.ร. ราษฎร
๖๑. (๘) นายพิรุฬห์ (เต็มช่อ พรัง เปลี่ยนเป็น วิวัฒน์ และพิรุฬห์)
บำรุงใจ ครูใหญ่ ร.ร. วัดบางปะกอก
๖๒. (๙) นายถม ศิริอเนก
๖๓. (๑๐) นายอ่อน ชมสมุท
๖๔. (๑๑) นายกิมก๊วย ชนนานท์
๖๕. (๑๒) นายน้อย (น้อย) วนะรมย์ คึกษาธิการจังหวัดนคร
ศรีธรรมราช
๖๖. (๑๓) นายจิ่ง จริงจิตร สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรจังหวัดศรี
๖๗. (๑๔) ร.อ. จันทร์ แสงสวัสดิ์ ป.ม. กระทรวงกลาโหม
๖๘. (๑๕) นายมาลัย ชูพินิจ
๖๙. (๑๖) นายเอื้อ ปุ้ยปกาศิ หงสกุล ป.ม. หัวหน้าแผนกตำรา
และห้องสมุด กระทรวงสหกรณ์
๗๐. (๑๗) นายจรัส คุ้มินันท์

พ.ศ. ๒๔๖๖

๗๑. (๑) นายผาด วัฒนพงศ์ ทรุใหญ่ ร.ร. เขมัญมราชูทิศจังหวัด
ราชบุรี
๗๒. (๒) ร.อ.ค. ขุนสรวรพเพทยพิศาล (พูน กระตุกฤษ) คึกษา
ธิการ จังหวัดนครนายก
๗๓. (๓) นายอักษร ไพบูลย์ (นกแก้ว) คึกษาธิการจังหวัด
พระนครศรีอยุธยา
๗๔. (๔) นายชอง บุญยิ่ง
๗๕. (๕) นายคึก จันทนะโพธิ อาจารย์วิทยาลัยวิชาการศึกษา
ชลบุรี
๗๖. (๖) นายพัฒน์ บุญนำช
๗๗. (๗) นายบัว เพ็ชรศุข ธรรมการจังหวัดลำพูน
๗๘. (๘) นายอาจ คุ้มหล้า ประจำกรมวิสามัญศึกษา แผนกเตรียม
อุดมศึกษา
๗๙. (๙) นายเชวง ศิริรัตน (ชกเลง) ทรุใหญ่ ร.ร. นครพนม
๘๐. (๑๐) นายเทียบ ลอยเพชร หัวหน้าแผนกเผยแพร่การศึกษา
สำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ
๘๑. (๑๑) นายถติ พรหมานพ ทรุใหญ่ ร.ร. พัทลุง เคยเป็นผู้แทน
ราษฎรจังหวัดพัทลุง และเคยเป็นรัฐมนตรีสั่ง
ราชการกระทรวงศึกษาธิการ
๘๒. (๑๒) นายแสวง สุชะหะระ ทรุ ร.ร. หินองแหม จังหวัดฉะบุรี
๘๓. (๑๓) นายสนิท สุวรรณทัต คึกษาธิการจังหวัดจันทบุรี

- ๘๔. (๑๔) นายผืน สุนทรินทร์ ครูใหญ่ ร.ร. ประจำจังหวัดสตูล
- ๘๕. (๑๕) นายชน วัฒน ไหวหน้าแผนกส่งเสริมวิทยฐานะ กรม
วิสามัญศึกษา
- ๘๖. (๑๖) นายชม นากพิน

พ.ศ. ๒๔๖๓

- ๘๗. (๑) นายน้อย เลปายจารย์ ครู ร.ร. วัดบพิตรพิมุข
- ๘๘. (๒) นายพิศาล (ยี่) ชัยเพชร ครูใหญ่ ร.ร. พิชัยอุทิศกรกิจภักดิ์
- ๘๙. (๓) นายทวี ประสพศุกร
- ๙๐. (๔) นายแก้ว ดวงแก้ว
- ๙๑. (๕) นายเทศ (เมือก) ลูกอิน ศึกษานิการจังหวัดน่าน
- ๙๒. (๖) นายเจริญ สิงห์เส็ม
- ๙๓. (๗) นายธรรม แสงแก้ว
- ๙๔. (๘) นายจ่าน จุฑิกุล ผู้พิพากษากระทรวงยุติธรรม
- ๙๕. (๙) นายประเสริฐ เจริญโต ครู ร.ร. กล่อมพิทยากร
- ๙๖. (๑๐) นายชัยเฉลิม (กันหา) นาคะประเวศน์ หัวหน้าแผนก
ตรวจสอบเรื่องราวและความเห็น สำนักงานเลขา
นาการรัฐมนตรี กระทรวงศึกษาธิการ
- ๙๗. (๑๑) นายทิน เข้าหลอเพชร ศึกษานิการอำเภอเมืองจังหวัด
อุดรธานี
- ๙๘. (๑๒) นายแถม ชอขบถัก พ.อ. เจ้าของโรงเรียนวทศศึกษา และ
ร.ร. การช่างวทศศึกษา จังหวัดฉะบับ
- ๙๙. (๑๓) นายบัวน ตรีทศเดช (เที้ยวเทศะ) ครูประจำสำนักงาน
ปลัดกระทรวงศึกษาธิการ

๑๐๐. (๑๔) นายเกรียงไกร (ทองใบ) เนียมสมบุญ ประธานสภา
เทศบาลนครธนบุรี
๑๐๑. (๑๕) นายแหม่ม ไวยินทร ครูใหญ่ ร.ร. ฝึกหัดครูสงขลา
๑๐๒. (๑๖) นายภู่ สีทธิพงศ์ กรมศุลกากร กระทรวงการคลัง
๑๐๓. (๑๗) นายพยุ่ง รัตนจินดา
๑๐๔. (๑๘) นายคลอง บุญเยี่ยม
๑๐๕. (๑๙) นายบุญยัง ทรวททรง อาจารย์ใหญ่ ร.ร. วัคมกุฎ
เกษัตริย์

พ.ศ. ๒๔๖๘

๑๐๖. (๑) นายเจริญ ไชยชนะ หัวหน้าแผนกส่งเสริมวิทย์ฐานะ
ของครู สำนักงานเลขาธิการคุรุสภา
๑๐๗. (๒) นายลี ซาทำไม้
๑๐๘. (๓) นายเทพ อินสุวรรณ
๑๐๙. (๔) นายทองม้วน อิมสำอาง
๑๑๐. (๕) นายทองม้วน สัชสวัสดิ์
๑๑๑. (๖) นายโชติ (ทองกี) ชำนาญกุล กรมตรวจราชการ
แผ่นดิน
๑๑๒. (๗) นายมนัส (เขียว) นิโรภค ครูใหญ่ ร.ร. สุโขทัย
๑๑๓. (๘) นายจันทน์ รักการดี ผู้ว่าราชการจังหวัดชัยภูมิ
อุดรธานี
๑๑๔. (๙) นายบุญมี สุวรรณภาชน์ ผู้พิพากษากระทรวงยุติธรรม
๑๑๕. (๑๐) ท. ประเสริฐ สีสัน

รายชื่อผู้สอบไล่ได้ประโยคक्रमมัธยม นักเรียนक्रमมัธยมโรงเรียนสวนกุหลาบวิทยาลัย

พ.ศ. ๒๔๖๑

๑. (๑) ร.อ.ท. ชนประสงค์จรรยา (บุญโฮม ชั่วทอง) ผู้พิพากษา
กระทรวงยุติธรรม
๒. (๒) นายชัย อภิชาติศิริ (ไชยหัว) ผู้พิพากษาหัวหน้าศาล
ศาลแขวงพระนคร

พ.ศ. ๒๔๖๒

๓. (๑) นายช่วย สุกฤษดิ์ปรีดา ครู ร.ร. มณฑลพายัพ

พ.ศ. ๒๔๖๓

๔. (๑) นายนาค เทพหัสดิน ณ อยุธยา รองปลัดกระทรวงศึกษา
ธิการ
๕. (๒) นายเนอม ถาวรสุข
๖. (๓) นายชองเหล็ง มลิลดา
๗. (๔) ท. บุ่ง วรรณนสาร ทนายความ
๘. (๕) ร.อ.ท. ชนวิศาลจรรยา (ละม้าย คงคานนท์) ครู ร.ร.
สวนกุหลาบวิทยาลัย

พ.ศ. ๒๔๖๔

๙. (๑) พ.ท. หลวงประทีภย์หิรัญญการ (ขุน ไทยอุสุห์) อาจารย์
ร.ร. นายร้อยพระจุลจอมเกล้า
๑๐. (๒) นายอุ้นเรือน เศษะประทุมวัน กระทรวงมหาดไทย
๑๑. (๓) นายทองคำ ฉัยยากุล
๑๒. (๔) นายทวีกร พรหมราษฎร์
๑๓. (๕) ร.ส.ท. หลวงนนทพิทยพิลาศ (สิน โรจนะสมิต) ศึกษา
นิเทศกรรมการมหาวิทยาลัย
๑๔. (๖) นายถังฮิว ช้างศิริ
๑๕. (๗) ร.อ.ท. ขุนปลุกนิสัยเหมาะ (แม่น กนิษฐสังภาค) ประจำ
แผนกกรมศึกษาธิการ
๑๖. (๘) อ.ต. พระเสริมวิชาพล (ไผ่ หตะโกวิท) อาจารย์ประจำ
กรมศึกษาธิการ
๑๗. (๙) พ.อ. ขุนวิสุทธิจรรยา (สุวรรณ เพ็ญจันทร์) ปลัด
กระทรวงอุตสาหกรรม
๑๘. (๑๐) ร.อ.ท. ขุนวิรุฬห์จรรยา (จันทร์ วิรุฬห์จรรยา) อาจารย์
ใหญ่ ร.ร. วิทยาลัยวิชา
๑๙. (๑๑) ร.อ.ท. ขุนวิจักษณ์จรรยา (ขุ้ย ปุณณ) กรรมการ
จังหวัดสวรรคโลก

พ.ศ. ๒๔๖๕

๒๐. (๑) นายคำ รัชศรี
๒๑. (๒) นายรัตน จุฑพันธ์ ครู ร.ร. มหาวิทยาลัยราชภัฏ จังหวัดสงขลา
๒๒. (๓) นายไสว หอรัตนไชย ผู้ตรวจราชการกระทรวงศึกษา
ธิการ ภาคศึกษา ๑
๒๓. (๔) ขุนศาสตร์สุนทร (จำรัส นาราคาม) หัวหน้ากองคลัง
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
๒๔. (๕) ร.อ.ท. ขุนรัฐวิจิตร (กิมเสียน วัฏฐะสิงห์) ผู้ว่า
ราชการจังหวัดฉะเชิงเทรา จังหวัดลำปาง
๒๕. (๖) พระภิกษุบรรพต เสนาลักษณ์
๒๖. (๗) นายลือ โรจนะกุล ครู ร.ร. ทวีธาภิเศก
๒๗. (๘) นายบุญสิงห์ บุญคำ ทนายความ

พ.ศ. ๒๔๖๖

๒๘. (๑) ร.อ.ท. ขุนศิลป์การพิศิษฐ์ (ประเสริฐ จุลฤกษ์) อาจารย์
ใหญ่ ร.ร. วัดเบญจมบพิตร
๒๙. (๒) นายเพ็ญโรจน์ โรจนรัตน์ ผู้พิพากษาศาลคดีเด็กและเยาวชน
กลาง จังหวัดพระนคร
๓๐. (๓) นายเทียบ ทิพเวส ทนายความ
๓๑. (๔) นายเล็ก นาทิพย์ ครูมณฑลสุราษฎร์ธานี
๓๒. (๕) ร.อ.ท. ชัย (ไข) เรืองศิลป์ อ.บ. ทนายความ
๓๓. (๖) นายสวัสดิ์ ศรียานนท์

๓๔. (๗) ดร. ช่าง รัตนรงค์ Ph. D. (Jena) อธิบดีกรมวิทยาศาสตร์
กระทรวงอุตสาหกรรม
๓๕. (๘) นายเปลื้อง ทองคำ
๓๖. (๙) ขุนศิลปกิจพิสิทธิ์ (ผัน สุกอักษร) ศึกษาธิการจังหวัด
สงขลา
๓๗. (๑๐) นายพร ทองพูนศักดิ์ Cert. of. Ed. อาจารย์ใหญ่
โรงเรียนเทพสตรีวิทยาลัย
พ.ศ. ๒๔๖๗
๓๘. (๑) นายชลธ อัจฉระกาญจน์ ทนายความ
๓๙. (๒) นายเซ่งฮุย ทศานนท์ ครูใหญ่ ร.ร. จันทบุรี
๔๐. (๓) นายพร้อม มั่นเกษมชัย น.บ.ส. ผู้พิพากษากระทรวง
ยุติธรรม
พ.ศ. ๒๔๖๘
๔๑. (๑) นายผ่อง ชีวะประเสริฐ (อ้าย คกลาดโรค) อาจารย์
โรงเรียนสวนกุหลาบวิทยาลัย
๔๒. (๒) นายทองอินทร์ (อินทร์) ภูริพัฒน์ เคยเป็นสมาชิกผู้แทน
ราษฎรจังหวัดอุบลราชธานี เคยเป็นรัฐมนตรี
ว่าการกระทรวงอุตสาหกรรม
๔๓. (๓) นายไข่ว เปรมะดิษฐ์ ทนายความ
๔๔. (๔) นายน้อม (น้อย) วนะรมย์ ศึกษาธิการจังหวัดกันทรศริ-
ธรรมราช

หมายเหตุ

ร.บ.	=	ราชบุรุษ
ร.ช.ท.	=	รองอำมาตย์ตรี
ร.ช.ท.	=	รองอำมาตย์โท
ร.ช.ช.	=	รองอำมาตย์เอก
อ.ท.	=	อำมาตย์ตรี
อ.ท.	=	อำมาตย์โท
อ.อ.	=	อำมาตย์เอก
ม.อ.ท.	=	มหาอำมาตย์ตรี
ม.อ.ท.	=	มหาอำมาตย์โท
ม.อ.อ.	=	มหาอำมาตย์เอก
ร.ส.ท.	=	รองเสวกตรี
ร.ส.ท.	=	รองเสวกโท
ร.ส.อ.	=	รองเสวกเอก
ส.ท.	=	เสวกตรี
ท.	=	นายทนาย

เฉพาะผู้ที่ขึ้นประทศราชการตลอดจนบรรดาศักดิ์ไม่ได้ คงถือ

ตามระเบียบการโรงเรียนข้าราชการพลเรือน พ.ศ. ๒๔๕๗ และ ก. ๒ ก.
 ประโยคครูต่าง ๆ พ.ศ. ๒๔๕๓-๒๔๖๕

โปรดเกล้า

รายชื่อนักเรียนฝึกหัดครู

ที่สอบไล่วิชาได้เป็นครูประกาศนียบัตร พ.ศ. ๒๔๓๗-๒๔๕๒

พิมพ์ในประวัติครู ๑๖ มกราคม ๒๕๐๐

โดยที่รายชื่อนักเรียนฝึกหัดครูที่สอบไล่วิชาได้เป็นครูประกาศนียบัตร พ.ศ. ๒๔๓๗-๒๔๕๒ ซึ่งได้จัดพิมพ์ไว้ในท้ายหนังสือประวัติครู ๑๖ มกราคม ๒๕๐๐ นั้นปรากฏว่ายังมีคลาดเคลื่อนอยู่มาก คณะอนุกรรมการจึงขออภัย และขอใ้โปรดเกล้าให้ถูกต้องตามนด้วย

ปีที่ ๒ พ.ศ. ๒๔๓๘

๕ (๒) ร.อ.ท. หลวงวิลาศปริวัตร (เหลียม วินทุพราหมณกุล)

ปีที่ ๓ พ.ศ. ๒๔๓๕

๑๒ (๓) พระยาจรัสฤษัรสีห์ (ชวน ฌษ์อัมเพชร) ป.ป.

๑๕ (๖) อ.อ. พระยารัตนชวณะเพท (ชุ่ม กสิกผลิน) อาจารย์

ผู้ปกครองโรงเรียนวัดเทพศิรินทร์

ปีที่ ๔ พ.ศ. ๒๔๔๐

๒๐ (ง) ร.อ.อ. หลวงคันทน์ชยอนศาตร (คันทน์ อนันตกุล) ป.ป.

ปีที่ ๕ พ.ศ. ๒๔๔๑

๒๒ (ง) ม.อ.ท. พระยาศึกษาสัมบูรณ์ (ม.ล. แหยม อินทรางกูร)

เจ้ากรมสามัญศึกษา

ปี ๖ พ.ศ. ๒๔๔๒

- ๓๘ (๗) อ.ท. พระประการวุฒิสัทธา (แปลก วรมิตร) ป.ป.
ผู้ช่วยคณบดีคณะแพทยศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหา-
วิทยาลัย

ปี ๗ พ.ศ. ๒๔๔๓

- ๔๕ (๓) นายแถม หงสกุล ป.ป.
๕๒ (๑๐) ร.อ.อ. หลวงอารักษ์ทรุณพล (ม้วน บุรารักษ์) ป.ป.
ศึกษาธิการจังหวัดสมุทรปราการ
๕๘ (๑๖) ร.ท. ทิศ ป.ป.
๕๙ (๑๗) หลวงนริศรวิสามานึก (สิงห์ เทพวัลย์)
๖๓ (๒๑) ร.อ.ท. เศษ ป.ป.

ปี ๘ พ.ศ. ๒๔๔๔

- ๖๘ (๕) อ.ท. พระยาบรรณสิทธิ์ทณฑการ (อคง ศิลย์กุล)

ปี ๙ พ.ศ. ๒๔๔๕

- ๗๔ (๑) ร.อ.ท. ขุนประพจน์นิสาร (เสริม ชลานุเคราะห์) ป.ป.
๗๖ (๓) ร.อ. หลวงประสิทธิ์อักษรเนที (ใหญ่ นาคามดี) ป.ป.
๘๐ (๗) ร.อ.ท. ขุนหิรัญการโกศลิต (แสงี่ยม โยตระนันท์) ป.ป.
หัวหน้าแผนกเงิน กองคลัง สำนักงานปลัด
กระทรวงธรรมการ

- ๘๒ (๙) ร.อ.ท. คร้าม ศุภสมิต ป.ป.

- ๘๓ (๑๐) ร.ช.ช. หลวงจรวงษ์วณะญ (เปล่ง มหิษคามิน) ป.ป.
อธิการจังหวัดนครนายก
- ๘๔ (๑๑) อ.ท. พระเสริมวิชาพล (ไผ่ หุตะโกวิท) ป.ม. อาจารย์
ประจำกรมศึกษาธิการ
- ๘๖ (๒๓) พ.ท. หลวงบรรณวิทย์วรพาท (ขำ โคบาลสุต) ป.ป.
- ๘๗ (๒๔) อ.ท. หลวงอำนาจศิลปสิทธิ์ (ปลื้ม รัตนกสิกร) ป.ม.
- ๐๓ (๓๐) อ.ท. หลวงสิกขกิจบริหาร (อยู่ มั่นเกษินธุ์) ป.ม.
อธิการมณฑลสุราษฎร์ธานี
- ๐๗ (๓๔) ร.ช.ช. ขุนหิรัญกิจโกศล (เปลื้อง โกมลผลิน) ป.ป.
ปลัดกรมกองศาสนสมบัติ กองบัญชา กระทรวง
อธิการ

ปี ๑๐ พ.ศ. ๒๔๔๖

- ๐๓ (๑) อ.ท. พระพิพัฒน์พิทยาภรณ์ (โชติ ผลชีวิน) ป.ม.
อาจารย์ผู้ปกครองโรงเรียนวัดเทพศิรินทร์
- ๒๔ (๑๒) ร.ช.ช. หลวงขจรวิชาเสริม (จอน ปัทมะผลิน) ครูใหญ่
ร.ร. วัดสุทัศน์
- ๓๑ (๑๘) ร.ช.ท. ขุนครุการพิจิตร (เทียม พฤกษวัน) ป. ศึกษา
ธิการจังหวัดพิจิตร
- ๓๖ (๓) พระยาบริหารราชมานพ (สอน ครเกตุ) ป.ม.

ปี ๑๒ พ.ศ. ๒๔๔๘

- ๖๘ (๑๑) พ.ท. พระวิสิษฐพจนการ (อิน อินทรपालิต) ป.ป.

- ๑๗๐ (๑๓) ร.อ.อ. ชุนสมุทรครุการ (ชวน มัญยานนท์) หัวหน้า
แผนกทะเบียนและประกาศนียบัตร กองสอบไล่
- ๑๗๒ (๑๕) อ.ท. พระนิพนธ์วิจิตร (สนั่น สิงห์แพทย์) ป.ป.
ทำการปลัดกรมสามัญศึกษา
- ๑๗๕ (๑๘) ร.อ.อ. หลวงบำเหน็จวรสาร (ผั่น อินทรรัตน์) ป.ป.
น.บ.ส. อาจารย์ผู้ปกครอง โรงเรียนฝึกหัดครู
ประถม พระนคร
- ๑๘๒ (๒๕) ร.อ.ท. ชุนเชาวน์ภูนรุง (เชื่อง โทณผลิน) ป.
- ๑๘๔ (๒๗) นายเอม พรหมสุภา ป.ป. ครูใหญ่โรงเรียนวัดมหาราช
ปีที่ ๑๓ พ.ศ. ๒๔๔๕
- ๒๑๔ (๒๑) ร.ข. เปล่ง ป.ป.
ปีที่ ๑๔ พ.ศ. ๒๔๕๐
- ๒๒๐ (๑) อ.อ. พระราชาธรรมนิเทศ (เพ็ชร ไททิลานนท์) ป.ม.
เคยเป็น สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรจังหวัด ปทุมธานี
และประธานสภาผู้แทนราษฎร
- ๒๒๑ (๒) อ.ท. หลวงพิลาศวรรณสาร (พร้อม บัณฑิตนิช) ป.ม.
อาจารย์ใหญ่โรงเรียนฝึกหัดครูประถมพระนคร
- ๒๓๑ (๑๒) ร.อ.ท. ชุนถาวรเสช (ยา จันทะยาน) ป.ป. ประจำ
แผนกอบรมครู กองวิชาการ กรมศึกษาธิการ
- ๒๓๘ (๒๐) ร.อ.ท. ชุนประสพพรยา (สนั่น สุนทรเนตร) ป. ประจำ
แผนก กรมศึกษาธิการ

ปี
ปีที่ ๒๕ พ.ศ. ๒๔๕๑

- ๒๔๔ (๓) ร.ส.อ. หลวงอาหารธรรมศักดิ์ (ยุกติ กาญจนย์จิติ)
- ๒๔๕ (๖) ร.อ.อ. หลวงกรณกิจวิทูร (ชก เมนะโพธิ) ป.ม.
หัวหน้าแผนกตรวจ กองโรงเรียนรัฐบาล
- ๒๕๗ (๑๘) ขุนสุขสันตคึกษากร (เทียม สุขสันต) ป. กรรมการ
อำเภอราชบุรณะ จังหวัดฉะบุรี
- ๒๖๖ (๒๕) นายเตียง วรรณจิระ ป. ครูโรงเรียนวัดราชโอรส
ฉะบุรี

ปี
ปีที่ ๑๖ พ.ศ. ๒๔๕๒

- ๒๗๔ (๑) ร.อ.อ. หลวงธรรมนิติพิทักษ์ (เพียร บุณยะผลึก) ป.ม.
- ๒๘๑ (๘) ร.อ.ท. ขุนพิศาลวริทย์ (ภานุ จันทรวาทิน) ป.ย.
กรรมการจังหวัดขอนแก่น
- ๒๘๕ (๑๒) ร.อ.ท. ขุนทรณวิทย์วรเศรษฐ์ (ยง ศิลปคุปต์) ป.
กรรมการจังหวัดอุบลราชธานี
- ๒๘๒ (๑๗) ร.อ.ท. ขุนกัลยาณวาท (สอน จินตนวนิช) ป. กรรมการ
จังหวัดตะกั่วป่า
- ๒๘๓ (๒๐) ร.บ. ปุ่น สุนทรขัณิณ ป. ครูโรงเรียนโยธินบูรณะ

คำสั่ง

หอสมุดคุรุสภา